

”Omien toiveiden mukaista asumista...”

Kehitysvammaisten ihmisten asumispalveluihin liittyvät Tarve-projektit
Keminmaassa ja Ylitorniolla

Tarja Jussila

Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö
Kansalais- ja aluelähtöinen sosiaalialan käytäntöjen kehittäminen
Sosionomi (ylempi AMK)

KEMI/TORNIO 2013

ALKUSANAT

Kehittämistyöni ei olisi toteutunut ilman kehitysvammaisten asiakkaiden ja heidän perheidensä osallistumista. Haluan kiittää erityisesti Keminmaan ja Ylitornion Tarveprojekteihin osallistuneita kehitysvammaisia kuntalaisia ja heidän omaisiaan sekä perheenjäseniään. Kiitokset siitä, kun olen saanut niin lämpimän vastaanoton Teidän ko-deissanne suorittaessani haastatteluja. Kiitos myös niistä arvokkaista asioista, jotka olen saanut jakaa Teidän kanssanne. Haluan lausua kiitokset myös projektiraporttien kuvittamiseen osallistuneille kehitysvammaisille henkilöille Keminmaalla ja Ylitorniolla. Taidokkaasti toteutetut asumiseen liittyvät piirroksenne ovat tehneet raporteista elävämät.

Kiitokset Keminmaan ja Ylitornion kunnille, kuntien kehitysvammapalveluille, Asumispalvelusäätiö ASPAlle ja Teille lukuisille ihmisille kunnissa ja yhteistoiminta-alueilla, joiden kanssa olen saanut tehdä antoisaa yhteistyötä.

Maksniemi 5.3.2013

Tarja Jussila

TIIVISTELMÄ

KEMI-TORNION AMMATTIKORKEAKOULU

Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyön tekijä(t):	Tarja Jussila
Opinnäytetyön nimi:	”Omien toiveiden mukaista asumista” Kehitysvammaisten ihmisten asumispalveluihin liittyvät Tarve-projektit Keminmaassa ja Ylitorniolla
Sivuja:	42 (50+56)
Päiväys:	6.5.2013
Opinnäytetyön ohjaajat:	Susanna Helavirta ja Leena Viinamäki
<p>Opinnäytetyön kuvaus: Opinnäytetyöni koostuu kahdesta erillisestä Tarve-projektista ja opinnäytetyöraportista, joka sisältää teoriaosuuden, opinnäytetyöprosessin kuvauksen ja arvioinnin. Selvitän Keminmaan ja Ylitornion kunnissa kehitysvammaisten asiakkaiden asumisen tilaa ja tarvetta suhteessa asumisen nykyisiin laatusuosituksiin. Tavoitteenani on vahvistaa kehitysvammaisten ihmisten osallisuutta yhteiskuntaan ja tuoda hyviä kokemuksia osallisuudesta.</p> <p>Teoreettinen ja käsitteellinen esittely: Teoriaosiossa kuvaan kehitysvammahuoltoa historiasta tähän päivään, sosiaalista vammaiskäsitystä ja lähipiirin tuen merkitystä kehitysvammaisen ihmisen elämässä. Esittelen Tarve-projektien aikaisen työnantajani Asumispalvelusäätiö ASPAn ja toimintatutkimusta käsitteenä.</p> <p>Metodologinen esittely: Kehittämistyöni on toimintatutkimus ja tutkimusote on kvalitatiivinen eli laadullinen. Tarve-projekteissa on piirteitä myös kvantitatiivisesta tutkimusotteesta. Kahden kunnan vertailuasetelmassa on myös vertailevan tutkimuksen näkökulmaa. Analyysimenetelmänä haastattelujen osalta on sisällönanalyysi.</p> <p>Keskeiset tutkimustulokset ja johtopäätökset: Palveluiden järjestäjien on välttämätöntä hankkia tietoa asiakkaiden tarpeista ja toiveista. Kunnissa tulee huomioida kehitysvammaisen henkilö kunnan asukkaana ja palvelujen käyttäjänä, joka on kiinnostunut omista oikeuksistaan.</p> <p>Kehitysvammaiset ihmiset haluavat asua tuetusti tavallisessa asuinympäristössä niin, että opiskeluaikana hankitut itsenäisen elämän taidot, yksityisyys ja itsemääräämisoikeus säilyvät.</p> <p>Molemmissa kunnissa asumisen palveluja tulee kehittää ja lähitulevaisuudessa lisätä asumisen vaihtoehtoja, jotta taataan kehitysvammaisten ihmisten mahdollisuus valita, missä ja kenen kanssa asuu.</p>	
Asiasanat: Kehitysvammaisen ihminen, osallisuus, asumisen tarpeet ja palvelut	

ABSTRACT

KEMI-TORNIO UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme:	Master of Social Services
Author(s):	Tarja Jussila
Thesis title:	”Living as One Wishes” The projects Tarve related to housing services for mentally disabled people in Keminmaa and Ylitornio
Pages (of which appendixes):	42 (50+56)
Date:	6.5.2013
Thesis instructor(s):	Susanna Helavirta ja Leena Viinamäki
<p>Thesis description: My thesis consists of two separate Tarve projects and a thesis report which comprises a theoretical part, a description of the thesis composition process and an assessment. I will discuss the housing situation and needs of mentally disabled people living in the municipalities of Keminmaa and Ylitornio as related to the current housing quality recommendations. It is my aim to strengthen the role and involvement of mentally disabled people in society and to create good experiences of this involvement.</p> <p>Theoretical summary: In the theoretical part I will describe the welfare of mentally retarded people from its history until today, the social conception of disability and the role of support from the immediate community in the life of a person with mental disability. I will present the Housing Services Foundation ASPA, where I worked during the projects Tarve, as well as action research as a concept.</p> <p>Methodological summary: My development work is an action research study and I use a qualitative approach. Tarve projects also have features of quantitative research approach to some extent and the comparison design of the two municipalities includes a viewpoint of comparative research. The interviews have been interpreted by content analysis.</p> <p>Main results and conclusions: Service providers must acquire information on the clients’ needs and wishes. In municipalities, a mentally disabled person must be seen as a resident and a service user who is also interested in his/her rights.</p> <p>Mentally disabled people want to live in an ordinary supported residential environment so that their skills of independent living learnt during their studies as well as privacy and autonomy are preserved.</p> <p>In both municipalities, housing services must be developed and, in the immediate future, housing alternatives must be added in order to guarantee that people with mental disability can choose where and with whom to live.</p>	
Key words: mentally disabled person, participation, housing needs and services	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT	4
SISÄLLYS	5
KUVIOLUETTELO	6
TAULUKKOLUETTELO.....	7
1 JOHDANTO	8
2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	10
2.1. Tarkoitus ja tavoitteet	10
2.2 Kohderyhmä ja aiheen rajaaminen	11
2.3 Aineiston keruu ja analysointi	11
2.4 Laadullinen tutkimus ja teemahaastattelu	14
2.5 Toimintatutkimus opinnäytetyön perustana	15
2.6 Vertailun näkökulma	17
3 ASUMISPALVELUSÄÄTIÖ ASPA JA TARVE-PROJEKTIT	18
3.1 Keminmaan ja Ylitornion kunnat ja kehitysvamma palvelut	19
4 KEHITYSVAMMAISEN IHMISEN OSALLISUUS	23
4.1 Osallisuus palveluissa.....	23
4.2 Kehitysvammahuolto ennen	24
4.3 Vallitseva vammaiskäsitys	25
4.4 Oman elämänsä asiantuntija	26
5 KUNTAVERTAILUN TULOKSIA	28
6 PROSESSIN ARVIOINTI	31
6.1 Vaikutukset asiakastasolla.....	32
6.2 Vaikutukset kuntatasolla	33
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	35
LÄHTEET	39
LIITTEET	42

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1. Toimintatutkimuksen syklit	16
Kuvio 2. Asumispalvelusäätiö ASPAn organisaatiokaavio	19
Kuvio 3. Keminmaan ja Ylitornion kunnat	20

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Keminmaan ja Ylitornion kuntatietoja pähkinänkuoressa	22
Taulukko 2. Kehitysvammahuollon lyhyt historia 2000-luvulle saakka	24
Taulukko 3. Asiakslähtöiset tarpeet haastattelujen perusteella	29
Taulukko 4. Tarve-projekteihin liittyvät lehtikirjoitukset	33

1 JOHDANTO

Olen työskennellyt lähes 15 vuotta työhistoriastani kehitysvammaisten ihmisten kanssa asumisen palveluissa ja koen erittäin tärkeäksi sen, että heidän mielipiteensä, näkemyksensä ja toiveensa tuodaan esille järjestettäessä heille palveluja. On tärkeää, että he saavat tasa-arvoisen kohtelun ja voivat olla omassa elämässään aktiivisia toimijoita, sillä juuri he ovat asiantuntijoita kysyttäessä heidän omista asioistaan. Kehitysvammaiset ihmiset voivat olla joissain asioissa riippuvaisia toisten ihmisten avusta ja tuesta, mutta on tärkeää huomioida, että se ei estä heitä osallistumasta oman elämänsä suunnitteluun.

Sosiaalialan käytäntöjen kansalais- ja aluelähtöinen kehittäminen –sosiaalialan koulutusohjelman sosionomi (ylempi AMK) –tutkintoon liittyvä kehittämishankkeena toteutettava opinnäytetyöni koostuu kahdesta erillisestä Tarve-projektista. Tarve-projektit koostuvat kehitysvammaisten asiakkaiden, heidän perheidensä ja asumisen palveluja järjestävien ja organisoivien viranhaltijoiden kanssa toteutetusta yhteistyöstä sekä laatumistani kirjallisista raporteista (Liite 1 ja Liite 2). Tarve-projektien avulla selvitan Keminmaan ja Ylitornion kunnissa kehitysvammaisten asiakkaiden asumisen tilaa ja tarvetta suhteessa asumisen nykyisiin laatusuosituksiin. Selvitystarpeiden taustalla on näiden kuntien halu kehittää nykyisiä asumispalveluja asiakaslähtöisesti. Aiheen sain toimiessani projektivastaavana Asumispalvelusäätiö ASPAssa. Käytännön työn toteutus on perustunut omiin työkokemuksiini kehitysvammaisten ihmisten kanssa huomioiden eettiset periaatteet sekä työnantajan antamat raamit. Opinnäytetyöni tavoitteena on ollut Tarve-projektien myötä mahdollistaa kehitysvammapalveluiden asiakkaan vaikuttaminen omien palveluidensa suunnitteluun ja järjestämiseen sekä paikallisten palvelujen kehittäminen Keminmaan ja Ylitornion kunnissa. Tavoitteena on myös omalta osaltaan vahvistaa kehitysvammaisten ihmisten osallisuutta yhteiskuntaamme ja tuoda hyviä kokemuksia osallisuudesta.

Nykykäsityksen mukaan kehitysvammaisia henkilöitä ei ”paranneta”, jotta heistä tulisi ”terveitä”, vaan kyseessä on tukitoimien ja palvelujen tarjoaminen väestöryhmälle, joka on erityisen tuen tarpeessa (Kumpuvuori 2009, 38). Tarkoitukseni on omalta osaltani edistää vammaisille ihmisille tarkoitettujen laadukkaiden, turvallisten ja yksilöllisten

asumispalvelukokonaisuuksien syntymistä. Yhteistyössä asiakkaiden, omaisten, palveluntuottajien, järjestöjen ja kuntien kanssa parannamme vammaisten ihmisten yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja mahdollisuuksia asua itsenäisesti. Kehitysvammaisen ihmisen asumiseen ja asumisen palveluihin liittyvän tiedon hankinta, tuottaminen sekä asioista tiedottaminen lisäävät heidän omia vaikutusmahdollisuuksiaan itsenäisen ja omaehtoisen elämän edistäjänä. Kehitysvammaisilta kuntalaisilta ja heidän omaisiltaan kerätyn palautteen avulla Keminmaan ja Ylitornion kehitysvamma palvelut voivat puolestaan kehittää omaa palvelusuunnitteluaan ja asumispalvelujaan asiakaslähtöisellä tavalla.

”Omien toiveiden mukaista asumista” otsikko kertoo siitä, kuinka tärkeää on jokaiselle kehitysvammaiselle henkilölle löytää juuri hänelle sopiva asunto ja suunnitella yksilölliset tukipalvelut vastaamaan hänen toiveisiinsa ja tarpeisiinsa. Yksilöllisyys asumisessa tarkoittaa myös mahdollisuutta saada tukea, jotta uusien asioiden ja arjen taitojen oppiminen on mahdollista.

2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

2.1. Tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyönä toteutettavan kehittämistyöni tarkoitus on ollut kerätä tietoa kehitysvammaisten kuntalaisten asumisesta ja heille tarjottavista palveluista Keminmaassa sekä Ylitorniolla. Teen myös vertailua näiden kahden kunnan palveluiden välillä asettamatta niitä kuitenkaan paremmuusjärjestykseen. Opinnäytetyöni tavoitteena on Tarveprojektien myötä mahdollistaa kehitysvammaisten palveluiden asiakkaan vaikuttaminen omien palveluidensa suunnitteluun ja järjestämiseen sekä paikallisten palvelujen kehittämisen Keminmaan ja Ylitornion kunnissa.

Kehittämistyön tarkoitus on omalta osaltaan lisätä kehitysvammaisten osallisuutta kunnissa suunniteltaessa heidän palveluitaan. Olen haastatellut Tarveprojektien aikana kohdennetun ryhmän kehitysvammaiset asiakkaat ja heidän läheisensä, sekä selvittänyt heidän näkemyksiään asumisen ja palveluiden tarpeesta. Yhteistyötahoja ovat olleet kehitysvammaiset asiakkaat, omaiset ja heitä edustavat yhdistykset, asumisen palveluja järjestävät ja organisoivat viranomaiset Keminmaan ja Ylitornion kunnissa tai yhteistoiminta-alueella sekä palvelujen tuottajat.

Tarveprojektien yhtenä tavoitteena on ollut saada asiakkaan yksilöllisen palvelusuunnittelun tueksi henkilökohtainen yhteenveto. Siinä kuvataan asiakkaan yksilölliset tarpeet asumisen palvelujen ja fyysisen asumisympäristön osalta. Näiden yksilöllisten tarpeiden pohjalta kunnissa on helpompi lähestyä asiakasta ja kohdata asiakas aidosti hänen asiassaan. Nämä henkilökohtaiset yhteenvedot olen luovuttanut sekä asiakkaalle itselleen että asiakkaan luvalla kunnan kehitysvammaisten palveluihin henkilökohtaisen palvelusuunnittelun tueksi. Olen kirjoittanut molemmissa kunnissa myös asiakasryhmää kokonaisuutena kuvaavan raportin (Liite 1 ja Liite 2) asiakkaiden, palvelujen järjestäjien ja tuottajien sekä järjestöjen käyttöön. Raportit sisältävät kuvaukset asiakasryhmän tarpeista asumisen fyysisten ratkaisujen ja asumista tukevien palvelujen osalta. Raporttien toimenpidesuositukset palvelujen kehittämiseksi olemme koonneet Keminmaassa yhdessä Kemin Seudun Kehitysvammaisten Tuki ry:n ja palveluja tuottavien ja järjestävien tahojen kanssa sekä Ylitorniolla Ylitornion Kehitysvammaisten Tuki ry:n ja palveluja tuottavien ja järjestävien tahojen kanssa. Niissä olemme huomioineet kehitysvam-

maisten asiakkaiden tarpeet ja alueella jo kohderyhmälle tarjolla olevat asumisen palvelut. Asiakasryhmälle tarjolla olevat palvelut ovat tulleet kuvauksena mukaan raporttiin palveluja järjestävien viranomaisten käyttöön. Keminmaan ja Ylitornion kunnissa on tarkoitus lähivuosina laajentaa ja kehittää kehitysvammaisten kuntalaisten asumispalveluja ja käyttää projektista saatuja tuloksia hyväksi omissa hankkeissaan sekä asiakkaiden yksilöllisen palvelusuunnittelun tukena.

Opinnäytetyössäni pyrin omalta osaltani lisäämään kehitysvammaisten ihmisten osallistumista, valtaistumista, vapautumista ja voimaantumista. Tarkoituksena on ollut hankkia tietoa kehitysvammaisten palveluiden käyttäjien tilanteesta ja näkemyksistä sekä samalla ratkaista Keminmaan ja Ylitornion kunnissa ongelmia, joilla on mahdollisesti suora yhteys johonkin käytännön toimintaan. Palveluiden käyttäjän äänen kuulemisella eli asiakaspalautteen hankinnalla palvelujen järjestäjät saavat myös tietoa siitä, vastaavatko palvelut kehitysvammaisten ihmisten tarpeita ja ovatko ne tuotettu oikealla tavalla.

2.2 Kohderyhmä ja aiheen rajaaminen

Kohderyhmä muotoutuu Keminmaan ja Ylitornion kuntien kehitysvammaisten palveluiden valitsemista asiakkaista. Olen haastatellut Keminmaassa 17 kehitysvammaista henkilöä, heidän omaisiaan ja lähityöntekijöitä. Haastateltavien ikäjakauma on 13- 41 vuotta. Kunnan kehitysvammaisten palvelut on valinnut haastateltavat asiakkaat pääsääntöisesti iän perusteella (nuoret) sekä tulevien vuosien tarpeita ajatellen. Ylitorniolla kunnan kehitysvammahuolto on valinnut kartoitukseen 20 kehitysvammaista asiakastaan, joilla on arvioitu olevan asumisessaan muutostarpeita tulevaisuudessa. Haastateltavien ikäjakauma on 11- 71 vuotta. Kuntien kehitysvammaisten palveluiden puolesta on hankittu luvat asiakkailta haastattelujen toteuttamiseksi. Lisäksi olen tutustunut kuntien ostamiin asumispalveluihin ja tehnyt kirjalliset kuvaukset palveluidentuottajista, joilta kunnat ostavat asumispalveluja. Haastatteluissa olen käyttänyt valmiita ASPAn lomakkeita, jotka ovat luottamuksellisia ja tarkoitettuja vain Tarve-projektien käyttöön.

2.3 Aineiston keruu ja analysointi

Opinnäytetyöni koostuu kahdesta toisistaan erillisestä Tarve-projektista, jotka olen toteuttanut eri aikoina (Liite 1 ja Liite 2). Olen tutustunut molempien kuntien kehitys-

vammapalveluihin erikseen kolmen kuukauden ajan ja samalla hankkinut tietoa palveluista useilta eri tahoilta. Aineistoa olen kerännyt haastattelemalla kehitysvammaisia asiakkaita, heidän omaisiaan, kehitysvammapalveluiden työntekijöitä, kuntien viranhaltijoita ja palveluiden tuottajia. Olen hankkinut tietoa myös teoriasta ja tutustunut kunta-kohtaisesti palveluihin ja palveluntuottajiin käymällä itse paikan päällä. Koska projektit ovat olleet lyhytkestoisia, ovat ne vaatineet minulta tarkkaa ajankäyttöä ja suunnitelmallisuutta. Suunnittelu on perustunut omaan työkokemukseeni kehitysvammaisten ihmisten parissa sekä kokonaisvaltaiseen havainnointiin, tosin työnantajaltani ASPAlta tulivat raamit, joiden mukaan toimin. Laadukas ja kehittävä työote on kulkenut matkallani koko ajan.

Molemmille projekteille olemme kunnissa koonneet ohjausryhmät, joihin on kutsuttu asiakkaiden edustajat, työntekijöiden edustajat, paikallisten omaisjärjestöjen edustajat, perusturvajohtajat, ASPAsta kehittämissuunnittelija ja projektivastaava, Keminmaassa kehitysvammapalveluiden vastaava ohjaaja ja johtava sosiaalityöntekijä, Ylitorniolla perusturvalautakunnan edustajat ja vammaispalveluiden ohjaaja.

Ohjausryhmien aloituskokouksessa olemme sopineet ohjausryhmän kokoonpanosta ja tehtävistä sekä tarkentaneet projektin tavoitteet. Molempien kuntien ohjausryhmien aloituskokouksessa minä projektivastaavana olen esitellyt itseni ja olemme sopineet yhdessä projektin toteutuksesta ja etenemisestä käytännössä. Samalla olemme sopineet jo alustavasti projekteista tiedottamisesta. Keminmaassa ohjausryhmä on kokoontunut ensimmäisen kerran 13.2.2012 ja Ylitorniolla 16.5.2012.

Olen aloittanut tutustumalla kuntien kohderyhmän palveluista vastaaviin ihmisiin järjestämällä palavereita paikkakunnilla asiakas-/omaisjärjestöjen sekä esimiesten ja ammattilaisten kanssa. Samalla olen hankkinut itselleni kuntien rakenteista kokonaiskuvaa ja perehtynyt kuntiin yleisesti nettisivujen kautta sekä tutustunut hallintoon itse paikan päällä. Olen kerännyt kunnan palveluista tietoja niin, että olen kyennyt kirjoittamaan raporttiin yleisellä tasolla kuvaukset paikallisista kunnan järjestämisistä palveluista. Olen kartoittanut kuntien tuottamat kohderyhmän palvelut ja sen, kuinka moni niitä käyttää.

Lisäksi olen kartoittanut paikkakuntien päivä- ja työtoiminnan palvelut ja muut harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintoihin liittyvät palvelut.

Seuraavaksi olen selvittänyt asumispalveluiden ostot kunnissa ja sovitusti suorittanut niihin yksikköihin tutustumiskäynnit. Käyntini yhteydessä olen kerännyt tietoja ostopalveluyrityksen toiminnasta käyttäen apuna valmista ostopalvelujen kartoituslomaketta. Tämä lomake on tarkoitettu ainoastaan ASPAn Tarve-projektin käyttöön. Siinä kysytään seuraavanlaisia tietoja: yrityksen nimi, yksikön erityispiirteet, yleinen kuvaus palveluista, kuvaus asiakkaista sekä henkilökunnasta. Sen perusteella olen kirjoittanut kohteesta yrityskuvauksen, lähettänyt sen yritykselle vielä tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi. Hyväksytyään he ovat saaneet sen omaan käyttöönsä, yhden kappaleen olen varannut kunnan kehitysvammapalveluihin annettavaa koontia varten ja yksi kappale on mennyt ASPAn arkistoon. Näitä yrityskuvauksia en ole liittänyt raportteihin ASPAn ohjeiden mukaisesti. Olen kirjoittanut yrityksistä tiivistelmätiedot liitettäväksi raporttiin (Liite 1, sivu 49 ja Liite 2, sivu 56).

Asiakastapaamiset olen sopinut molemmissa kunnissa heti varhaisessa vaiheessa, kun olen tarkistanut, että kaikki asiakkaat ovat antaneet luvat. Kunta on huolehtinut molemmissa projekteissa luvat asiakkailta. Lähes kaikki haastattelut olen toteuttanut haastateltavien kotona. Keminmaan haastattelut olen nauhoittanut ASPAn nauhurilla, Ylitorniolla nauhuria en ole käyttänyt, koska asiakkaat ovat kokeneet sen käytön tarpeettomaksi. Yleensä olemme aloittaneet haastattelutilanteen juomalla kahvit ja rupatteleamalla ensin niitä näitä, jotta ilmapiiri on muodostunut vapautuneeksi ja rennoksi. Haastateltava on halunnut oma-aloitteisesti aina myös esitellä asuntonsa ja hänelle tärkeät esineet ja tavarat. Haastattelutilanteet ovat olleet leppoisia ja haastateltavat ovat tuoneet esille sen, kuinka he nauttivat, kun juuri heidän mielipiteitään kysytään.

Myös asiakashaastattelulomake on luottamuksellinen ja tarkoitettu vain Tarveprojektien käyttöön. Haastattelulomakkeessa kysytään henkilön taustatiedot, vamman tai sairauden laatu sekä avustamisen tarve, asumisen nykytilanne, tyytyväisyys asumisen suhteen, puutteet asumisessa, päivittäiset toimet sekä tuen ja avun tarve, henkilön käyttämät palvelut sekä tyytyväisyys niihin, toiveet ja kehittämisehdotukset palveluiden

järjestämisen suhteen, mahdolliset asumispalvelutarpeet sekä henkilön omat tulevaisuuden näkömängät elämisen ja asumisen suhteen.

Haastatteluissa olen ollut lähellä tutkimuskohteita, mutta tarkastellut itse vammaisuutta minulle tutkana asiana. Kun olen analysoinut aineistoa, olen katsonut sitä tavallaan etäämpää. Reflektiivinen pohdinta puolestaan on ajoittunut pääsääntöisesti haastattelujen väliseen aikaan. Tavoitteenani on ollut tutkimuskohteen eli haastateltavan näkemysten ja mielipiteiden esille ja kuuluville saaminen. Omaisten ollessa tarvittaessa mukana, he ovat täydentäneet vastauksia, mikäli haastateltava ei ole kyennyt itse jostain syystä vastaamaan.

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on luoda selkeyttä aineistoon ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Aineisto pyritään tiivistämään analyysin avulla kadottamatta silti sen sisältämää informaatiota. Päinvastoin pyritään kasvattamaan informaatioarvoa luomalla hajanaisesta aineistosta mielekäs ja selkeä. (Eskola & Suoranta 2003, 137.)

2.4 Laadullinen tutkimus ja teemahaastattelu

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita merkityksestä, kun taas määrällinen eli kvantitatiivinen tutkimus kohdistuu numeroihin. On kyse juuri merkityksestä, kun mietitään, miten kehitysvammainen ihminen kokee tulevansa huomioiduksi juuri hänelle järjestettävissä palveluissa. Tältä osin laadullinen tutkimus sopii opinnäytetyöhöni. Kuitenkin opinnäytetyössäni on myös kvantitatiivista tutkimustyyppiä, koska toteutetuissa Tarve-projekteissa avun tarpeita kartoitettiin myös määrällisesti. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (2008, 133) painottavatkin, että kvalitatiivista ja kvantitatiivista lähestymistapaa tulisi ajatella toisiaan täydentävinä tutkimustyyppinä.

Laadullisessa tutkimuksessa elävää elämää pyritään kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tavoitteena on löytää tai paljastaa uusia tosiasioita. Tulokset rajoittuvat kuitenkin aina johonkin tiettyyn paikkaan ja aikaan. Tiedonkeruussa suositaan ihmistä tiedonlähteenä. (Hirsjärvi ym. 2008, 157-160.)

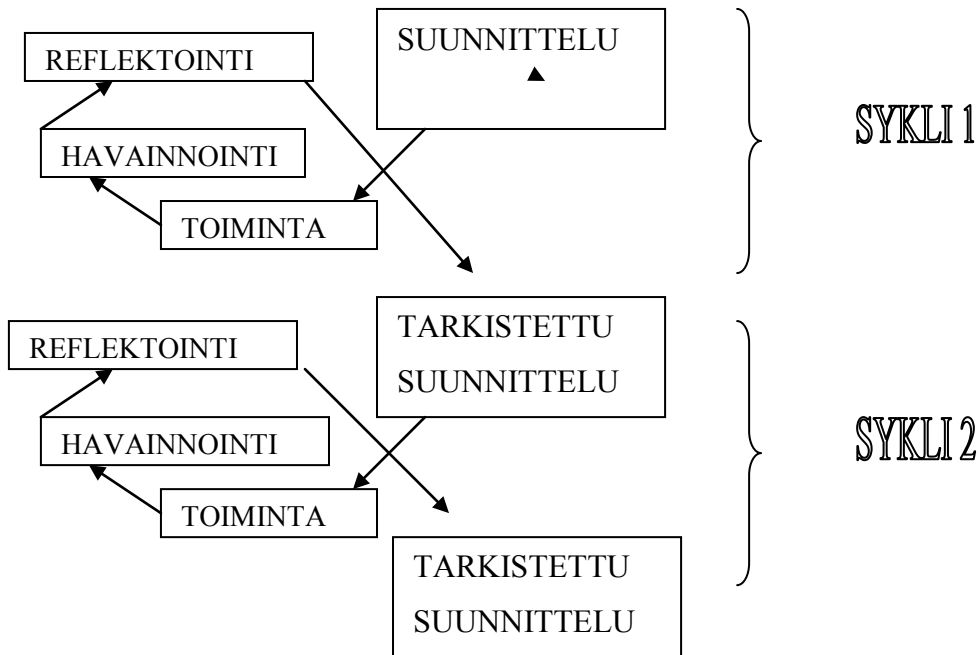
Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu sekä käsittely kietoutuvat yhteen. Tutkimus tuntuu elävän ja alituisesti muuttavan muotoaan. Aineiston keruuvaiheessa tutkija ei ole kone, joka muuntuu tuntevan ihmisen asemaan vasta analyysivaiheessa. Tutkija kohtaa siis jo keruuvaiheessa sisältyviä tulkinnan ongelmia. (Hakala 2001, 20.) Alkaessani koostaa aineistoa on suurena apuna ollut oma tietämykseni kehitysvammaisista henkilöistä, palveluista ja kehitysvamma-alasta yleensäkin. Aineistonkeruumenetelmänäni on teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu. Haastattelukaavakkeisiin en ole voinut itse vaikuttaa, vaan ne ovat tulleet työnantajaltani ASPAlta ja ovat tarkoitettuja ainoastaan Tarve-projektien käyttöön.

Teemahaastattelun idea on yksinkertainen. Kun halutaan tietää, mitä joku ajattelee jostain asiasta, tehokkainta on kysyä sitä häneltä. Kyseessä on eräänlainen keskustelu, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja usein tutkijan ehdoilla, mutta jossa tutkija pyrkii vuorovaikutteisesti saamaan selville haastateltavilta heitä kiinnostavat asiat tai ainakin ne, jotka kuuluvat tutkimuksen aihepiiriin. (Eskola & Vastamäki 2001, 24.)

2.5 Toimintatutkimus opinnäytetyön perustana

Toimintatutkimuksen lähtökohta on reflektiivinen ajattelu. Sen avuin pyritään saavuttamaan uudenlaisen toiminnan ymmärtämistä ja sitä kautta kehittämään toimintaa. Toimintatutkimus voi lähteä liikkeelle kysymyksellä, mitä tarkoituksia toiminta kokonaisuudessaan palvelee. Tavoite on löytää reflektiivinen tarkastelutapa, jossa nähdään tavanomaiset käytännöt uudessa valossa. (Heikkinen 2010, 219.)

Reflektion keskeisyys ilmenee toimintatutkimuksessa siten, että toimintatutkimusta hahmotellaan itsereflektiivisenä kehänä, jossa toiminta, sen havainnointi, reflektointi ja uudelleensuunnittelu seuraavat toisiaan. Kun syklit asetellaan peräkkäin, syntyy reflektiivisestä kehästä ajassa etenevä spiraali. (Kuvio 1.) Se kuvaa, kuinka toiminta ja ajattelu liittyvät toisiinsa peräkkäin suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin, reflektion ja uudelleensuunnittelun sykleinä. (Heikkinen 2010, 220.)

Kuvio 1. Toimintatutkimuksen syklit

Toimintatutkimuksen keskeinen piirre on prosessin yhteisöllisyys. Useissa toimintatutkimusta käsittelevissä teoksissa korostetaan toimijoiden yhteistä osallistumista tutkimukseen. (mm. Hart & Bond 1995, 37- 38). Ernest Stringer (1996, 15) kirjoittaa yhteisöperusteisesta (community-based) toimintatutkimuksesta. Tarve-projektien aikana monimmissa kunnissa on ollut tyypillistä yhteisön jäsenten hyvä sitoutuminen ja yhteistoiminnallisuus.

Sekä toimijan itsereflektion että yhteisöllisyyden näkökulmat voidaan sisällyttää toimintatutkimukseen (Heikkinen 2010, 224). Kemmis (1994) on mielenkiintoisesti yhdistänyt nämä asiat keskenään eli hänen mukaansa toimintatutkimus alkaa yhden henkilön aloitteesta, mutta se laajenee ja jatkuu usein suuremman ihmisjoukon yhteiseksi hankkeeksi.

Oma kehittämistyöni on todellista käytännön ja teorian vuoropuhelua kehitysvammaisten ihmisten toimintakentillä. Erityistapauksina ovat Keminmaan ja Ylitornion kehitysvammapalvelut. Kehitysvammapalveluita ja niiden toteutumista tutkitaan käytännön tasolla ja saadaan aikaan täsmällistä tietoa tiettyä tarkoitusta varten. Molemmissa Tarveprojekteissa on tavoiteltu asioiden muuttamista sekä kehittämistä entistä paremmiksi. Näin toiminnan kehittämisestä muotoutuu edelleen jatkuva prosessi.

Toimintatutkimus edellyttää yhteyttä itsearvioinnin sekä ammatillisen kehittymisen välillä. Kaksi tärkeää vaihetta ovat:

1. Pohdinnan sisältyminen prosessiin ja samalla oman ymmärryksen kehittyminen.
2. Oman ammatillisen kehittymisen osoittaminen toimenpitein käytäntöä muuttamalla ja kehittämällä. (Zuber-Skerritt 1996, 14.)

2.6 Vertailun näkökulma

Kehittämistyössäni on myös vertailevan tutkimuksen näkökulmaa. Käytän vertailukohteina Keminmaan ja Ylitornion kehitysvammapalveluita asettamatta niitä kuitenkaan paremmuusjärjestykseen.

Vertaileva tutkimus on yhteiskunnallisten järjestelmien ominaisuuksien vaihtelun analysoimista. Kuitenkaan yhteiskunnalliset järjestelmät eivät sinällään ole vertailun kohteita, vaan kiinnostuksen kohteena ovat systeemien ominaisuudet. Tavoitteena on selittää, miksi nämä järjestelmät eroavat ja miten ne vaikuttavat ihmisten toimintaan. (Melin 2005, 54.) Vertailuasetelman avulla pyrin saamaan tietoa Keminmaan ja Ylitornion kehitysvammapalveluiden samankaltaisuuksista ja eroista.

3 ASUMISPALVELUSÄÄTIÖ ASPA JA TARVE-PROJEKTIT

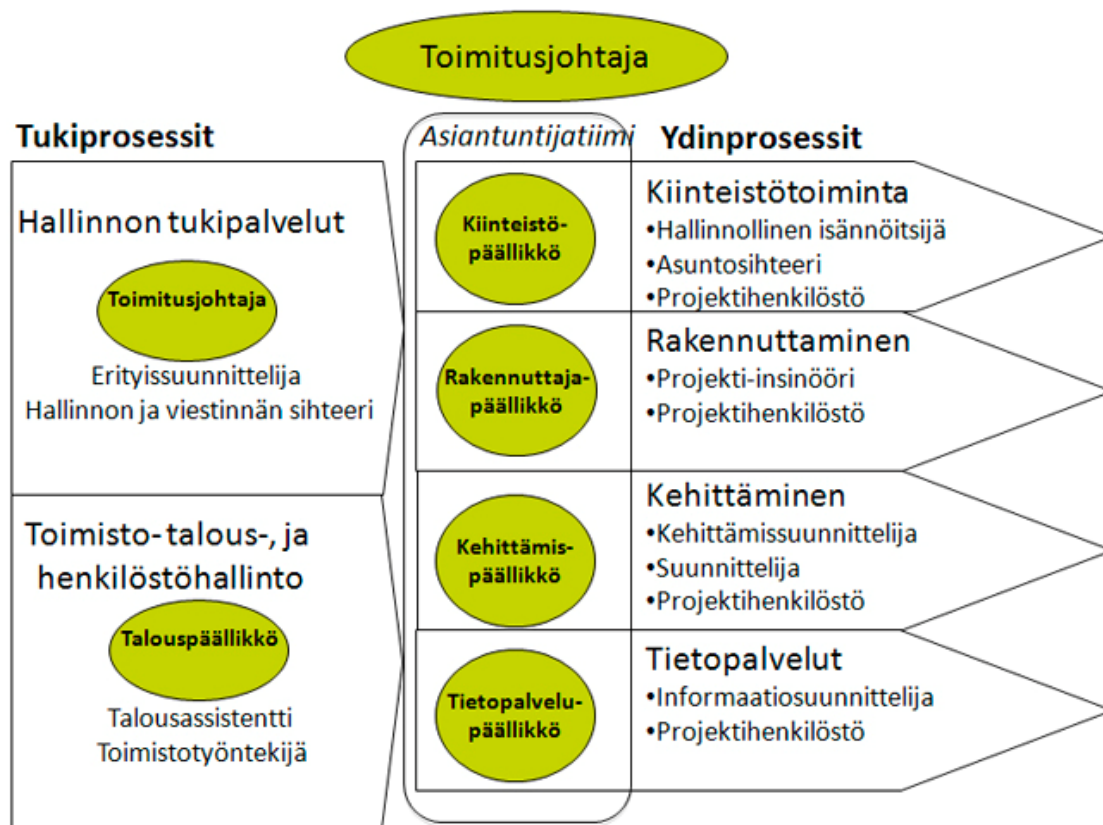
Asumispalvelusäätiö ASPA on 13 vammaisjärjestön perustama vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien asumisen asiantuntija. Säätiö edistää vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien mahdollisuuksia itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään, ASPA:n arvoja ovat ihmisen kunnioittaminen, turvallisuus ja asiantuntijuus. ASPA kehittää erityisryhmille laadukasta, turvallista ja yksilöllistä asumista tavallisissa asuinympäristöissä. ASPA pyrkii yleisesti vaikuttamaan asuntojen ja koko yhdyskuntarakenteen suunnitteluun ja rakentamiseen tasaveroisesti kaikille yhteiskunnan jäsenille soveltuviksi. (ASPA Säätiö 2013.)

Säätiö ostaa tukiasuntoja normaalista asuntokannasta ja vuokraa ne asumisessaan tukea tarvitseville vammaisille ihmisille ja mielenterveyskuntoutujille. Tuleva asukas on aktiivisesti mukana hänelle sopivan asunnon hankinnassa (ASPA Säätiö, 2013). ASPA rakennuttaa uusia vuokra- asuntoja asukkaille, joiden tarpeita ja toimeentulomahdollisuuksia vastaavia asuntoja ei muutoin ole saatavilla. Aloitteita uusiksi rakennuskohteiksi tekevät järjestökumppanit, erityisryhmiä edustavat tukiyhdistykset tai kunnat. Uusia asuntoja rakennetaan ja vanhoja peruskorjataan ARAn (Liite 1, sivu 24) investointiavustusten ja korkotukilainojen turvin. Rakentamisessa kiinnitetään erityistä huomiota asuntojen laatuun ja asumisturvallisuuteen. (ASPA Säätiö 2013.)

Yhteistyössä asiakkaiden, järjestötoimijoiden, palveluntuottajien ja kuntien kanssa tehtävillä kartoituksilla, konsultaatiotyöllä ja kehittämishankkeilla ASPA pyrkii parantamaan vammaisten ihmisten yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja mahdollisuuksia asua itsenäisesti. Tarve-projektissa kartoitetaan enintään 30 yhteen asiakasryhmään kuuluvan asumispalvelutarpeita. Projekteja toteutetaan koko maan alueella kuntakohtaisesti tai yhteistoiminta-alueittain verkostotyössä kuntien, asiakkaiden, heidän omaistensa ja läheistensä sekä paikallisten järjestöjen kanssa. Vuodesta 2007 on kunnissa ja yhteistoiminta-alueilla toteutettu yhteensä 22 Tarve-projektia eri puolilla Suomea. (ASPA Säätiö 2013.)

Tietopalveluiden tavoitteena on lisätä ASPAn vaikuttavuutta vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien itsenäisen ja omaehtoisen elämän edistäjänä. Tietopalveluiden tehtävänä on hankkia, koordinoida ja jakaa erityisryhmien asumiseen liittyvää tietoa sekä tuottaa uutta tietoa erityisryhmien asumisesta ja asumisen palveluista.

(ASPA Säätiö, 2013.) Kuviossa 2 on kuvattuna ASPAn prosessit organisaatiokaaviossa.

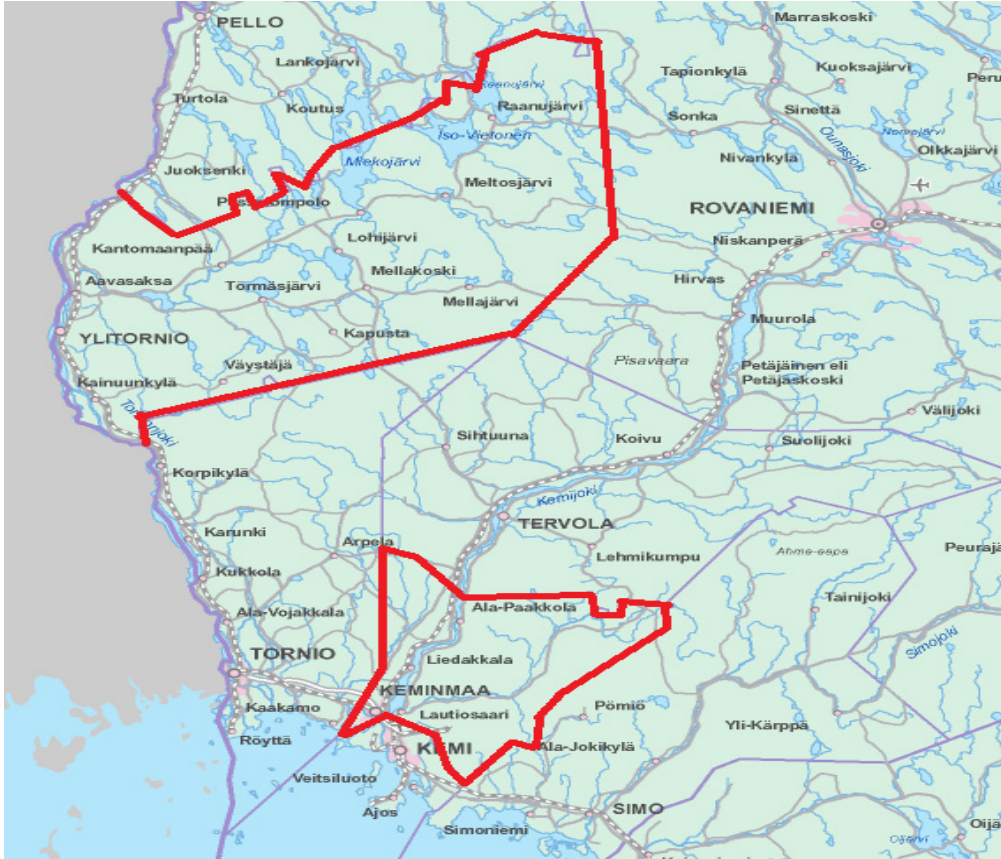
Kuvio 2. Asumispalvelusäätiö ASPAn organisaatiokaavio (ASPA Säätiö 2013).

3.1 Keminmaan ja Ylitornion kunnat ja kehitysvamma palvelut

Keminmaan kunta sijaitsee Perämeren pohjukassa, Kemijoen suulla. Naapurikuntia ovat Kemi ja Tornio. Keminmaan kylät ovat Laurila (kuntakeskus), Jokisuu, Liedakkala, Törmä, Viitakoski, Länsikoski, Eljäjärvi, Hyypiö-Juokua, Hirmula-Ilmola, Maula, Itäkoski ja Puukkokumpu. (Keminmaan kunta 2012.)

Ylitornion kunta sijaitsee napapiirillä ja Ruotsin rajalla. Rajanaapureita ovat Övertorneå, Tornio, Rovaniemi, Pello ja Tervola. Ylitornion kylät ovat Närkki (Aavasaksa),

Alkkula (keskusta), Armassaari, Nuotioranta, Kainuunkylä, Pekanpää, Väystäjä, Kuivakangas, Kauliranta, Tengeliö, Etelä-Portimo, Törmäsjärvi, Kantomaanpää, Mellakoski, Lohijärvi, Pessalompolo, Raanujärvi ja Meltosjärvi. (Ylitornion kunta, 2013.) Kuviossa 3 ovat kuvattuna Keminmaan ja Ylitornion kunnat.

Kuvio 3. Keminmaan ja Ylitornion kunnat

Hallinnon ja palvelurakenteen kehittäminen ja sosiaali- ja terveystalvelujen yhdistämisprosessi on Keminmaassa aloitettu vuonna 2011. Sosiaali- ja terveystoimen hallinnon uudistukseen liittyen terveyslautakunta ja sosiaalilautakunta ovat muodostaneet hyvinvointilautakunnan alkaen 1.1.2011. Yhteistyö ja kehittäminen sosiaali- ja terveystalvelujen alueilla on käynnistynyt vuoden 2011 aikana. Säännöllisesti kuukausittain kokoontuva perusturvan johtoryhmä toimii hyvinvointipalvelujen johtamisen, kehittämisen ja yhteistyön tukena sekä tiedottamisen kanavana. Hyvinvointipalveluissa toimivat lähiesimiehet ovat kokoontuneet myös säännöllisesti perusturvajohdajan johdolla

kehittämään ja linjaamaan yhteisiä toimintamalleja ja käytäntöjä. Samalla ryhmä on toiminut lähiesimiehille työnohjauksellisena kanavana ja tiedonjakajana. Painopistealue ryhmissä on ollut strategian mukaisten laadukkaiden sosiaali- ja terveystalvelujen kehittäminen ja suunnitelmallisen henkilöstöpolitiikan luominen. (Parviainen 22.3.2012.)

Keminmaassa kunnan kehitysvammatalveluiden tehtävä on tuottaa kehitysvammalain mukaisia talveluita kehitysvammaisille asiakkaille. Kehitysvammatalvelut kuuluvat sosiaalitalveluiden piiriin. Sosiaalitalveluiden tulosalueen esimiehenä toimii johtava sosiaalityöntekijä, hoiva- ja asumistalveluiden tulosalueen esimiehenä vanhustyönjohtaja ja terveydenhuollon tulosalueen esimiehenä johtava lääkäri. Kehitysvammatalvelut tarjoavat asumista, asumistalveluusta, tilapäishoitoa ja omaishoidon lomitusta Mäntykodilla, tuettua asumista Kotiparit-rivitalossa, päivä- ja työtoimintaa Mäntykeskuksessa ja laitoshoidoa.(Keminmaan kunta 2012.)

Ylitornion kunnan perusturvatoimen alle kuuluvat sosiaalityö, vanhus- ja vammaistalvelut, kehitysvammahuolto, terveys- ja hyvinvointitalvelut sekä ympäristöterveydenhuolto. Ylitornion sosiaali- ja terveystoimi tarjoaa kuntalaisille sen tarpeita vastaavia hyvinvointitalveluja joustavasti sekä kokonaisvaltaisesti. Kaiken toiminnan ydin on välittäminen, joka näkyy yksilöllisesti toteutettujen talveluiden laadussa jokaisessa kohtaamisessa. (Ylitornion kunta 2013.)

Toiminta-ajatuksen mukaan Ylitorniolla toteutettavan kehitysvammahuollon tarkoituksena on edistää ja tukea kehitysvammaisten ihmisten ja heidän perheidensä hyvinvointia ohjaamalla heitä käyttämään ensisijaisesti normaalitalveluja ja tarjoamalla laadukkaita erityistalveluja kotikunnassa. Tavoitteena on tarjota jokaiselle kehitysvammaiselle asiakkaalle yksilöllistä ja kehittäväää työtä ja toimintaa, tukea ja ohjausta oman elämän suunnitteluun ja itse ohjaamiseen. Päämäärä on mahdollisuus itsenäiseen ja tasarvoiseen elämään omassa elinympäristössä. Kehitysvammahuollon talveluihin kuuluvat Ojavainion asumisyksikkö (asuntola), kotihoidon ohjaus, Jokipajun päiväkeskus, perhehoito ja laitoshoido. (Ylitornion kunta 2013.) Taulukossa 1 on kuvattuna Keminmaan ja Ylitornion kuntatietoja pähkinänkuoressa.

Taulukko 1. Keminmaan ja Ylitornion kuntatietoja pähkinänkuoressa.

Tiedot	Keminmaa	Ylitornio
Kunnan pinta-ala	644,1 km ²	2212,7 km ²
Asukkaita kunnassa	8600	4619
Kehitysvammaisia henkilöitä	70	48
Asumispalvelujen piirissä olevat kehitysvammaiset henkilöt	22	20
Laitoshoidon palvelujen piirissä olevat kehitysvammaiset henkilöt	3	3 (joista 1 on muuttanut projektin aikana pois laitoksesta)
Työntekijöitä kehitysvammaisissa palveluissa	17 toimesta ja 1 virassa (työtoiminnoissa 3, päivätoiminnassa 5 ja asumisyksikössä 9)	8 toimesta ja 1 virassa (sama henkilökunta toimii asumispalveluissa ja työtoiminnoissa)
Paikallisjärjestö	Kemin Seudun Kehitysvammaisten Tuki ry	Ylitornion Kehitysvammaisten Tuki ry
Kunnallinen vammaisneuvosto	toimii	ei (toiminta on käynnistymässä uudelleen)
Etäisyydet	<ul style="list-style-type: none"> •Kemi 7km •Tornio 19km •Ruotsi 21km •Oulu 120km •Helsinki 740km 	<ul style="list-style-type: none"> •Kemi 84km •Tornio 63km •Rovaniemi 110km •Helsinki 808km

Ylitornion kunta on pinta-alaltaan paljon suurempi kunta eli matkat kylien välillä voivat olla pitkiäkin. Keminmaan kunnassa puolestaan asukkaita ja myös kehitysvammaisia henkilöitä on lähes tuplaten verrattuna Ylitornioon. Asumispalvelujen piirissä kuitenkin on lähes sama määrä kehitysvammaisia henkilöitä. Laitoshoidon piirissä olevien kehitysvammaisten määrä on laskenut viime vuosien aikana molemmissa kunnissa. Kunnallinen vammaisneuvosto toimii aktiivisesti Keminmaassa ja Ylitorniolla toimintaa käynnistetään nyt monen vuoden hiljaiselon jälkeen.

4 KEHITYSVAMMAISEN IHMISEN OSALLISUUS

4.1 Osallisuus palveluissa

Kehitysvammaisten henkilöiden palveluissa käyttäjän äänen kuuleminen vaatii erityistä paneutumista. Kehitysvammaiset henkilöt ovat tavallista riippuvaisempia muiden ihmisten avusta itsensä ilmaisemisessa. Usein avuntarve ja ymmärrysvamma yhdessä johtavat siihen, että he menettävät vallan päättää omista asioistaan. Kun kokemus oman mielipiteen esiin tuomisesta puuttuu, tehdään asioita heidän puolestaan ja näin avuttomuuden tunne vain vahvistuu entisestään. Tämän vuoksi monien kehitysvammaisten ihmisten on vaikeaa saavuttaa omien asioiden ajamiseen vaadittavaa taitoa ja rohkeutta. (Ylikoski & Juusti & Pietiläinen 1999, 9.)

Kehitysvammaliitto on hyväksynyt palveluille arvolähtökohdat, joista yksi on asiakkaiden valinnanvapaus. Palveluiden järjestäjien tulee työskennellä niin, että he vahvistavat kehitysvammaisten henkilöiden omia vaikutusmahdollisuuksia. Heidän tulee tukea kehitysvammaisia henkilöitä perustamaan omia ryhmiä, joiden kautta he voivat vaikuttaa ja tukea toisiaan. (Ylikoski ym. 1999, 9.)

Usein vaikutusmahdollisuudet puuttuvat jopa arjen pienissä kysymyksissä. ”*Kunpa saisin itse pestä pyykkini*” ja ”*haluaisin itse päättää, milloin käyn suihkussa*” kertovat haastateltujen omista toiveista liittyen arkeen. Usein asumisyksiköiden vakiintuneet toimintatavat ja vähäinen henkilökunta rajaavat kehitysvammaisten palveluiden käyttäjien valintoja jopa liiankin ankarasti sellaisissakin asioissa, joiden pitäisi olla henkilökohtaisia valintoja.

Puhuttaessa kehitysvammaisten henkilöiden vaikutusmahdollisuuksista, on käytetty täysivaltaistumisen (empowerment) käsitettä. Se tarkoittaa, että henkilö voi päättää hänelle kuuluvista asioista itsenäisesti ja osallistua tasavertaisessa roolissa yhteiseen päätöksentekoon. Näin kehitysvammaiset henkilöt saavat kokemuksia vaikuttamisesta ja omista päätöksistä, mikä kasvattaa heidän itseluottamustaan, rohkeuttaan ja kykyään vaikuttamiseen. Täysivaltaistumisen myötä kehitysvammaiset henkilöt saavat myös ryhmänä lisää arvostusta sekä vaikutusvaltaa. (Ylikoski ym. 1999, 10.)

4.2 Kehitysvammahuolto ennen

Kehitysvammahuollon historia Suomessa on noin 100 vuotta vanha. Kuitenkin kehitysvammaisia ihmisiä on ollut aina. Länsimaisissa yhteiskunnissa 1900-luvun alussa ei kehitysvammaisten ihmisten uskottu integroituvan yhteiskuntaan. Kehitysvammaiset nähtiin köyhinä, rikollisina ja haureutta harjoittavina henkilöinä. Senaikainen tutkimus tuki tätä luoden virheellisesti uskomusta vajaamieleisyyden periytymisestä sukupolvelta toiselle. Tämä johti suurten laitosten rakentamiseen. (Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2012.) Taulukossa 2 on kuvattu kehitysvammahuollon historia 2000-luvulle saakka.

Taulukko 2. Kehitysvammahuollon lyhyt historia 2000-luvulle saakka. (Loijas 1994, Malm & Matero & Repo & Talvela 2004)

Ajanjakso	Toimintakulttuuri
1800-luvun loppupuoli vuosi 1880	Kehitysvammaisuutta ei yleensä tunnistettu. Jos omaiset eivät kyenneet huolehtimaan kehitysvammaisesta ihmisestä, jäi osaksi kunnallinen köyhäinhoito, vaivaistalot. "Tylsämieliset" mainitaan ensi kertaa virallisissa tilastoissa.
1900-luvun alku	Hoitolaitoksia ja hoito-osastoja perustettiin. Toimintakulttuuri oli sairaalamainen ja suuria laitoksia rakennettiin. Vajaamieleisyyden uskottiin periytyvän sukupolvelta toiselle. Pakkosterilisaatiolaki hyväksyttiin.
1850- 1950	Vammaisten sopeuttaminen yhteiskuntaan
vuosi 1958 1960-luku	Vajaamielislaki voimaan Suomessa. Maa jaettiin vajaamielispiireihin, joihin kuhunkin oma keskuslaitos. Laajamittainen vajaamielislaitosten rakentamisen ajanjakso. Suojeluajattelu alkoi murtua (yhteiskunta suojeli itseään vammaisilta ja vammaisia suojeltiin yhteiskunnalta).
1970-luvun alku vuosi 1978	Normalisaatioperiaate: kehitysvammaisille tehdään mahdolliseksi saavuttaa sellaiset elämän mallit ja olosuhteet, jotka ovat niin lähellä kuin mahdollista yhteiskunnan enemmistön normeja ja malleja. Suomessa alkoi vilkas keskustelu vajaamielisten avohuollosta ja kuntoutusideologia avautui. Kehitysvammalaki astui voimaan, se korosti avohuoltoa ensisijaisena huoltomuotona.
1980-luku	Suomessa käytiin voimakasta keskustelua laitoshoidosta. Ajan henki oli normalisaation ja integraation korostamista. Olosuhteet pyrittiin muuttamaan mahdollisimman tavallisiksi. Vammaiset tuli integroida yhteiskuntaan. Asuntoloita alettiin rakentaa tavallisille asuinalueille. Ohjatun asumisen palveluita alettiin rakentaa, ei yövalvontaa.
2000-luku	Yövalvottuja autetun asumisen yksiköitä alettiin rakentaa. Tuetun asumisen muodot kehittyivät hitaammin. Luottamus kehitysvammaisen ihmisen vaikutusmahdollisuuksiin lisääntyy, itsemääräämisoikeuden lisääntyminen, osallistumisen esteiden poistaminen, tasapuolinen kohtelu.
1950-2000	Yhteiskunnan sopeuttaminen vammaisiin ihmisiin.

Loijaksen mukaan (1994) 1800- luvun loppupuolella kehitysvammaisuutta ei yleensä tunnustettu. Jos omaiset eivät huolehtineet, jäi kehitysvammaisen osaksi kunnallinen köyhäinhoito. 1900-luvun alussa perustettiin hoitolaitoksia. Toimintakulttuuri oli sairaalamainen ja suuria laitoksia rakennettiin. vajaamielisyyden uskottiin olevan periytyvää. Ajanjakso 1850- 1950 oli vammaisten sopeuttamista yhteiskuntaan. Kohti 1960- lukua mentäessä maa jaettiin vajaamielisiin, joihin kuhunkin perustettiin oma keskuslaitos. Alkoi laajamittainen vajaamielislaitosten rakentamisen ajanjakso. 1970-luvulla alettiin noudattaa normalisaatioperiaatetta eli kehitysvammaisille tehtiin mahdolliseksi saavuttaa sellaiset elämän mallit ja olosuhteet, että ne ovat niin lähellä kuin mahdollista yhteiskunnan enemmistön normeja ja malleja. Kuntoutusideologia alkoi avautua ja alkoi keskustelu vajaamielisten avohuollosta.

Kehitysvammalaki astui voimaan 1978 ja siinä korostui avohuolto ensisijaisena huolto- muotona. 1980-luvulla Suomessa käytiin voimakasta keskustelua laitoshoidosta. Ajanhenki oli normalisaation ja integraation korostamista. Alkoi asuntoloiden ja ohjatun asumisen palveluiden rakentaminen ilman yövalvontaa.

2000- luvulla alettiin rakentaa autetun asumisen yksiköitä. Tuetun asumisen muodot kehittyivät hitaammin. Syntyi luottamusta kehitysvammaisten ihmisten omiin vaikutusmahdollisuuksiin, kehitysvammaisten ihmisten osallisuuden esteitä poistettiin ja heidän itsemääräämisoikeutensa lisääntyi.

4.3 Vallitseva vammaiskäsitys

Yhteiskunnassa ja yhteisössä vallitseva vammaiskäsitys vaikuttaa vammaisen nuoren aikuistumiseen. Yleensä vammaisuutta selitetään yksilöllisen ja sosiaalisen mallin näkökulmasta. Yksilöllisen mallin mukaan vammaisuutta tarkastellaan lääketieteellisenä kysymyksenä arvioimalla ihmisen kehoa. Vammaisuus on fyysinen tai psyykinen ongelma ja vammattomuus tavoite ja päämäärä. Sosiaalinen vammaisuuskäsite on lähtöisin 1960-luvulla toimineen itsenäiseen asumiseen tähtäävän liikkeen ajatuksista, mutta sen syntyyn on vaikuttanut ratkaisevasti englantilaisen vammaisten syrjintää ehkäisevän järjestön toiminta. (Ahponen 2008, 27.)

Sosiaalisen vammaiskäsityksen mukaan vammaisuuden aiheuttama toiminnan vajavuus ja haitta ovat sidoksissa ympäristöön, jossa ihminen elää, työskentelee sekä viettää vapaa-aikaansa. Vammaisuus ei ole pysyvä, vaan muuttuva tila ja kuhunkin tilanteeseen sidottu ongelma eikä sitä voi kuvata huomioimatta ympäristön asettamia esteitä, vaatimuksia ja mahdollisuuksia. (Ahponen 2008, 27.)

Sosiaalisen käsityksen mukaan vammaisuus johtuu fyysisen ja sosiaalisen ympäristön esteistä (Bury 1996, 26-27). Yhteiskunta tuottaa vammaisuutta luomalla sellaisia ympäristöjä ja toimintoja, joita kaikki eivät voi käyttää. Tämä koskee sekä materiaalista että sosiaalista ympäristöä – perheenolosuhteita, taloudellista tukea, tuloja, koulutusta, asumista, työtä, liikkumista tai tekijöitä, jotka liittyvät rakennettuun ympäristöön. Ne voivat olla myös asioita, jotka haittaavat vammaisten henkilöiden osallistumista. Ihmisten ennakkoluuloinen ja asenteellinen suhtautuminen voi myös aiheuttaa esteitä omalta osaltaan. (Ahponen 2008, 27.) Sosiaalisen käsityksen mukaan päämääränä on saada yhteiskunta kuitenkin vastaamaan mahdollisimman hyvin kaikkien jäsentensä tarpeisiin (Shakespeare & Watson 1999, 14).

4.4 Oman elämänsä asiantuntija

Meillä kaikilla on oikeus olla omassa elämässämme asiantuntija. Kehitysvammaisen ihminen tarvitsee lähellä olevilta ihmisiltä rohkaisua ja hyväksyntää kehittyäkseen oman elämänsä asiantuntijaksi. Hyväksyntä ja kannustaminen lähipiirissä rohkaisevat tuomaan esille omia mielipiteitä ja toiveita. Läheisten tuki ja asiantuntijuus ovat usein tärkeitä asioita erityistä tukea tarvitsevalle nuorelle hänen suunnitellessaan omaa elämäänsä. Läheisten rooli korostuu, jos nuori ei kommunikoi puheella eikä hänellä ole korvaavaa, yhteistä kommunikaatiokeinoa työntekijöiden kanssa. Tällöin läheinen voi toimia hänen viestiensä tulkitsijana elämän eri tilanteissa. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010, 7.)

Elämään kuuluu siirtyminen vaiheesta toiseen. Elämänkaari-ajattelun mukaan ihminen ei valmistu missään elämänsä vaiheessa, vaan hänen käyttäytymisensä, ajattelutapansa sekä tunteensa muuttuvat läpi elämän. Jokaisen elämä on omanlaisensa, mutta yhteistä

on, että kaikkien lapsuutta seuraa nuoruus, nuoruuden jälkeen tulee aikuisuus ja aikuisuutta seuraa ikääntyminen. Kaikki nämä vaiheet sisältävät yksilöllisiä olosuhteita, valintoja ja elämäntilanteita. Siirtyminen nuoruudesta aikuisuuteen on yksi suurimmista siirtymävaiheista. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010, 7.)

Joskus kehitysvammaista ihmistä kohdellaan lapsena läpi elämän ja hänen taitojaan ja toimintakykyään verrataan tietyn ikäisiin lapsiin. Leimaamalla aikuinen ihminen lapseksi, mitätöidään samalla hänen oikeutensa aikuiseen elämään ja niihin valintoihin, jotka siihen kuuluvat. Vammaisella ihmiselläkin on oikeus kasvaa ja kehittyä lapsesta nuoreksi ja nuoresta aikuiseksi kuin kenellä tahansa muulla. On tärkeää, että nuoren ajatuksista, toiveista ja mielipiteistä välitetään ja hän kokee niillä olevan merkitystä. Muussa tapauksessa voi hänestä tulla aloitekyvytön sekä avuton. Kehitysvammaisen nuori voi jäädä sivulliseksi omassa elämässään, jos häneltä ei vaadita eikä odoteta samanlaista käyttäytymistä ja suoriutumista kuin muilta ikäisiltään. Myös aikuisen rooli voi tällöin jäädä omaksumatta kokonaan. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010, 7-8.)

On tärkeää, että vammaisen henkilön lähipiiri tukee häntä hänen persoonallisuutensa ja minäkäsityksensä kehittymisessä. Näin hänellä on mahdollisuus oppia tekemään valintoja ja päätöksiä juuri omien mieltymystensä mukaisesti. Nuoren oman päätösvallan lisääminen voi tuntua vanhemmista pelottavalta ja vaikealta. Vanhemmat ovat tottuneet huolehtimaan lapsen asioista ja huoli pärjäämisestä on suuri. Kehitysvammaisen nuoren vanhempia tulee myös tukea ja rohkaista heitä antamaan nuorelle mahdollisuus irtautumiseen ja aikuistumiseen. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010, 8.)

5 KUNTAVERTAILUN TULOKSIA

Molemmissa projektikunnissa tarvitaan kehitysvammaisille ihmisille lisää asuntoja sekä heidän palveluidensa kehittämistä edelleen. Lisäksi nykyiset jo olemassa olevat asunnot eivät välttämättä vastaa tämän päivän asumisen tarpeisiin eivätkä ole nykyisten laatusuositusten mukaisia. Keminmaassa tarjolla on vaihtoehtoisesti ryhmämuotoinen Mäntykodin asumisyksikkö (Liite 1, sivu 25) tai tukiasuntotyyppinen Kotiparit-rivitalo (Liite 1, sivu 26), joka tarjoaa mahdollisuuden yksilölliseen vuokra-asumiseen tukipalveluineen. Ylitorniolla puolestaan kunnan itse tuottamia asumispalveluita tarjoaa Ojainion asuntola (Liite 2, sivu 29). Asumisen yksilöllisyys haastaa kunnat suunnittelemaan uudentyyppisiä ratkaisuja kehitysvammaisten ihmisten asumiseen. Asunnon tulee olla sellainen paikka, jossa kehitysvammaisen asukas kykenee asumaan henkilökohtaisten palvelujen ja tuen avulla. Näiden avulla kehitysvammaisen ihminen pystyy elämään itselleen mielekästä elämää.

Haastatteluissa nousi esille paljon samoja asioita molemmissa kunnissa. Merkityksellisinä asioina kehitysvammaisten ihmisten elämässä nousivat esille yksilölliset palvelusuunnitelmat, tukipalveluiden tärkeys, vapaa-ajan mahdollisuudet, asunnon sijainti, asioista tiedottaminen, lyhytaikainen asumispalvelu sekä asumisharjoittelun tärkeys.

Haastateltavien esille nostamat asiat ovat herättäneet heissä monenlaisia tunteita. Myös negatiivisia tunteita on noussut pintaan molemmissa kunnissa. Haastateltavat ovat olleet pettyneitä palvelutarjontaan tai ovat kokeneet, että he ovat tulleet joissain tilanteissa väärin kohdelluiksi. Tunteet ovat näyttäytyneet myös innostuksena haastatteluja ja kotikäyntejä kohtaan ja molemmissa kunnissa haastateltavien mielenkiintona sitä kohtaan, että henkilö on päässyt keskustelemaan omista asioistaan.

Kunnan koolla ja sijainnilla on oma merkityksensä palvelujen toteutumisessa. Pienemässä kunnassa välimatkat eivät ole niin pitkiä kuin isommassa kunnassa. Näin ollen palvelut ovat paremmin saavutettavissa, kun ne sijaitsevat lähempänä. Kunnan sijainnilla on myös oma merkityksensä kuntalaisten erikoispalvelujen saavuttavuuden kannalta.

Esimerkiksi erikoissairaanhoidon lähteminen Keminmaasta Kemiin on helpompaa kuin sadan kilometrin päästä Ylitorniolta. Taulukossa 3 on kuvattuna haastatteluista nousseita asiakaslähtöisiä tarpeita.

Taulukko 3. Asiakaslähtöiset tarpeet haastattelujen perusteella

TARPEET	KEMINMAA	YLITORNIO	HUOMIOT
Asuminen	normaalissa asutuskannassa	normaalissa asutuskannassa	<ul style="list-style-type: none"> • yksilölliset tarpeet huomioiden • laatusuosituksien huomioiden • itsenäistymistä tukeva asuminen • intensiivinen tuki muuton yhteydessä • turvallisen yhteisön merkitys
Lyhytaikainen asumis- palvelu ja asumisharjoittelu	Kehittäminen tavoitteelliseksi lisäämään ja ylläpitämään asumisen taitoja	Kehittäminen palvelusällöltään lisäämään ja ylläpitämään asiakkaiden asumisen ja itsenäisen elämän taitoja	<ul style="list-style-type: none"> • molemmissa kunnissa määrältään riittämätöntä • suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus nuoren asumisen polun suunnittelussa • valmentavien kurssien jatkaminen vuodesta toiseen ei ole ratkaisu asumisen ja palveluiden järjestämisen haasteisiin
Palvelusuunnitelmat	ajantasaistaminen ja tarkistaminen kaikkien kohdalla	ajantasaistaminen ja tarkistaminen kaikkien kohdalla	<ul style="list-style-type: none"> • vuoropuhelun synnyttäminen asiakkaan suuntaan työvälineenä
Tukipalvelut	ajantasaistaminen ja tukipalveluiden tarkistaminen kaikkien kohdalla asuinmuodosta riippumatta	ajantasaistaminen ja tukipalveluiden tarkistaminen kaikkien kohdalla asuinmuodosta riippumatta	<ul style="list-style-type: none"> • liika tuki rajoittaa itsenäistymistä ja itsemääräämisoikeutta • pitkät etäisyydet eivät saa olla este palveluiden saannille
Vapaa-ajan palvelut	yksilöllisten vapaa-ajan toimintojen kehittäminen lisäämällä palvelun järjestäjien keskinäistä yhteistyötä	yksilöllisten vapaa-ajan toimintojen kehittäminen lisäämällä palvelun järjestäjien keskinäistä yhteistyötä	<ul style="list-style-type: none"> • palvelujen tulee olla fyysisesti ja sosiaalisesti esteettömiä • henkilökohtainen apu • kuljetuspalvelut • vapaa-ajan palveluita halutaan lisää
Tiedottaminen	tiedottamista halutaan lisää sekä henkilökohtaisissa asioissa että palveluihin liittyvissä asioissa	tiedottamista palveluista ja oikeuksista halutaan lisää	<ul style="list-style-type: none"> • tietoisuuden lisääminen kehitysvammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksista

Selkein ero kuntien vertailussa on palvelurakenteessa. Mielekkään elämäkokonaisuuden rakentamiseksi kehitysvammaisella ihmisellä tulee olla mahdollisuus eriyttää asuminen, työ ja vapaa-aika sekä käydä työssä joko työ- tai päivätoiminnassa kodin ulkopuolella. Toiminnot ovat selkeitä, kun asumisyksikössä sekä päivä- ja työtoiminnassa on oma henkilökuntansa. Henkilökuntaa tulee olla riittävästi sekä asumisen palveluissa että työ- ja päivätoiminnassa. Toiminnan suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus toteutuvat, kun työntekijät voivat keskittyä oman vastualueensa toteuttamiseen ja kehittämiseen. Henkilökunnan nimikkeiden ja tehtäväkuvien tulee olla selkeitä sekä palvelujen ja toimintojen nimet ja käsitteet ajan tasalla.

Ylitornion kunnassa haastatelluissa kehitysvammaisissa asiakkaissa on iäkkäämpiä henkilöitä, jotka asuvat edelleen lapsuudenkodissaan. Heidän asumisensa on mahdollistunut tuetusti niin, että sukulaiset huolehtivat heidän tuen tarpeistaan. Tämä on mahdollistanut asumisen lapsuudenkodissa mahdollisimman pitkään. Kuitenkin sukulaisetkin ikääntyvät ja voivat kaivata omaa aikaa. Lähimmäisestä huolehtiminen voi olla jopa kokopäiväistä työtä ja hyvin sitovaa. Tärkeää on, että kaikkien asiakkaiden kohdalla tarkistetaan tukipalvelujen tilanne, koska tukihenkilöt ja omaishoitajat kotona voivat olla kovin väsyneitä.

Ylitornion kunnassa toimii aktiivinen Kehitysvammaisten Tukiliiton paikallisyhdistys ja Me Itse ry:n toiminnassa on mukana kunnan kehitysvammaisia henkilöitä. Keminmaalla puolestaan Tukiliiton paikallisyhdistyksen toiminta on hiipunut. Asiakkaille ja omaisille tulisi luoda mahdollisuuksia osallistua palvelujen kehittämiseen lisäämällä aktiivista yhteistyötä esimerkiksi yhteisten tilaisuuksien muodossa ja luovuttamalla kokoontumistiloja yhdistysten käyttöön.

Vammaisneuvostot ovat kunnanhallituksen asettamia yhteistyöelimiä, jotka antavat hallinnolle lausuntoja vammaisia koskevissa asioissa. Keminmaan vammaisneuvosto on pyrkinyt edistämään vammaisten esteetöntä ja turvallista liikkumista kunnassa. (Mämilä-Satta 23.4.2013.) Ylitornion kunnassa ei vammaisneuvosto ole toiminut vuosiin. Nyt toimintaa käynnistellään. (Rautio 22.4.2013.)

6 PROSESSIN ARVIOINTI

Sanoihin kehittäminen ja kehittää sisältyy paljon myönteisiä mielle yhtymiä. Niihin liittyy ajatus nykytilan muutoksesta kohti jotain parempaa ja kehittyneempää. Kehittämisprojekteista on tullut vahva ilmiö ammatillisessa työssä ja organisaatioissa. (Seppänen-Järvelä 1999, 90.) Perimmältään kehittämistyössä on kyse sellaisten uskomusten luomisesta, jotka pystyvät jäsentämään ihmisten maailmaa myönteisellä tavalla (Jalava & Virtanen 1996, 99).

Evaluaatio on perinteisesti arviointia ja seurantaa, jolloin tarkastellaan hankkeen toteutumista tavoitteiden, vaikutusten, tehokkuuden ja projektin ohjaamisen näkökulmista. Kehittämisprojekteilla on toisaalta suhde myös politiikkaan: se ilmentää politiikan toimeenpanoulottuvuutta ja toisaalta vaikuttaa vahvistavasti tai heikentävästi suunniteltuun tai toteutettavaan politiikkaan. Fettermanin ym. (1996) mukaan perinteisen rationaalisen arviointiajattelun rinnalla on voimistunut toimijoiden vahvistamista (empowerment) korostava näkemys. Siinä nousee esille kysymyksiä, miten arviointitietoa tuotetaan ja ketkä sitä tuottavat. (Seppänen-Järvelä 1999, 90-91.)

Olen itse mieltänyt kehittämistyöni jo projektien alkuvaiheessa myönteisenä asiana. Tuntemukseni on vain vahvistunut, mitä pidemmälle projekteissani olen edennyt. Oma tietämykseni ja ymmärrykseni kuntien kehitysvammapalveluiden toteuttamisesta on kehittynyt edelleen. Tarve-projektit on tilattu kuntien toimesta yhteistyössä paikallisjärjestöjen kanssa. Ajatuksena on ollut saada tietoa nykytilasta kohti uutta muutosta ja kohti jotain kehittyneempää. Kunnissa on haluttu kehittää kehitysvammapalveluita ja saada samalla tukea päätöstentekoon. Projektien myötä kunnat ovat saaneet myös kokonaisvaltaisen kuvan kehitysvammapalveluiden tasosta ja määrästä. Kunnissa on saatu tietoa, onko asumisen palveluita riittävästi kehitysvammaisille kuntalaisille ja millaisia ovat yksilölliset toiveet asumisen suhteen. Itse Tarve-projektien vaikuttavuutta olemme arvioineet yhdessä, kun olemme kokoontuneet ohjausryhmänä kunnissa keskustelemaan projektin toteutuksesta, kulusta ja seurannasta. Tämä on ollut toimijalähtöistä prosessarviointia, joka on avannut käytäntöjen taustaoletuksia kehitysvammapalveluissa

sekä prosessiin osallistuvien ammattilaisten ja yhteistyökumppaneiden näkemyksiä (Warpenius 2006, 146).

Vaikuttavuuskeskustelua olen käynyt myös asiakkaiden ja kehitysvamma palveluiden työntekijöiden kanssa Tarve-projektien aikana. Suorittaessani haastatteluja haastateltavien kotona sekä haastateltavat että perheenjäsenet ovat olleet hyvin kiinnostuneita projektista ja siitä, mitä se mahdollisesti tuo tullessaan varsinkin heidän elämäänsä eli mitä seurauksia ja vaikutuksia projektin toteutumisella on heidän elämässään. Haastateltavien ja heidän perheenjäsentensä lämmin vastaanotto mennessäni heidän kotiinsa, on ollut mieltä ylentävää. Työntekijät ovat puolestaan pohtineet paljon omaa jaksamistaan työssään, koska he eivät ole tyytyväisiä nykytilanteeseen ja odottavat tulevaisuudelta positiivisia muutoksia työssään liittyen työprosessien selkeyttämiseen.

Molemmissa projektikunnissa on selvitetty kehitysvammaisten kohderyhmän asumisen ja palveluiden tarpeet asiakashaastatteluilta. Tilaajakunnat, asiakkaat eli palveluiden käyttäjät, omaiset ja palveluiden järjestäjät ovat saaneet tietoa alueilla tarjottavista palveluista. Palvelujen kartoituksen myötä voidaan arvioida, miten ne vastaavat asiakkaiden nykyisiin ja tulevaisuuden tarpeisiin.

6.1 Vaikutukset asiakastasolla

Asiakastasolla kehitysvammaisen asiakas voi tuntea tulleensa huomioduksi ja kuunnelluksi. Myös hänen asiansa ja mielipiteensä koetaan tärkeäksi ja samalla hänen vaikutusmahdollisuutensa kehittyvät. Hän rohkaistuu mahdollisesti antamaan palautetta myös muista asioista. Hyvinvointi asiakkaiden keskuudessa lisääntyy ja itseluottamus kasvaa, koska he kokevat olevansa arvokkaita kuntalaisia. Hyvinvointi kehitysvammaisten asiakkaiden perheissä kasvaa edelleen, koska mielipiteitä ja toiveita on kuunneltu sekä asioita on saatu ”aukaistua”. Monissa perheissä on ihmetelty, että kuinka nyt vuosien päästä heiltä vihdoinkin kysytään jotain. Olen itse kokenut projektien aikana, kuinka aihe on yhdistänyt kuntalaisia. Kunnissa ovat ihmiset olleet aidosti kiinnostuneita siitä, mitä on tapahtumassa, mielenkiinto on herännyt ja samalla koko kunta on saanut mahdollisuuden saada lisää tietoa kehitysvammaisten kuntalaisten tämän päivän palveluista ja niiden tilanteesta. Olen järjestänyt tiedotustilaisuudet kuntien perusturvalautakunnis-

sa, avoimet tilaisuudet kehitysvamma palveluissa ja toimittajat ovat tehneet lehtikirjoituksia aiheeseen liittyen. Taulukossa 4 on Tarve-projekteihin liittyvät lehtikirjoitukset.

Taulukko 4. Tarve-projekteihin liittyvät lehtikirjoitukset

Keminmaa	Ylitornio
Pohjolan Sanomat 24.2.2012: Tarve-projekti käynnissä	Pohjolan Sanomat 21.5.2012: lhanteena oma asunto
Pohjolan Sanomat 29.8.2012: Mäntykoti ei riitä nuorten tulevaan asuntotarpeeseen	Tornionlaakso 24.5.2012: Kehitysvammaisten asumispalveluita puntaroidaan Ylitorniolla
Lounais-Lappi 30.8.2012: Kehitysvammaisten asuintarpeita selvitettiin Keminmaassa	Pohjolan Sanomat 30.11.2012: Kokonainen koti omaan käyttöön

Haastatellut asiakkaat ovat saaneet kukin yksilölliset palvelutarvekuvaukset hyödynnettäviksi henkilökohtaisessa palvelusuunnittelussa. Tarve-projektien tavoitteena on tehdä mahdolliseksi asiakkaan vaikuttaminen omien palvelujensa suunnitteluun ja järjestämiseen sekä paikallisten palvelujen kehittämiseen.

Osallistuminen Tarve-projektiin tarkoittaa kansalaisen ja kuntalaisen näkökulmasta aktiivista osallisuutta. Kehitysvammaisen kuntalainen on kiinnostunut omista asioistaan ja haluaa osallistua aloitteentekijänä itseään koskevissa asioissa. Osallisuus toteutuu projekteissa joko omakohtaisena aktiivisuutena, kunnan asukkaana, palvelujen käyttäjänä tai järjestötoimintaan osallistujana.

6.2 Vaikutukset kuntatasolla

Kuntakohtaiset toimenpidesuosituksukset (Liite 1, sivu 42, Liite 2, sivu 48) toimivat hyvänä pohjana kehitettäessä paikallisia palveluja kuntatasolla. Tarve-projektit ovat tuoneet kunnissa esille myös välillisiä vaikutuksia. Kun kyse on ollut asumiseen liittyvien palvelujen kehittämisestä, on kunnissa kiinnitetty enemmän huomiota koko kehitysvamma palveluihin ja esimerkiksi kehitysvammaisten työllisyysasiat ovat nousseet esille molemmissa kunnissa. Samoin viihtyvyys ja esteettiset asiat ovat nousseet esille. Myös

kehitysvammainen ihminen nauttii kauniista ja hyvin hoidetusta ympäristöstä. Projektien aikana on tapahtunut myös muuttamista laitoksesta kodinomaiseen asumiseen.

Kehitysvammapalveluiden työntekijät ovat antaneet positiivista palautetta siitä, että kunnat kehittävät kehitysvammapalveluitaan. Se on antanut samalla uskoa paremmasta tulevaisuudesta heidän omalla alallaan. Avainasemassa ovatkin kuntien kehitysvammapalveluiden vastaavat ohjaajat; kuinka he mieltävät palveluiden kehittämisen edelleen ja kykenevätkö he kehittämään asiakkaan osallistavaa palvelumallia edelleen yhdessä henkilökunnan kanssa sekä viemään tätä mallia kunnissa eteenpäin.

Vaikuttavuutta Tarve-projekteilla on valtakunnallisella tasolla vertailtaessa kuntien kehitysvammapalveluita ja asumiseen liittyviä palveluja. Kunnissa, joissa on kartoitettu Tarve-projektien avulla asumisen toimintoja, on tietoa kehitysvammaisten kuntalaisten palvelujen tasosta ja määrästä paremmin kuin muilla. Heillä on esittää tehdyt Tarvekartoitukset ja heillä on asumista suunniteltaessa jo ihan konkreettista tietoa asukkaiden yksilöllisistä toiveista asumisen suhteen. Mahdollista rakentamista aloitettaessa kunnan ei tarvitse tehdä sitä virhettä, että ensin rakennetaan ja sitten vasta mietitään kenelle. Usein näin toimittaessa, asunnot eivät juuri vastaa tulevien asukkaiden tarpeisiin, eivätkä näin ollen ole toimivia ratkaisuja. Asumispalvelusäätiö ASPA hankkii Tarveprojektien avulla erityisryhmien asumiseen liittyvää tietoa ja koordinoi sekä jakaa sitä valtakunnallisesti edelleen. Valmistuneet Tarve-projektit ovat kaikkien saatavilla ja luettavissa netissä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Kehitysvammaiset ihmiset voivat oppia puhumaan itse puolestaan, jos heille vain annetaan tilaisuus osallistua heitä itseään ja elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Heitä lähellä olevien henkilöiden tärkeä tehtävä on auttaa ja rohkaista kehitysvammaista ihmistä puhumaan itse puolestaan ja tekemään valintoja arkipäivässä. Työntekijät voivat tukea kehitysvammaisen ihmisen omaa elämänhallintaa kohtelemalla heitä kunnioittaen yksilöinä ja mahdollistamalla olosuhteet sellaisiksi, että ne tukevat omien valintojen tekemistä. Tällaiset tilanteet tulee oivaltaa arjen työssä.

Asumisratkaisuisissa tulee kehitysvammaiselle ihmiselle antaa mahdollisuus yksityiselämään ja kotirauhaan. Kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat erityisratkaisuja asumisen järjestelyissä. Näiden erityisratkaisujenkin tulee olla asiakaslähtöisiä siten, että yksilölliset tarpeet tulevat huomioiduiksi mahdollisimman hyvin. Asuntoja suunniteltaessa on huomioitava asukkaan oikeus yksityisyyteen. Ryhmäkodissakin asukkaalla on oltava oma reviiirinsä ja yksityinen tilansa, jonne ei ilman hänen lupaansa muilla ole asiaa. Paras tae, että erityisratkaisut toteutuvat kunkin asukkaan kohdalla on, että hänet otetaan mukaan asunnon ja toiminnan suunnitteluun jo alusta alkaen. Kun todelliset tarpeet saadaan selville, löydetään niihin myös oikeat ratkaisut.

Sekä Keminmaalla että Ylitorniolla suunnitellaan uusia asumispalveluita kehitysvammaisille kuntalaisille, joten nyt on tärkeää huomioida tulevien asukkaiden henkilökohtaiset tarpeet ihan konkreettisella tasolla. On tärkeää osata hyödyntää kerätty tieto kunnan toiminnassa ja päätöksenteossa. Kehitysvammaisten ja heidän vanhempiensa toimintavoima kasvaa, jos he saavat todellisen mahdollisuuden osallistua palveluiden suunnitteluun ja päätöksentekoon.

Kuntien tarjoamat palvelut tulee olla kaikkien kuntalaisten saavutettavissa ja käytettävissä. Palvelut helpottavat arjen sujumista ja ehkäisevät syrjäytymistä. Kunnan palveluita suunniteltaessa tulee huomioida myös ne kuntalaiset, joiden toimintakyky on jostain syystä rajoittunut. Tässä yhteydessä nousee esille johtamisen ja organisaation toimintakulttuurin kehittäminen sekä kunnan eri hallintokuntien välisen yhteistyön ja tiedottami-

sen merkitys. Tärkeää on tietoisuuden lisääminen kehitysvammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksista. Myös palveluhenkilöstön kunnassa tulee osata palvella myös kehitysvammaisia henkilöitä.

Kuntatasolla palveluiden kehittäminen ja asiakkaan osallisuuden lisääminen tuovat kunnalle hyvää imagoa. Kuntalaisten kuuleminen ja asioista tiedottaminen sekä toimivat palvelusuunnitelmat ovat osallisuuden helposti toteutettavia muotoja, eivätkä vaadi taloudellisten resurssien lisäämistä. Päinvastoin tyytyväinen, hyvin palveltu asiakas voi olla poissa muista hänelle turhista palveluista. Kun kuntalainen saa osallistua omalla asuinalueellaan häntä koskeviin päätöksiin, hän sitoutuu omaan kuntaan paremmin ja tyytyväisemmin. Vuorovaikutuksellisella toiminnalla kunnissa luodaan edellytyksiä myös sille, että kaikki pitävät huolta omasta kunnasta paremmin. Näin saadaan mahdollisesti myös kylätoimikuntia, asukasyhdistyksiä ja muita kansalaisjärjestöjä toimimaan vastuullisemmin yhteistyössä kunnan kanssa. Tärkeää on nykyisten resurssien tehokas käyttö ja lähipalvelujen kehittäminen.

Kuntien kehitysvammapalveluiden ja lähialueiden palveluntuottajien välinen yhteistyö on lisääntynyt Tarve-projektien myötä. Olen tutustunut itse paikan päällä palvelun tuottajiin ja vienyt palvelun tuottajasta tehdyn kartoituksen kuntaan. Kunta on saanut konkreettista, ajan tasalla olevaa tietoa palvelusta ja samalla itse palvelun tuottaja on saanut päivitetyn, johdonmukaisesti kootun tiedon omasta palvelutarjonnastaan. Koonnin avulla heidän on helppo tuoda esille toimintaansa edelleen yhteistyökumppaneilleen.

Kunnissa suurimmat kehittämistarpeet ovat juuri sosiaalipalveluissa, kuten kehitysvammapalveluissa ja sisällöllisesti juuri asumispalveluissa. Kuntien keskeinen kehittämistä ohjaava tavoite on palveluiden taloudellinen ja tehokas järjestäminen. Kun palveluita lähdetään järjestämään asiakaslähtöisellä tavalla eli järjestetään asiakkaille palveluita, jotka auttavat heitä parhaiten, on kyse palvelujen oikeasta kohdentamisesta. Näin toimimalla vältetään myös turhilta kustannuksilta, kun järjestetään oikeat palvelut oikeaan aikaan ja oikealle kohderyhmälle.

Järjestettäessä palveluita kunnissa kehitysvammaisille asukkaille, tulee kunnassa miettiä ja asettaa suunnitelmallisia tavoitteita koskien kehitysvammaisten ihmisten palveluja ja asuntotarjontaa. Kunnissa tulisi laatia kuntakohtainen suunnitelma vammaisten henkilöiden palvelutarpeisiin vastaamisesta. Huomioitava on palvelujen järjestämisen laatusuosituksen ja vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO 2010-2015) toimenpidesuosituksen.

Asumiseen liittyvien palveluiden kehittäminen tarpeita vastaaviksi on lähivuosina merkittävä haaste sekä Kemnimaan että Ylitornion kunnissa. Tavoitteena on edelleen vähentää laitoshoidon käyttöä ja samalla tarjota vanhempiansa luona asuville kehitysvammaisille uusia palveluita tulevaisuudessa. Järjestettäessä kehitysvammaisten sosiaali- ja terveyspalveluja on valtakunnallisena tavoitteena ollut vähentää pitkäaikaista laitoshoidoa ja edistää itsenäistä asumista henkilön omassa lähiyhteisössä. Tämä puolestaan edellyttää laitospaikkojen vähentämistä edelleen ja vastaavasti asumispalvelupaikkojen lisäämistä.

Palveluja kehitettäessä on kunnissa huomioitava syrjäkylät, jotka sijaitsevat kaukana kuntakeskuksesta. Palvelut tulee järjestää tasa-arvoisen kohtelun periaatteen mukaisesti asuinpaikasta riippumatta. Käytännön toteutukset ovat haasteellisia pitkien etäisyyksien vuoksi, mutta kuntalaiset ansaitsevat yhdenvertaiset palvelut asuinpaikasta riippumatta.

Käytäntöjen muuttaminen kunnissa vaatii henkilökunnan työskentelyedellytysten kehittämistä. Tarvitaan työruutiinien selkiyttämistä, ohjauksellisen työtöiden vahvistamista, yhteistyön tehostamista toimintojen välillä, parempia työvälineitä, viihtyisämpää työympäristöä, joustavampaa sisäistä että ulkoista tiedonkulkua ja esimiesten kannustavaa työtöitä. Työntekijöiden tulee voida osallistua tähän kehittämiseen, jotta sitoutuminen työhön mahdollistuu. Kun fyysiset ja henkiset työskentelyedellytykset paranevat, voi myös henkilökunnan työmotivaation olettaa parantuvan. Tämä puolestaan vaikuttaa koko kehitysvammaispalveluihin myönteisellä tavalla.

Nyt on tärkeää tunnistaa eri toimijoiden ja sidosryhmien tavoitteet kehitettäessä kuntien kehitysvammaispalveluita. Keskeisiä ovat poliittiset päätöksentekijät, palvelujen tuottajat,

virkamiehet, työntekijät ja palveluiden käyttäjät. Yhdessä asioista keskustelemalla kohdataan samat asiat. Kuntien johdon ja henkilöstön tulee tehdä yhteistyötä, jotta hankittu tieto tulee ja saadaan käyttöön. Tämä vaatii luottamusta ja vuorovaikutusta työyhteisöjen ja päätöksentekijöiden kesken ja myös eri tasojen välillä, kuten eri hallintokuntien välillä.

Tarve-projektit ovat toimineet välineinä tavoiteltaessa Keminmaan ja Ylitornion kuntien kehitysvammapalveluiden kehittämistä. Lisäarvo näistä projekteista syntyy vasta, kun hankittu tieto otetaan todella käyttöön. Tarve-projekteissa kerätyn tiedon tulee parhaimmillaan ohjata kuntien johtoa ja henkilöstöä vuorovaikutukselliseen yhteistyöhön ja auttaa suuntaamaan kehitysvammapalveluiden strategioita oikeaan asiakaslähtöisempään suuntaan. Työyhteisöissä toivon osallistumisen Tarve-projektiin tuovan kokemuk-
sista oppimista, yhteisöllisyyttä ja uusia kehityksellisiä eväitä työntekoon.

LÄHTEET

Ahponen, Helena 2008. Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Yksilöllinen ja erilainen elämänkulku . Kela, sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 94. Helsinki.

ASPA Säätiö. Tietoa ASPAsta. Hakupäivä 2.12.2012. <http://www.aspasaatio.fi/tietoa-aspasta>.

Bury, Michael 1996. Defining and researching disability; challenges and responses. Julkaisussa Barnes, Colin & Mercer, Geof (eds.)1996. Exploring the divide: illness and disability. Leeds: Disability Press, 17-38.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.)2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 24- 42.

Fetterman, David M. & Kaftarian, Shakeh J. & Wandersman, Abraham (toim.) 1996. Empowerment Evaluation. Knowledge and Tools for Self Assessment and Accountability. Thousand Oaks, CA: Sage

Hakala, Juha T. 2001. Menetelmällisiä koetuksia. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 10-23.

Hart, Elisabeth & Bond, Meg 1995. Action research for health and social care. A guide to practice. Buckingham: Open University Press.

Heikkinen, Hannu L. T. 2010. Toimintatutkimus -toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2008. Tutki ja kirjoita. 13-14. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Jalava, Urpo & Virtanen, Petri 1996. Laatu, innovaatio ja projekti. Hyvinvointipalvelujen ydinkysymyksiä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2012. Kehitysvammahuolto ennen. Hakupäivä 10.12.2012.

<http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/vammaispolitiikka/kehitysvammahuoltoennenne>

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010. Oma kotia kohti. Ylöjärvi: Painohäme Oy.

Keminmaan kunta 2012. Hakupäivä 2.12.2012.

<http://www.keminmaa.fi/index.php?p=Vierailijoille>.

Kemmis, Stephen 1994. Action Research. Teoksessa Husen Torsten and Postlewaithe Neville (toim.). International encyclopedia of education. Volume 1. Elsevier: Exeter, 42-48.

Kumpuvuori, Jukka 2009. Perusoikeuksien rajoittamisesta kehitysvammaisten palvelujen toteuttamisessa. Vammaisten Ihmisoikeuskeskus VIKE. Julkaisusarja nro 3.

Loijas, Sari 1994. Rakas rämä elämä. Vammaisten nuorten elämänhallinta ja elämänkulku. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. STAKES. Raportteja 155. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Malm, Marita & Matero, Marja & Repo, Marjo & Talvela, Eeva-Liisa 2004. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Melin, Harri 2005. Vertailevan tutkimuksen monet lähtökohdat. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) 2005. Tutkimus menetelmien pyönteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat, 53-65.

Mämmilä-Satta, Seija, vanhus- ja vammaispalvelun sosiaalityöntekijä, Keminmaan kunta. Henkilökohtainen keskustelu 23.4.2013.

Parviainen, Seija, perusturvajohtaja, Keminmaan kunta. Henkilökohtainen keskustelu 22.3.2012.

Rautio, Anna-Maija, vammaispalveluiden ohjaaja, Ylitornio. Puhelinviesti 22.4.2013.

Seppänen-Järvelä, Riitta 1999. Kehittämistyö ja arviointi. Teoksessa Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) 1999. Arviointi ja asiantuntijuus. Tampere: Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, 90- 105.

Shakespeare, Tom & Watson, Nick 1999. Theoretical perspectives on research with disabled children. Julkaisussa Robinson, Carol & Stalker, Kirsten (eds.) 1999. Growing up with disability. London: Jessica Kinsley, Research Highlights in social work 34.

Stringer, Ernest 1996. Action research. A handbook for practitioners. London: Sage.

VAMPO 2010-2015. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2010:4. Helsinki: Yliopistopaino

Warpenius, Katariina 2006. Näkymätön näyttö – vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa. Teoksessa Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) 2006. Projektiyh-

teiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Oy Yliopistokustannus University Press Finland, 143- 160.

Zuber-Skerritt, Ortrun (ed.) 1996. New directions in Action Research. London: Falmer Press.

Ylikoski, Päivi & Juusti, Jyri & Pietiläinen, Erja 1999. Hyvä elämä täällä. Käyttäjän ääni kehitysvammaisten palveluissa. Kehitysvammaliitto ry. Helsinki: Oy Edita Ab.

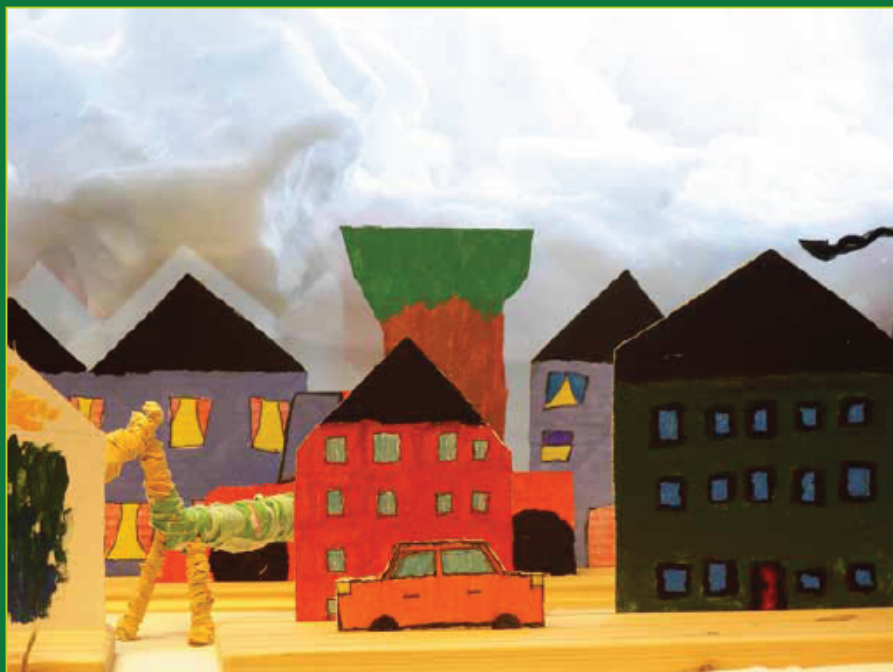
Ylitornion kunta. kuntapalvelut, perusturvatoimi. Hakupäivä 28.1.2013.

[http:// www.ylitornio.fi/kuntapalvelut/perusturvatoimi/kehitysvammahuolto.html](http://www.ylitornio.fi/kuntapalvelut/perusturvatoimi/kehitysvammahuolto.html)

LIITTEET

”Olishan se kiva joskus ihan
omassakin asunnossa...”

Kehitysvammaisten ihmisten asumispalveluihin
liittyvä Tarve-projekti Keminmaassa

Kehittyvää erityisryhmien asumista

Asumispalvelusäätiö ASPA on yleishyödyllinen säätiö, joka edistää vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien mahdollisuuksia asua ja elää itsenäisesti tavallisessa asuinympäristössä. Säätiön toiminta-alue on koko maa.

Säätiö kehittää yksilöllistä, laadukasta ja turvallista asumista sekä pyrkii yleisesti vaikuttamaan asuntojen ja koko yhdyskuntarakenteen suunnitteluun ja rakentamiseen tasaveroisesti kaikille yhteiskunnan jäsenille soveltuviksi.

Säätiö hankkii ja rakennuttaa asuntoja, kehittää asumisen palveluita sekä tuottaa ja välittää tietoa erityisryhmien asumisesta. Säätiö omistaa asumispalveluita tuottavan ASPA Palvelut Oy:n.

Tarve-projekteilla kartoitetaan vammaisten ihmisten tai mielenterveyskuntoutujien asumiseen liittyviä palvelutarpeita. Kartoituksessa selvitetään rajatun, kohdennetun asiakasryhmän palvelutarpeet yhdessä kunnassa tai yhteistoiminta-alueella. Projektit toteutetaan yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja asiakkaiden kanssa Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Projekteista julkaistut raportit löytyvät pdf-muodossa osoitteesta www.aspa.fi.

ASPA-kartoituksia 3/2012
Tarja Jussila
ISBN 978-952-5680-77-5
ISSN 1797-335X (painettu)
ISSN 1797-3368 (pdf)

Painopaikka: SOLVER Palvelut Oy

Kuvitus:
Kansikuvan talofiguurin ovat tehneet toimintakeskuksen asiakkaat
Takakansi Pasi Katisko, sisäsivu Reijo Lehto

Valokuvat: Tarja Jussila

Tiivistelmä

”Olishan se kiva joskus ihan omassakin asunnossa...”

Kehitysvammaisten ihmisten asumispalveluihin liittyvä Tarve-projekti Keminmaassa

Tekijä: Asumispalvelusäätiö ASPA / Tarja Jussila

Vuosi: 2012

Keminmaan Tarve-projektin tavoitteena oli kerätä tietoa kehitysvammaisten ihmisten asumiseen liittyvistä tarpeista ja toiveista. Selvityksen tuloksia on tarkoitus käyttää sekä yksilöllisen palvelusuunnittelun että Keminmaan kunnan kehitysvammaapalveluiden kehittämisen tukena. Projektissa käsiteltiin tämän hetken tilannetta asumisen ja palveluiden suhteen sekä selvitettiin tulevaisuuden tarpeita ja toiveita asiakaslähtöisesti.

Haastattelu toteutettiin 17 kehitysvammaisen henkilön kanssa. Mukana haastatteluissa oli myös omaisia ja lähityöntekijöitä. Kartoituksen tulokset edustavat kohdennetun ryhmän palvelutarpeita kaikkiaan 73 kunnan yhteistoiminta-alueella asuvan kehitysvammaisen ihmisen joukosta.

Haastatelluista oli naisia viisi ja miehiä 12. Haastateltavien joukosta suurin osa asuu vanhempiensa kanssa, asumispalveluyksiköissä kaksi ja tukiasunnossa kaksi henkilöä. Projektissa kartoitettiin myös Keminmaan kunnan itse tuottamat kehitysvammaisten henkilöiden asumiseen liittyvät palvelut sekä ostopalvelut.

Sisällysluettelo

	4
1. Johdanto	6
1.1 Keminmaan kunta ja kehitysvammahuolto	6
1.2 Tarve-projektin tausta ja tavoitteet	7
1.3 Tarve-projektin toteutus	8
2. Asumisen palveluihin liittyvä lainsäädäntö	9
2.1 Suomen perustuslaki	9
2.2 Sosiaalihuoltolaki	9
2.3 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista	10
2.4 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta eli kehitysvammalaki	11
3. Palvelujen järjestämiseen liittyviä käsitteitä	12
3.1 Asumiseen liittyvät käsitteet	12
3.2 Palvelujen ja tukitoimien suunnittelu	13
3.3 Palvelujen toteutus	16
4. Ihmisoikeudet ja vammaispoliittiset ohjelmat	19
5. Palvelujen ja rakentamisen laatusuositukset	22
5.1 Palvelujen järjestämisen laatusuositukset	22
5.2 Asuntojen rakentamiseen laatusuositukset vuosiksi 2010-2017	23
5.3 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA)	24
6. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen palvelut Keminmaassa	25
6.1 Keminmaan kunnan itse tuottamat asumispalvelut	25
6.2 Ostopalvelut	27
7. Asumista tukevat muut palvelut Keminmaassa	32
8. Tarve-projektin tulokset	34
8.1 Yksilöllinen palvelusuunnittelu	34
8.2 Avun tarpeet tulevaisuudessa	34
8.3 Pohdintaa	38
9. Toimenpidesuosituksia	42
Lähteet	44
Liitteet	45

1. Johdanto

Suomessa vammaispolitiikan tavoite on kehittää yhteiskuntaamme niin, että vammaisilla henkilöillä olisi mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan sen täysivaltaisina jäseninä. Suomi on sekä YK:n että Euroopan unionin jäsenvaltiona sitoutunut siihen, että se edistää kaikille syrjimätöntä ja avointa yhteiskuntaa. Perustuslaissa ja YK:n vammaisten ihmisten ihmisoikeussopimuksessa on määritelty keskeiset tavoitteet palveluiden uudistamiselle sekä yhteiskunnan kehittämiseksi. Perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle ihmiselle.

Vammaisten ihmisten asumisen laatusuosituksissa suositellaan huomioimaan vammaisten ihmisten asumistarpeet kuntasuunnittelussa. Kehitysvammaisten henkilöiden laitosasumista vähennetään ja nuorten itsenäistyvien sekä ikääntyvien vanhempien kanssa asuvien kehitysvammaisten ihmisten asumisjärjestelyt asettavat kunnat uusien haasteiden eteen. Myös aikuistuva kehitysvammaisen henkilö haluaa usein muuttaa omilleen. Lähtökohtana on ajatus, ettei kukaan ole liian vaikeavammaisen asumaan omassa kodissaan. Kuntien tulee järjestää asumispalvelut tarkoituksenmukaisella tavalla, asiakkaan yksilöllisyys huomioiden ja noudattaen laatusuosituksia. (Puhakka, Anneli 2011.)

Raportin nimi: ”Olishan se kiva joskus ihan omassakin asunnossa...” kertoo siitä, että kehitysvammaisella henkilöllä, kuten meillä kaikilla, on omia, yksilöllisiä ajatuksia, unelmia ja toiveita oman asumisen tulevaisuuden suhteen.

1.1 Keminmaan kunta ja kehitysvammahuolto

Keminmaa on Perämeren pohjukassa, Kemijoen suulla sijaitseva kunta. Asukkaita Keminmaassa on noin 9000. Viereiset kunnat ovat paperiteollisuudesta tuttu Kemi ja teräksestä tunnettu Tornio. Kunta on perustettu vuonna 1865 ja vuodesta 1979 lähtien sen nimi on ollut Keminmaa. Kunta on pinta-alaltaan 644 neliökilometriä ja kunnan läpi virtaa Suomen pisin joki, koko Lapin halkova Kemijoki.

Keminmaan elinkeinorakenne on kaupunkimainen, palveluista ja jalostuselinkeinoista saavat toimeentulonsa lähes kaikki. Suurin yksittäinen työnantaja on kunta. Yksityisen puolen työpaikkoja tarjoaa Outokumpu Chromen kaivos Keminmaassa. Keminmaassa on myös jaloteräksen jatkojalostusta, puu- ja taloteollisuutta, nahka- ja muovituotteiden jalostusta ja suurteollisuutta palvelevia yrityksiä.

Keminmaa on sijaintinsa suhteen kaikkien väylien varrella. Vieressä on Kemi-Tornion lentoasema, valtatiet ja rautatie menevät kunnan läpi. Myös satamayhteydet ja Ruotsin raja ovat lähellä. (www.keminmaa.fi.)

Hallinnon ja palvelurakenteen kehittäminen ja sosiaali- terveyspalvelujen yhdistämisprosessi on Keminmaassa aloitettu vuonna 2011. Sosiaali- ja terveystoimen hallinnon uudistukseen liittyen terveyslautakunta ja sosiaalilautakunta ovat muodostaneet 1.1.2011 alkaen hyvinvointilautakunnan. Yhteistyön tekeminen ja kehittäminen sosiaali- ja terveyspalvelujen alueilla on saatu käyntiin vuoden 2011 aikana. Säännöllisesti kuukausittain kokoontuva perusturvan johtoryhmä toimii hyvinvointipalvelujen johtamisen, kehittämisen ja yhteistyön tukena sekä tiedottamisen kanavana. Hyvinvointipalveluissa toimivat lähiesimiehet ovat kokoontuneet myös säännöllisesti perusturvajohtajan johdolla kehittämään ja linjaamaan yhteisiä toimintamalleja ja käytäntöjä. Samalla ryhmä on toiminut lähiesimiehille työnohjauksellisena kanavana ja tiedonjakajana. Painopistealue ryhmissä on ollut strategian mukaisten laadukkaiden sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittäminen ja suunnitelmallisen henkilöstöpolitiikan luominen.

Keminmaassa kunnan kehitysvammapalveluiden tehtävä on tuottaa kehitysvammalain mukaisia palveluita kehitysvammaisille asiakkaille. Kehitysvammapalvelut kuuluvat sosiaalipalveluiden piiriin. Sosiaalipalveluiden tulosalueen esimiehenä toimii johtava sosiaalityöntekijä, hoiva- ja asumispalveluiden tulosalueen esimiehenä vanhustyönjohtaja ja terveydenhuollon tulosalueen esimiehenä johtava lääkäri.

1.2 Tarve-projektin tausta ja tavoitteet

Asumispalvelusäätiö ASPA on toteuttanut yhteistyössä Keminmaan kunnan ja Kemin seudun Kehitysvammaisten Tuki ry:n kanssa Tarve-projektia. Keminmaan kunta teki aloitteen projektin käynnistämiseksi, koska kunnan oman alustavan selvitystyön perusteella noin 15 kehitysvammaista nuorta tarvitsee oman asunnon. Tarve-projektilla haluttiin saada selvitettyä tarkemmin nuorten yksilöllisiä asumiseen liittyviä tarpeita päätöksenteon sekä rakennuttamisen suunnittelun pohjaksi.

Selvityksen tavoitteena oli:

- kerätä tietoa Keminmaan kehitysvammapalveluiden tilanteesta ja kehittämistarpeista yhteistyötahojen käyttöön palvelujärjestelmän kehittämiseksi
- kartoittaa kunnan osoittaman asiakasryhmän yksilölliset tarpeet asumisen palveluiden ja fyysisen asuinympäristön osalta palvelusuunnittelun tueksi
- tuottaa asiakasryhmän palvelutarpeita kokonaisuutena kuvaava raportti asiakkaiden, palveluiden järjestäjien ja tuottajien sekä järjestöjen käyttöön
- lähivuosina koulunsa lopettavat nuoret sekä vielä kotona asuvat henkilöt tarvitsevat tulevaisuuden suunnitelmia tuleviin asumisjärjestelyihin.

1.3 Tarve-projektin toteutus

Keminmaan Tarve-projekti toteutettiin 13.2 – 30.4.2012. Projektin aikana haastateltiin 17 kehitysvammaista henkilöä ja heidän perheitään sekä kartoitettiin heidän näkemyksiään asumisen ja palveluiden tarpeista. Kunnan kehitysvammapalvelut valitsi haastateltavat asiakkaat pääsääntöisesti iän perusteella (nuoret) sekä tulevien vuosien tarpeita ajatellen. Kunnan kehitysvammapalvelut hankki myös luvat asiakkailta haastattelujen toteuttamiseksi.

Projektille koottiin ohjausryhmä, johon kutsuttiin asiakkaiden edustajat ja Kemin Seudun Kehitysvammaisten Tuki ry:n edustajina Teija Saukonoja sekä Virpi Wallin, perusturvajohtaja Seija Parviainen, kehitysvammapalveluiden vastaava ohjaaja Virpi Annala, johtava sosiaalityöntekijä Seija Saalismaa sekä ASPAsta kehittämissuunnittelija Päivi Huuskonen ja projektivastaava Tarja Jussila.

Ohjausryhmä kokoontui ensimmäisen kerran 13.2.2012 sopimaan projektin tavoitteista ja etenemisestä. Projektivastaava aloitti työnsä myös 13.2.2012. Projektivastaavan tehtävänä oli haastatella kohderyhmän asiakkaat ensimmäisessä vaiheessa henkilökohtaisesti. Haastattelujen perusteella tehtiin henkilökohtaiset palvelukartoitukset, jotka sitten toimitettiin haastatelluille itselleen sekä heidän luvallaan kunnan kehitysvammahuoltoon käytettäväksi palvelusuunnittelun tukena.

Seuraavassa vaiheessa asiakashaastattelujen tulokset tilastoitiin ja niiden pohjalta saatuja alustavia tuloksia esiteltiin ohjausryhmän kokoontuessa toisen kerran 18.4.2012. Tällöin myös koottiin toimenpidesuosituksia selvityksessä esille nousseiden tarpeiden pohjalta. Kokouksessa keskusteltiin tulosten herättämistä ajatuksista, alustavasti tulevasta aikatauluista asumisen tarpeiden suhteen, kehittämistoimenpiteistä sekä projektin tulosten tiedottamisesta jatkossa.

2. Asumisen palveluihin liittyvä lainsäädäntö

Useissa eri laeissa säädetään kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisesta sekä siihen liittyvistä palveluista. Yhteistä näissä laeissa on se, että niissä korostetaan asiakaslähtöisyyttä, itsemääräämisoikeutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Palveluja järjestettäessä tulee huomioida asiakkaan etu, yksilölliset tarpeet ja toiveet. Asumispalveluiden järjestämisekvollisuudesta säädetään tarkemmin sosiaalihuolto- ja vammaispolvelu- ja kehitysvammaisten erityishuoltolakiin.

2.1 Suomen perustuslaki

Suomen perustuslain mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Jokaisella on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen eikä ketään saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Jokaisella Suomen kansalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Lain mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on lain mukaan turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä edistettävä jokaisen oikeutta asuntoon ja tuettava asumisen omatoimista järjestämistä. (Suomen perustuslaki 731/1999.)

2.2 Sosiaalihuoltolaki

Kunnan on sosiaalihuoltolain säädösten mukaan huolehdittava sosiaalipalvelujen järjestämisestä asiakkailleen. Tällaisia sosiaalipalveluita ovat sosiaalityö, kotipalvelut, kasvatus- ja perheneuvonta, asumispalvelut, perhehoito ja laitoshoido. Kunnan on myös huolehdittava kehitysvammaisten erityishuollostasta. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982.)

Kuten muillekin kansalaisille, myös vammaiselle henkilölle palvelut tulee järjestää ensisijaisesti sosiaalihuoltolain mukaan sekä kansanterveyslaissa (66/1972) olevien säädösten mukaisesti.

Sosiaalihuoltolaki on ensisijainen erityislakeihin nähden.
(www.sosiaaliportti.fi)

2.3 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyn lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteessa luottamuksellisuutta sekä oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollon asiakassuhteissa. Asiakkaalla on oikeus saada laadukasta sosiaalihoitoa sekä hyvää kohtelua. Asiakasta tulee kohdella hänen ihmisarvoaan loukkaamatta ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioittaen. Asiakkaan mielipide, toiveet, etu ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon toteutettaessa sosiaalihoitoa. Laki määrää laatimaan palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muun vastaavan suunnitelman sosiaalihoitoa toteutettaessa. Se laaditaan yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa ja ottaen ensisijaisesti huomioon asiakkaan mielipide ja toiveet. Mikäli täysi-ikäinen henkilö ei itse kykene esimerkiksi sairauden, toimintakyvyn vajavuuden tai muun syyn vuoksi osallistumaan tai vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun, on hänen tahtonsa selvitettävä hänen omaisensa, läheisensä tai laillisen edustajansa kanssa. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.)

Sosiaalihuoltolaki on uudistumassa loppuvuodesta 2012. Lakiin on tulossa muun muassa sosiaalihuollon asiakkaan oikeus asiakassuunnitelmaan, johon kirjataan kaikki hänen tuen tarpeen selvityksen perusteella tarvitsemat sosiaalipalvelut.

Vammaispalvelulaki

Kunnalla on vastuu palvelujen ja tukitoimien järjestämisestä. Kunnan on huolehdittava, että vammaisille henkilöille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään sekä sisällöltään että laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve vaatii. Tämän lain mukaisia palvelu- ja tukitoimia järjestettäessä on huomioitava asiakkaan yksilöllinen avun tarve. Palvelujen ja tukitoimien selvittämiseksi on ilman aiheetonta viivytystä laadittava palvelusuunnitelma siten, kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 7§:ssä säädetään. Tämän lain mukaisia palveluita ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun vammaisen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt palvelua tai tukitointa koskevan hakemuksen, ellei asian selvittäminen vaadi pitempää käsittelyaikaa jonkin erityisen syyn vuoksi. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987.)

Vammaispalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987.)

2.4 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta eli kehitysvammalaki

Kehitysvammalaissa säädetään erityishuollon antamisesta henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnyntäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vamman tai vian vuoksi ja joka muun lain nojalla ei voi saada tarvitsemiaan palveluita. Erityishuollon tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen ominta-keista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja huolenpito. Erityishuoltoon kuuluvia palveluita ovat tutkimus, terveydenhuolto, tarpeellinen ohjaus, kuntoutus sekä toiminnallinen valmennus, henkilökohtaisten apuvälineiden järjestäminen, asumisen ja työtoiminnan järjestäminen, yksilöllinen hoito ja huolenpito, perheenjäsenen tai muun läheisen henkilön ohjaus ja neuvonta, kehityshäiriöiden ehkäisy sekä tiedottaminen erityishuoltopalveluista. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977.)

Jokainen kehitysvammainen henkilö on oikeutettu saamaan tarvittavat asumispalvelut kehitysvammalain perusteella erityishuoltona, jos niitä ei voida järjestää vammaispalvelulain nojalla. Asumispalveluihin on oikeutettu myös lievästi kehitysvammainen henkilö silloin, kun hän tarvitsee apua ja tukea asumisessaan. (www.kvttl.fi.)

Erityislakien oikea soveltaminen on vammaisen henkilön näkökulmasta tärkeää, jotta asuminen toteutuu, mutta se sisältää myös taloudellisen näkökulman, koska erityislaeissa tarkoitetut sosiaalipalvelut ovat asiakkaalle pääosin maksuttomia (www.sosiaaliportti.fi).

Ihminen on itse oman elämänsä toimija ja näin ollen sen paras asiantuntija. Ilman tätä arjen asiantuntijuutta ei sosiaalityön palveluprosessi ole toimiva. Asiakas voi olla kuka tahansa, joka tarvitsee tukea elämäntilanteessaan. Lainsäädännöstä tulee toinen näkökulma kansalaisen kuvaan. Lain mukaan kunta on velvollinen järjestämään tarvittavat palvelut asukkailleen, jolloin asiakas on kuntalainen, siis kuka tahansa kunnassa asuva. (Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2010.)

3. Palvelujen järjestämiseen liittyviä käsitteitä

Vammaisten ihmisten asuminen tulisi järjestää niin, että fyysisen ympäristön ja palveluympäristön mahdollisimman hyvällä huomioimisella mahdollistetaan itsenäinen asuminen ja eläminen. Jokaisella ihmisellä tulisi olla oikeus asua normaalissa asuinympäristössä. Vammaisten ihmisten esteettömäksi suunnitellut asunnot on perinteisesti rakennettu syrjäiseen paikkaan, vaikka vammaisia ihmisiä on aina ollut huomattavan suuri osa väestöstä. (Heini 2011.) Palvelut ja tukitoimet puolestaan tulee järjestää niin, että ne tukevat vammaisten henkilöiden omatoimista suoriutumista (asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 18.9.1987/ 759).

3.1 Asumiseen liittyvät käsitteet

Asunto. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan mukaan henkilökohtaiset asuintilat ovat enemmän kuin huone. Henkilökohtaisten asuintilojen tulee sisältää seuraavat: oma eteinen, keittiö/ keittonurkkaus, kylpyhuone, makuutila, joka on eriytetty oleskelutilasta esim. makuualkovilla, henkilökohtaiset säilytystilat, lisäsäilytystilat mahdollisille apuvälineille, parveke tai piha-alue ja riittävät viestintäyhteydet, jotka mahdollistavat sosiaali- sekä turvatekniikan. Muita yksilöllisen asumisen tunnuspiirteitä ovat esim. oma postilaatikko tai -luukku, ovikello ja oma nimi ovesa. (www.kvank.fi).

Palveluasumisen järjestäminen vaikeavammaiselle ihmiselle on yksi tapa turvata ihmisarvoinen elämä. Vammaispalvelulain 8.2 §:n mukaisesti kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle palveluasuminen, jos henkilö tarvitsee palvelua vammansa tai sairautensa johdosta suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Kyseessä on subjektiivinen oikeus. Järjestettäessä palveluasumista vaikeavammaisena pidetään henkilöä, joka vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsee toisen henkilön apua suoriutuakseen päivittäisistä toiminnoista jatkuvaluonteisesti, vuorokauden eri aikoina tai muutoin erityisen runsaasti.

Vaikeavammaiselle lapselle voidaan, iästä riippumatta tehdä palveluasumispäätös. Palveluasumisen tarkoituksena on auttaa jatkuvasti toisen henkilön avun tarpeessa olevaa vaikeavammaista henkilöä **tulemaan toimeen ilman laitoshoidtoa** antamalla hänelle päivittäisissä toiminnoissa tarvittavaa apua ja parantamalla hänen toimintakykyään. Vammaispalvelulaissa on kuitenkin rajauksia: erityistä velvollisuutta ei ole palveluasumisen järjestämiseen, jos hyvin vaikea- tai monivammaisen henkilön huolenpitoa ei voida turvata avo- huollon toimenpitein. Tällöin henkilö tarvitsee **vaativaa sairaanhoidollista** ja monialaista erityisosaamista vaativaa hoitoa jatkuvaluonteisesti. Säännös

koskee myös tilanteita, joissa henkilö on jo palvelu- tai hoidontarpeensa kannalta **perustellusti laitoshoidossa**.

Koska palveluasuminen kuuluu subjektiivisiin oikeuksiin, ei kunta voi määrärahojen puutteeseen vedoten evätä palvelujen saantia. Kunnan on siis taloudellisesta tilanteesta riippumatta taattava nämä palvelut niille kuntalaisille, jotka täyttävät laissa määritellyt myöntämiskriteerit. Asiakkaalla on aina **oikeus saada kirjallinen päätös** häntä koskevassa vammaispalveluasiassa mukaan lukien ne asiat, jotka koskevat palveluasumisen sisältöä ja järjestämistavan valintaa. (Ahola Sanna & Konttinen Juha-Pekka 2010.)

Lyhytaikainen asumispalvelu (tilapäishoito) on lyhytaikaiseen hoidontarpeeseen vastaavaa palvelua, jota voidaan järjestää perhehoitona tai lyhytaikaisina jaksoina asumisyksikössä. Tilapäishoito tulee kysymykseen omaishoitajan vapaiden aikana tai tilanteessa, jossa muutoin perheen jaksamisen tueksi järjestetään lyhytaikaista hoitoa. Kehitysvammaisilla henkilöillä on oikeus tilapäishoitoon. Tilapäishoitoa järjestetään kehitysvammalain mukaisena palveluna ja se on erityishuoltoa. Tilapäishoidon tarve tulee mainita erityishuolto-ohjelmassa, mutta maininta ei voi olla asiakkaan kannalta tilapäishoidon järjestämisen edellytys. Tilapäishoidosta voidaan periä ylläpidosta aiheutuvat kustannukset, mutta ei itse hoidosta aiheutuvia kustannuksia, mikäli kyseessä ei ole alle 16-vuotiaalle annettava osittainen ylläpito. Hoitotapaa ja –paikkaa valittaessa tulee huomioida asiakkaan tarpeet ja toiveet (asiakaslaki 4 §, 8 §).

3.2 Palvelujen ja tukitoimien suunnittelu

Kehitysvammainen henkilö tai hänen perheensä voivat saada tarvittavia palveluita ja tukitoimia jokapäiväisiin elämän tarpeisiin. Näillä palveluilla ja tukitoimilla pyritään poistamaan niitä esteitä, joita henkilölle aiheutuu vammansa vuoksi. Tämä perustuu yhdenvertaisuusperiaatteeseen pyrittäessä kohti tasa-arvoisuutta. Julkisen vallan on pyrittävä positiivisin toimenpitein edistämään tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista vammaisen henkilön kohdalla.

Subjektiivinen oikeus

Vammaispalvelulaissa säädetään, että **kunnalla on ehdoton velvollisuus tarjota tiettyjä palveluita ja tukitoimia** eli asiakkaalla on subjektiivinen oikeus näihin palveluihin ja tukitoimiin, jos hän täyttää asetuksen mukaan määritellyt vaikeavammaisuuden kriteerit. Tällöin kunta ei voi vedota määrärahasidonnaisuuteen. Kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisia palveluja ja tukitoimia vammaispalvelulaissa ovat: palveluasuminen, henki-

lökohtainen apu, kuljetuspalvelut, päivätoiminta, asunnon muutostyöt sekä asuntoon kuuluvat laitteet ja välineet. (www.verneri.net.)

Vammaisuus ja vaikeavammaisuus

Vammaispalvelulain mukaan vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on vamman tai sairauden johdosta pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Vaikeavammaisuuden käsitteen sisältö määrittyy suhteessa vammaisen ihmisen elämäntilanteeseen ja ympäristöön ja se merkitsee runsasta avun, palveluiden ja tukitoimien tarvetta. **Vaikeavammaisuus määritellään aina suhteessa toimintaan tai palvelun tarpeeseen, mm. kuljetuspalvelu, palveluasuminen, henkilökohtainen apu ja päivätoiminta.**

Toimintakyky

Toimintakyky liittyy käsitteenä laajasti ihmisen hyvinvointiin ja sillä tarkoitetaan sitä, **miten henkilö selviytyy välttämättömistä päivittäisen elämän toiminnoista siinä ympäristössä, jossa hän elää.** Toimintakyvyn arviointi on osa asiakkaan palvelusuunnittelua. Toimintakyvyn arvioinnissa tulee huomioida toimintakyvyn eri ulottuvuudet: fyysinen, kognitiivinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä omaan asuin- ja elinympäristöön liittyvät tekijät. Vammaisen henkilön oma arvio toimintakyvystään on yhteydessä mm. hänen terveyteensä, sairauksiinsa, toiveisiinsa sekä tekijöihin, jotka haittaavat suoriutumista päivittäisistä perustoimista. Palvelutarpeiden selvittämiseksi, tulee kaikki ulottuvuudet huomioida, jotta saadaan tarpeeksi kattava käsitys henkilön toimintakyvystä. (www.sosiaaliportti.fi.)

Palvelusuunnitelma

Kunnan sosiaaliviranomaisen tehtävänä on laatia palvelu- tai muu vastaava suunnitelma vammaisen henkilön tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien selvittämiseksi yhdessä hänen läheistensä kanssa. **Se on suunnitelma niistä palveluista ja tukitoimista, joita vammaisen henkilö tarvitsee selviytyäkseen jokapäiväisestä elämästä.** Palvelusuunnitelmassa tulee ilmetä asiakkaan yksilöllinen tilanne niiltä osin kuin se vaikuttaa palvelujen sisällöstä, järjestämistavasta ja määrästä päättämiseen.

Yksilöllinen palvelusuunnitelma on toimintasuunnitelma palvelujen järjestämiseksi ja se laaditaan yhteisymmärryksessä vammaisen henkilön, tarvittaessa hänen omaistensa, läheistensä tai muun laillisen edustajan kanssa sekä sosiaalihuollon toteuttajan kanssa. Palvelusuunnitelmaan kirjataan asiakkaan näkemys, toiveet ja mielipiteet tarvittavista palveluista ja tukitoimista. **Palvelusuunnitelman laatiminen on prosessi, joka alkaa asiakkaan toimintakyvyn arvioimisesta sekä hänen tarpeidensa kuulemisesta ja päättyy suunnitelman kirjaamiseen.**

Asiakkaan tulee hakea palvelusuunnitelmaansa sisältyviä palveluja, jotka palvelun järjestäjän tulee myöntää asiakkaalle, ellei ole perusteltua syytä menetellä toisin. Suunnitelma sitoo kuntaa ja siitä poikkeava palvelu tai tukitoimi tulee perustella. Asiakkaan on myös perusteltava, jos hän hakee suunnitelmasta poikkeavaa palvelua tai tukitoimintaa. Perusteluna voi olla esimerkiksi avun tarpeen muuttuminen. Mikäli olosuhteissa tai henkilön palvelutarpeessa tapahtuu muutoksia, tulee palvelusuunnitelma tarkistaa sekä muutoin aina tarpeen mukaan. **Suunnitelmaan kirjataan, kuinka usein se tarkistetaan sekä millaiset olosuhteiden muutokset aiheuttavat palvelusuunnitelman tarkistamista.** (www.sosiaaliportti.fi.)

Palvelusuunnitelma on kuvaus siitä avun, tuen ja palveluiden yhdistelmän kokonaisuudesta, minkä kehitysvammainen henkilö tarvitsee pystyäkseen elämään mahdollisimman yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä.

Erityishuolto-ohjelma (EHO)

Osa kehitysvammaisen henkilön palveluista järjestetään erityishuoltona ja ne ovat pääsääntöisesti asiakkaalle maksuttomia, mutta erityishuolto-ohjelmaan kirjataan, mistä palveluista peritään maksu asiakkaalta. Erityishuolto-ohjelma (EHO) on erillinen päätösasiakirja, josta käyvät ilmi ne kehitysvammaisen henkilön tarvitsemat palvelut, jotka järjestetään erityishuoltona eli kehitysvammalain nojalla. Erityishuolto-ohjelman ulkopuolelle voi jäädä palveluita, jotka järjestetään esim. vammaispalvelulain nojalla. Nämä kyseiset palvelut tulee puolestaan kirjata palvelusuunnitelmaan ja kunnan tulee tehdä niistä erillinen päätös.

Erityishuolto-ohjelma laaditaan yhdessä asianomaisen henkilön, hänen edunvalvojansa tai muun huoltajan sekä sosiaalilautakunnan (Keminmaassa perusturvalautakunta) kanssa. Mikäli erityishuolto-ohjelma ei ole tarkoituksenmukainen, voi siihen hakea muutosta aluehallintovirastosta.

3.3 Palvelujen toteutus

Henkilökohtainen apu on vammaispalvelulain mukaista palvelua, jota antaa toinen ihminen vaikeavammaiselle ihmiselle. Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vaikeavammaista ihmistä omien valintojensa toteuttamisessa sekä kotona että kodin ulkopuolella. Henkilökohtaista apua myöntää vaikeavammaiselle ihmiselle oman kunnan sosiaalitoimi. Harrastuksiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämiseen on henkilökohtaista apua järjestettävä vähintään 30 tuntia kuukaudessa. Myöntämiskriteerit täyttävällä vaikeavammaisella henkilöllä on palveluun subjektiivinen oikeus.

Vaikeavammaisena pidetään henkilöä, joka tarvitsee pitkäaikaisen tai etenevän vamman tai sairauden vuoksi välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua seuraavissa asioissa: päivittäiset toimet (liikkuminen, pukeutuminen, hygieniasta huolehtiminen, vaate- ja ruokahuolto, kodin siivous, tiedon käsittely ja hankinta sekä asiointi), työ ja opiskelu sekä harrastukset, yhteiskunnallinen osallistuminen ja sosiaalinen vuorovaikutus. (Assistentti.info.) Jos ihmisen tarvitsema apu on pääasiassa valvontaa, hoitoa ja/tai hoivaa, on apu järjestettävä muutoin kuin henkilökohtaisen apuna.

Henkilökohtaisen avun saamisen edellytys on, että vaikeavammaisella henkilöllä on ”voimavaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa”. Esimerkiksi puheen tuottamisen ja ymmärtämisen vaikeudet eivät sinänsä ole henkilökohtaisen avun myöntämisen este. Asiakkaan kuulemisen tulee tapahtua riittävällä ammattitaidolla. Apua kommunikointiin hän voi pyytää esim. läheisiltä. Omat tarpeet voi ilmaista myös erilaisia apuvälineitä tai vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käyttäen. (www.verneri.net.) Henkilökohtaisen avun perusperiaate on, että vammaisen ihminen itse päättää siitä, mitä, missä ja milloin sekä miten hän saa henkilökohtaista apua ja kuka häntä avustaa.

Henkilökohtaisen avun toteuttamistavat ovat:

1. Työnantajamalli: vaikeavammaisen toimii itse avustajan työnantajana. Kunta korvaa avustajan palkkaamisesta aiheutuvat kustannukset.
2. Palvelusetelimalli: kunta antaa palvelusetelin vaikeavammaiselle ihmiselle ja hän ostaa sillä palvelun kunnan hyväksymiltä sosiaalihuollon palveluntuottajilta.
3. Avustajapalvelumalli: kunta ostaa avustajapalvelut yksityiseltä tai julkiselta palveluntuottajalta tai tuottaa palvelut itse. (Assistentti.info, 2012.)

Kuljetuspalveluilla turvataan kohtuulliset liikkumismahdollisuudet vaikeimmin vammaisille henkilöille samoin kustannuksin kuin muille kansalaisille. Palvelu on subjektiivinen oikeus. Kunnan on järjestettävä vammaispalvelulain

mukaan vaikeavammaisille henkilöille kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen. Vaikeavammaisena henkilönä kuljetuspalveluja järjestettäessä pidetään henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa ja joka ei vammansa tai sairautensa vuoksi voi käyttää julkisia joukkoliikennevälineitä ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia.

Palveluseteli

Palveluseteli on yksi kunnan käytettävissä olevista palveluiden järjestämistavoista. Palvelusetelillä tarkoitetaan kunnan sosiaali- ja terveystalouden saajalle myöntämää sitoumusta korvata palvelujen tuottajan antaman palvelun kustannukset kunnan ennalta määräämään arvoon asti. Tämä sitoumus voidaan toteuttaa eri kunnissa erilaisena. Se voi olla esimerkiksi viranomaispäätos, painettu seteli, monistettu ostokuponki, pankkikortin tapainen sirukortti tms. sitoumuksen kohteena oleva maksun välittämiseen käytettävä asiakkaalle luovutettava todistus maksusitoumuksen olemassaolosta. Saamansa palvelusetelin avulla asiakas valitsee haluamansa palvelujen tuottajan kunnan hyväksymisluetteloon merkittyjen palvelujen tuottajien joukosta.

Omaishoito on vammaisen tai sairaan henkilön hoidon ja huolenpidon järjestämistä kotiloissa omaisen tai muun läheisen henkilön avulla. Jos henkilö alentuneen toimintakyvyn, sairauden, vamman tai muun vastaavan syyn vuoksi tarvitsee kotona hoitoa tai huolenpitoa, voidaan myöntää omaishoidon tukea. Omaishoitajana voi toimia vain hoitajaksi suostuva hoidettavan omainen tai muu läheinen henkilö.

Järjestämisvastuu on kunnalla, mutta tuki on määrärahasidonnainen eli siihen ei ole ehdotonta oikeutta. Kunnan tulee kuitenkin huolehtia, että vammaisille ihmisille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Omaishoidon tuki on kokonaisuus, joka muodostuu hoidettaville annettavista palveluista sekä omaishoitajalle annettavasta hoitopalkkiosta, vapaasta ja omaishoitoa tukevista palveluista.

taan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Omaishoidon tuesta laaditaan yhdessä omaishoitajan ja kunnan välillä sopimus ja liitteenä on oltava hoito- ja palvelusuunnitelma. Hoito- ja palvelusuunnitelma on laadittava yhdessä hoidettavan ja omaishoitajan kanssa. (www.kvft.fi)

Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Tavoitteena on antaa henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin. Perhehoidossa voi olla kehitysvammaisia lapsia ja aikuisia kehitysvammahuollon palveluna. Aikuisten perhehoidossa on erittäin tärkeää huomioida sekä tarve yhteisöllisyyteen että myös turvata

yksilöllisyyden tarpeet. Perhehoitoa toteutetaan toimeksianto- tai ostopalvelusopimuksella. (www.perhehoitoliitto.fi)

Työ- ja päivätoiminta palveluissa mukana olevat ihmiset eivät ole työntekijöitä, vaan asiakkaita. He osallistuvat kyseisiin toimintoihin huoltosuhteessa ja saavat työkyvyttömyyseläkettä. Päivätoimintaa järjestetään työ- ja toimintakeskuksissa eniten tukea tarvitseville henkilöille. Päivätoimintaa ovat vuorovaikutustaitojen ja jokapäiväisen elämän taitojen harjoittelu, luova toiminta, ulkoilu ja muu liikunta, opetus, yksinkertaiset työtehtävät ja virkistystoiminta.

Kunnan sosiaalitoimi järjestää työtoimintaa henkilöille, joilla ei ole edellytyksiä työsuhteeseen työhön. Se, että henkilöllä ei ole edellytyksiä työsuhteeseen työhön, ei välttämättä ole pysyvä tila. Kysymys ei ole pelkästään yksilön edellytysten puutteesta, vaan työllistymistä estävistä rakenteista ja asenteista. Työtoiminnassa voi olla kehitysvammaisia henkilöitä, joilla olisi edellytykset työsuhteeseen työhön, mutta töitä ei vain ole tarjolla.

Työ- ja toimintakeskukset ovat yleensä kunnan tai kuntayhtymän ylläpitämiä. Kunnat voivat myös hankkia työtoiminnan ostopalveluna säätiöiltä. Työtoiminnan muotoja ovat työtoiminta työkeskuksessa ja tavallisilla työpaikoilla järjestettävä avotyötoiminta. Työ- ja päivätoimintaan osallistuville voidaan maksaa työosuusrahaa, se maksetaan eläkkeen lisäksi ja on verotonta. Rahan suuruus on enimmillään 12€ päivässä. (www.kvtl.fi)

Yhteiskunnassa tulisi edistää kehitysvammaisten ihmisten työllistymistä palkkatyöhön. Vaikka kehitysvammaiset ihmiset ovatkin työkyvyttömyyseläkkeellä, he voivat tehdä työtä ja osallistua työelämään. Monet kehitysvammaiset henkilöt myös suorittavat mukautetun ammatillisen perustutkinnon ja ohjautuvat sen jälkeen eläkkeelle. Suurin osa työtä tekevästä kehitysvammaisista ihmisistä osallistuu kuntien järjestämään työtoimintaan ja vain harvalla on palkkatyötä. Kehitysvammaisten Tukiliiton arvioiden mukaan reilulla 3000 koulutetulla kehitysvammaisella ihmisellä olisi työkykyä ja tahtoa tehdä palkkatyötä. (www.kvtl.fi)

4. Ihmisoikeudet ja vammaispoliittiset ohjelmat

Ihmisoikeuksien vastine kansallisessa oikeudessa ovat perusoikeudet. Tällä tarkoitetaan valtion perustuslaissa kaikille valtion kansalaisille turvattuja oikeuksia. Useimmiten perustuslaissa suojataan samantyyppisiä oikeuksia kuin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa.

Kansainvälistä oikeutta ja sisäistä lainsäädäntöä pidetään Suomessa periaatteessa toisistaan erillisinä oikeusjärjestyksinä. Käytännön tasolla ero katoaa, jos eduskunta säätää erillisen lain antamaan jollekin kansainväliselle sopimukselle kansallisen lain aseman. Tällainen asema on esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksella, YK:n yleissopimuksella kansalais- ja poliittisista oikeuksista ja lapsen oikeuksien sopimuksella.

Yksilö voi Suomessa vedota kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin asioissaan viranomaisten tai tuomioistuimen kanssa. Viranomaisilla on puolestaan velvollisuus tuntea ihmisoikeussopimusten sisältö ja tarvittaessa soveltaa niitä.

YK:n ihmisoikeussopimus

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus hyväksyttiin vuonna 1948 Yhdistyneiden kansakuntien yleisistunnossa ja sillä on ollut suuri merkitys kehitetäessä kansainvälisiä ihmisoikeusnormeja. Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus on kansainvälisten ihmisoikeuksien perusta. Julistuksessa on 30 artiklaa. Julistuksessa vahvistetaan kaikkien ihmisten tasa-arvo, vapaus ja oikeudet. Ihmisoikeuksien tunnusmerkkejä ovat yleisyys, luovuttamattomuus ja perustavuus. Ihmisoikeudet ovat synnynnäisiä oikeuksia ja niiden tulee koskea kaikkia ihmisiä kaikkialla maailmassa.

Julistus on saanut lähes kaikkien valtioiden hyväksynnän. Ihmisoikeuksien julistus ei ole laillisesti sitova, mutta sen vaikutusvalta on suuri. Siinä mainitut oikeudet ovat antaneet pohjan useille myöhemmin solmituille kansainvälisille sopimuksille ja julistuksille.

YK:n yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous hyväksyi yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista 13.12.2006. Suomi allekirjoitti sopimuksen 30.3.2007. Sopimuksen lopullinen voimaansaattaminen edellyttää muutoksia lainsäädännössä. Sopimuksessa korostetaan, että vammaisille henkilöille kuuluvat samat oikeudet ja yhdenvertainen kohtelu muiden kanssa. Tavoitteena on vahvistaa vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista sekä parantaa oikeuksien toteutumista käytännön tasolla.

Suomen vammaispoliittinen ohjelma (VAMPO) vuosiksi 2010-2015

Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa (VAMPO) hallitus haluaa turvata vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisen aseman yhteiskunnassa puuttamalla epäkohtiin korjaus- ja kehittämistoimenpitein. Ohjelmassa linjataan lähivuosien (2010-2015) konkreettiset vammaispoliittiset toimenpiteet sekä yhteiskunnalliset kehityskulut, joilla tavoitellaan kestäväää ja vastuullista vammaispolitiikkaa. Ohjelman toimenpiteet muodostavat kokonaisuuden, jossa kehitetään kaikkia politiikan lohkoja vammaisten ihmisten oikeuksien, vapauksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Ohjelma on jaettu 14 vammaispoliittisesti merkittävään sisältöalueeseen ja siinä on 122 konkreettista toimenpidettä epäkohtien poistamiseksi tai lieventämiseksi. Toimenpiteet liittyvät elämän eri osa-alueisiin, kuten: itsenäinen elämä (mm. perhe-elämän, asumisen, kommunikoinnin, liikkumisen, viestinnän ja tiedonsaannin yhdenvertaisuus), koulutus, työ, terveydenhuolto, kuntoutus, sosiaaliturva, liikennepalvelut, kulttuuri, vapaa-aika sekä turvallisuus ja koskemattomuus.

Vammaispoliittisen ohjelman toimenpiteillä varmistetaan seuraavat tavoitteet:

1. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointiin edellyttämien säädösmuutosten valmistelu ja voimaansattaminen.
2. Vammaisten henkilöiden sosioekonomisen aseman parantaminen ja köyhyyden torjuminen.
3. Erityispalvelujen ja tukitoimien saatavuuden varmistaminen ja laadun parantaminen.
4. Yhteiskunnan esteettömyyden vahvistaminen ja lisääminen.
5. Vammaistutkimuksen vahvistaminen tietopohjaa lisäämällä sekä kehittämällä laadukkaita ja monipuolisia menetelmiä vammaispolitiikan toteuttamiseksi. (www.stm.fi)

Myös Suomen vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO:n) yhtenä tavoitteena on vammaisten ihmisten itsenäisen asumisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden lisääminen. Kehitysvammaisten ihmisten kohdalla tämä tarkoittaa asumisen järjestämistä avohuollossa ja laitoshoidon merkittävää vähentämistä. (www.ymparisto.fi)

Asumispalvelut ovat ihmisoikeuksien mittari

*Kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat tukipalveluja asumiseen.
Asumispalvelujen tulee olla ihmisoikeuksien ja perusoikeuden mittari.*

*Palveluntuottajat, huomioikaa, että me kehitysvammaisetkin
olemme ihmisiä.*

*Vaadimme tasa-arvoisia palveluja, jotka ovat kehitysvammaisen
ihmisen arvon mittaisia.*

Palvelujen tulee olla edelleen laadukkaita ja yksilöllisiä.

Kilpailutusta ei saa asettaa ihmisarvon edelle.

Kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia.

Ulla Topi, Me Itse ry, vpj.

Me Itse ry on vuonna 1999 perustettu kehitysvammaisten ihmisten oma yhdistys, joka puolustaa heidän oikeuksiaan ja tukee heidän osallistumistaan yhteiskunnan toimintaan tasavertaisina kansalaisina. (www.kvtl.fi)

5. Palvelujen ja rakentamisen laatusuositukset

5.1 Palvelujen järjestämisen laatusuositukset

Vammaisten ihmisten asumispalvelujen laatusuositus on julkaistu vuonna 2003 Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Suomen kuntaliiton toimesta. Sen tavoitteena on tukea kuntia vammaisten henkilöiden asumisen ja heidän asumispalveluidensa kehittämisessä. Suosituksen lähtökohtina ja perustana ovat olleet tasa-arvo, yhdenvertaisuus, asiakaslähtöisyys ja asumisen monimuotoisuus. Kuntien johto, johtavat viranhaltijat ja luottamushenkilöt voivat käyttää suositusta päätöksenteon ja käytännön toteutuksen apuna. Suosituksen toivotaan tukevan myös palveluja toteuttavan henkilöstön toimintaa.

Suosituksen sisältö koostuu viidestä osasta:

- Vammaisten ihmisten asumisen tarpeet mukaan kuntasuunnitelmaan
- Rakennettu ympäristö esteettömäksi ja toimivaksi
- Riittävästi esteettömiä ja toimivia asuntoja
- Yleiset palvelut kaikkien saavutettaviksi
- Yksilöllisillä palveluilla yhdenvertaisuuteen

Kunkin osan kohdalta on suositukseen kirjattu tavoitteet eli suositusosa, keinotavoitteiden saavuttamiseksi, arvioinnista ja seurannasta. Suosituksen tavoitteena on antaa näkemyksiä, välineitä ja suuntia päätöksenteon tueksi. Suositus on kuvaus tavoitetilasta vammaisten ihmisten asumisen ja sitä tukevien palveluiden osalta. (STM 2003.)

Laatusuosituksessa todetaan, että vammaisten ihmisten asumispalveluiden laadukas toteuttaminen edellyttää, että päätöksenteossa otetaan huomioon näiden ihmisten tarpeet. Laatusuosituksen tavoitealueiden toteutuminen kunnassa kertoo siitä, miten vammaiset kuntalaiset otetaan huomioon niin, että saavutetaan päämäärä – kunta, jossa asiakkaiden ja kuntalaisten kohtelu on myös käytännön tasolla tasa-arvoista. (Kotiranta 2008, 12,19.)

Yksilöllisen tuen laatuksiteerit on määritelty Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnassa. Neuvottelukunnan jäsenyhteisöt ovat sitoutuneet laatusuositukseen, joissa painotetaan, että palvelut tulee järjestää vammaisen ihmisen yksilöllisen tuen tarpeen mukaisesti asunnossa, joka vastaa vammaisen ihmisen omia toiveita.

Asunto

- omien toiveiden mukainen asunto
- mahdollisuus valita kenen kanssa asuu ja missä
- normaalin asunnon tunnuspiirteet
- asunnot tavallisessa asuin-ympäristössä

Yksilöllinen tuki

- on yksilöllisesti suunniteltu, toteutettu ja hinnoiteltu.
- on tarpeen mukaista, joustavaa ja henkilön valitsemaa.
- perustuu käyttäjälähtöiseen tuen tarpeen arviointiin.
- mahdollistaa kehittymisen ja oppimisen.

Tulevina vuosina yhteiskunnassa on ratkaistavana kehitysvammaisten ihmisten asumiseen ja palveluihin liittyen kaksi suurta haastetta: lapsuudenkoetistaan itsenäistyvien sekä laitoksista yksilölliseen asumiseen muuttavien henkilöiden tarpeiden mukaisen asumisen ja palvelujen järjestäminen. Näiden ihmisten yksilöllinen asuminen ja yhteiskunnan jäsenenä eläminen tulee mahdollistaa tuottamalla riittävästi sopivia asuntoja ja järjestämällä tarvittavat tukipalvelut. (www.kvank.fi)

5.2 Asuntojen rakentamiseen laatusuositukset vuosiksi 2010-2017

Kehitysvamma-alan neuvottelukunta on koonnut vuonna 2010 laatusuositukset kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamiseen. Yhtenä lähtökohtana on näkemys tulevaisuuden asumisesta, joka perustuu perus- ja ihmisoikeuksille. Näkemys mahdollistaa yhtäläisen osallistumisen, muodostuu asuntoratkaisusta ja siihen liitettävästä tuesta sekä avusta. Suunnittelun tulee tapahtua yksilöllisesti ja henkilön toiveita ja tarpeita kunnioittaen. Laatusuositukset nojaavat kansallisiin ja kansainvälisiin sopimuksiin sekä linjauksiin. Kunnat, kuntayhtymät, järjestötaustaiset toimijat sekä yksityiset yhteisöt ja yritykset ovat avainasemassa uusien asuntojen rakentamisessa ja hankinnassa. Keskeisenä tavoitteena on, että kunnissa on riittävästi esteettömiä ja toimivia asuntoja kehitysvammaisille kuntalaisille ja asumista tukevat palvelut. Laatusuositus jakaantuu yleisiin periaatteisiin ja erillisiin suosituksiin, jotka koskevat henkilökohtaisia tiloja sekä yhteistiloja.

Asuntojen tulee täyttää yleiset asunnon tunnuspiirteet, joita ovat oma eteinen, keittiö/keittonurkkaus, kylpyhuone, oleskelutilasta eriytetty makuutila, henkilökohtaiset ja tarvittavat lisäsäilytystilat, parveke tai piha-alue sekä riittävät viestintäyhteydet sosiaali- ja turvatekniikan mahdollistamiseksi. Huone ei ole asunto.

Asuntojen rakentamisen lähtökohtana ovat kehitysvammaisten henkilöiden yksilölliset asumisen tarpeet. Tämän laatutavoitteen toteutuminen edellyttää sitä, että tulevat asukkaat tiedetään ainakin jossain määrin ennen kuin aloitetaan varsinainen asuntojen suunnittelu ja heidän avun ja tuen tarpeensa kartoitetaan luotettavalla ja vertailukelpoisella tavalla. **Fyysisten tilojen täytyy olla esteettömät ja niissä tulee olla turvallista liikkua.** Esteettömyyteen liittyy mm. seuraavia seikkoja: tiloissa ei ole liian suuria taseroja eikä kynnyksiä, jotka vaikeuttavat liikkumista, ovet ovat tarpeeksi leveät ja helposti avattavat, tiloissa on tarvittavat tukikaiteet, keittiökaluusteet ovat sopivalla korkeudella ja keittiölaitteissa on ajastimet sekä henkilökohtaiset pesutilat ovat tilavat ja riittävän varustellut niin, että niissä on turvallista toimia sekä piha-alue on esteetön ja turvallinen. **Rakentamisen lähtökohtana on asuntojen muunneltavuus tarpeen mukaan uusiin käyttötarkoituksiin.**

Lisäksi tärkeitä laatutavoitteita ovat: **asuntojen keskeinen sijainti**, jolloin palveluiden, harrastusten ja päivätoiminnan/työpaikan saavutettavuus on hyvä eikä erityisryhmien asumista keskitetä tietyille alueille. **Rakentamishjelmassa tulee ottaa huomioon myös vaativaa sairaanhoitoa tarvitsevien kehitysvammaisten henkilöiden avun tarpeet asumisessa.** (www.kvps.fi.)

5.3 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA)

Valtion asuntorahasto muuttui vuonna 2008 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskukseksi (ARA). ARA kuuluu ympäristöministeriön hallinnon alaan ja vastaa keskeisesti valtion asuntopolitiikan toimeenpanosta. ARA:n periaatteena on, että jokaisella on oikeus hyvään asumiseen. ARA myöntää asumiseen ja rakentamiseen liittyviä avustuksia, tukia ja takauksia; ohjaa ja valvoo ARA-asuntokannan käyttöä, tukee pienien ja keskituloisten talouksien ja erityisryhmien asunto-olojen parantamista.

ARA:n laatutavoitteiden mukaan asuntokannan tulee olla pitkäikäistä, toiminnallisesti, esteettisesti ja teknisesti kestävä. Sen tulee olla kestävä kehityksen periaatteiden mukaisen elämäntavan mahdollistavaa ja tasoltaan esimerkillistä muulle asuntorakentamiselle. Periaatteensa mukaisesti ARA ei rahoita laitospohjaisia kohteita. Eri erityisryhmien sijoittamista samaan kohteeseen ei hyväksytä ja ryhmäkotiyksikön osalta suositeltava koko on 5-10 asuntoa/asuinhuonetta. Tilaa tulisi olla asukaskohtaisesti 40-50 neliömetriä. Tähän on laskettu ryhmäkotitilat sekä asukkaan välittömiä tarpeita varten toteutettavat apu- ja yhteistilat. Erityisryhmien asuntojen tulee olla kodikkaita, tarkoituksenmukaisia, esteettömiä ja pitkäikäisiä. Asuntojen tulee sijaita osana muuta asutusta ja tarjota asukkailleen mahdollisuus sosiaalisuuteen, integroitumiseen sekä tukea asukkaan omatoimisuutta ja kuntoutumista. (www.ara.fi)

6. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen palvelut Keminmaassa

Keminmaan hyvinvointipalveluissa kehitysvamma palvelut kuuluvat sosiaalipalveluiden piiriin. Keminmaan kunta tuottaa kehitysvammaisten kuntalaisten palvelut pääosin omalla toimintana. Keminmaalaisia kehitysvammaisia ihmisiä on kaikkiaan 73, joista laitoshoidossa oli 3 asiakasta vuonna 2011.

6.1 Keminmaan kunnan itse tuottamat asumispalvelut

Mäntykoti

Mäntykoti on vuonna 2002 valmistunut asumisyksikkö. Mäntykodissa on kaksi asuntoa ja kahdeksan huonetta vakituiseen asumiseen ja yksi tilapäishuone. Kaikissa on omat wc- ja suihkutilat. Yhteistilana toimii yhdistetty ruokailu- ja oleskelutila. Tilapäisasuminen varataan suoraan Mäntykodilta. Aukkaat asuvat vuokralla ja saavat tarpeidensa mukaisen huolenpidon ympäri vuorokauden paikalla olevalta henkilökunnalta. Aukkaita on 10 ja heidän ikäjakaumansa on 26-72 vuotta. Heidän tuen tarpeensa vaihtelevat yksilöllisesti. Virkistys- ja harrastetoimintaa järjestetään iltaisin ja viikonloppuisin. Mäntykodissa on panostettu asiakkaiden toiveista lähtevään ulospäin suuntautuvaan toimintaan (mm. teatteri, retket, lätkäpeleissä ja elokuvissa käyminen). Aukkaat osallistuvat myös Kivalojen seutuopiston tarjoamaan toimintaan.

Toiminta-ajatukseltaan Mäntykoti tarjoaa turvallisen, terveellisen ja viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja aktiivisen kodin, jossa asiakkailta on mahdollisuus elää arkea, asua ja harrastaa omien tarpeiden ja toiveiden pohjalta. Mäntykodin arki rakennetaan asiakkaiden tarpeiden mukaan ja läheisiä kuullaan

aktiivisesti. Tavoitteena on tarjota yksilökeskeisiä asumispalveluja, joissa asukkaita tuetaan kannustavalla otteella mahdollisimman itsenäiseen arjesta suoriutumiseen.

Mäntykodissa on yhteensä yhdeksän työntekijää, joista yksi vastaava ohjaaja ja kahdeksan hoitajaa. Hoitajat tekevät kolmivuorotyötä. Aamuvuorossa työskentelee 2 hoitajaa, iltavuorossa 2-3 hoitajaa (iltavuorosta yhden hoitajan työajasta menee puolet tukiasuntojen asiakkaille) ja yövuorossa 1 hoitaja. Lämpimät ateriat talolle tulevat Meri-Lapin kuntapalveluista. Asukkaat osallistuvat siivoukseen ja pyykkihuoltoon omien kykyjensä mukaan. Paikalliseen pesulaan menee liinavaatepyykit. Talo ostaa myös ulkopuolisia siivouspalveluja. Asukkaita käytetään yleensä yksilöllisesti palveluissa talon ulkopuolella, mutta tarvittaessa esim. kampaamo- ja jalkahoitopalvelut järjestyvät myös Mäntykodilla.

Mäntykodin asukkaat käyttävät kunnan omia, yleisiä terveydenhuoltopalveluita ja kotisairaanhoidoa käytetään tarvittaessa.

Mäntykodilla kaikki vakituiset asunnot ja huoneet ovat olleet täynnä koko vuoden ajan. Lyhytaikaista asumispalvelua (tilapäishoitoa) on käytetty enemmän kuin edellisenä vuotena. Vuoden 2011 aikana Mäntykodilla on kehitetty asiakkaan ääntä kuulevia suunnittelukäytäntöjä. Kaikkien asukkaiden kanssa on tehty arjen palvelusuunnitelmat ja ne on otettu työvälaineiksi toiminnassa. Tukiasuntojen asiakkaiden tukitarpeisiin ja Mäntykodin asiakkaiden vapaa-ajan tarpeisiin on pystytty vastaamaan entistä paremmin vuonna 2010 lisätyn hoitajaresurssin vaikutuksesta.

Laurilan kotiparit

Kotiparit-rivitalo sijaitsee Mäntykodin läheisyydessä, samassa pihapiirissä ja tarjoaa vuokra-asumista kehitysvammaisille ihmisille, jotka saavat tukipalveluita Mäntykodin henkilökunnalta. Rivitalo on rakennettu vuonna 1994. Talossa on viisi yksiötä kooltaan 41 m² ja yksi kaksio kooltaan 57 m². Asukkaat,

joita on kuusi, maksavat vuokran ja käyttösähkön hinnan. Asunnot ovat kaikki käytössä. Talossa on erillinen saunaosasto.

6.2 Ostopalvelut

Keminmaan kunta ostaa pitkäaikaisen asumisen palveluita KVPS Tukena Oy:n Pohjantähden palvelukodilta Kemissä ja Meri-Lapin Hoiva Oy:n Simon palvelukodilta. Vuonna 2011 ostopalveluina hankittiin asumispalveluja seitsemälle asiakkaalle koko vuodeksi ja 1 asiakkaalle osaksi vuotta. Kehitysvammaiset kuntalaiset saavat erikoissairaanhoidollisia palveluita Kolpeneen palvelukeskuksesta ja Länsi-Pohjan keskussairaalaista.

KVPS Tukena Oy Pohjantähden palvelukoti

Kemissä sijaitseva KVPS Tukena Oy Pohjantähden palvelukoti tuottaa asumispalveluita ja päivätoimintaa kehitysvammaisille ja erityistä tukea tarvitseville ihmisille. Palvelutoiminta perustuu Tukena Oy:n ja kuntien solmimiin ostopalvelusopimuksiin. Palvelukoti sijaitsee keskustan lähituntumassa ja palvelut ovat kävelymatkan päässä. Palvelukodissa on viisi solua, soluissa 4 huonetta ja solukohtaiset yhteiset keittiötilat (osalla asukkaista myös omat keittiöt) ja yhteinen oleskelutila solukohtaisesti.

Muita yhteistiloja talossa ovat sauna, pesuhuone, takkahuone, kuntosali, valkoinen elämyshuone, ruokailutila ja erillinen askartelutila piharakennuksessa. Kaikissa asunnoissa on omat wc-/kylpyhuonetilat.

Asumispalvelut sisältävät asunnon sekä jokapäiväisessä elämässä tarvittavan avun, tuen ja ohjauksen. Asumispalvelut voivat sisältää apua, tukea ja ohjausta seuraavissa asioissa: terveydenhuolto- ja kuntoutuspalvelut, ateriapalvelut, puhtaudesta ja pukeutumisesta huolehtiminen, asiointi ja henkilökohtaisista asioista huolehtiminen, vaatehuolto ja asunnon siisteydestä huolehtiminen. Palvelukoti tuottaa myös tilapäisasumista perustuen yksilölliseen maksusitoumukseen tai ostopalvelusopimukseen. Asiakkaan kotikunta maksaa asumispalveluista kuntakorvauksen. Asiakas maksaa vuokran sekä sähkö-, vesi- ja ateriamaksun.

Asiakkaat ovat kehitysvammaisia ja erityistä tukea tarvitsevia, vaikea- ja monivammaisia ihmisiä. Asukkaita on 23, joista naisia 10 ja miehiä 13. Asukkaat ovat iältään 26–70-vuotiaita. Keski-ikä on noin 45 vuotta. Asiakkaiden yksilöllisyys huomioidaan jo toiminnan suunnittelutasolla sekä reagoidaan yksilöllisten tarpeiden muuttumiseen. Yhteisöllisyys toteutuu yhteisten tekemisten ja osallistumisen kautta. Mielekkään toiminnan tarkoituksena on antaa asiakkaille elämänsisältöä, ylläpitää ja lisätä asiakkaiden erilaisia tietoja ja taitoja sekä lisätä vuorovaikutusmahdollisuuksia ja ryhmässä toimimista.

Palvelusuunnitelma tehdään palvelun ostavan kunnan toimesta, palvelukodissa tehdään asiakkaille asumisen suunnitelma, päivätoiminnan suunnitelma ja kartoitetaan perustiedot ja tuen tarve. Tarvittaessa tehdään suoja- ja turvatoimenpidesuunnitelma.

Asiakkaiden sukulaiset ja ystävät voivat vieraillla palvelukodilla aina halutesaan ja myös yöpymiseen on mahdollisuus.

Pohjantähden palvelukodin henkilökunta koostuu palveluyksikön johtajasta ja 21 palvelukotiohjaajasta, joista kaksi on vastaavaa palvelukotiohjaajaa. Työvuoroissa on arkisin aamuvuorossa 8 palvelukotiohjaajaa ja iltaisin 5. Viikonloppuisin aamu- ja iltavuorossa on 4-5 palvelukotiohjaajaa ja yövuorossa aina 1 palvelukotiohjaaja. Henkilökunta saa työnohjausta tarvittaessa ja koulutussuunnitelmat tehdään vuosittain talousarvion yhteydessä. Sijaisten saatavuus on hyvä ja palvelukodissa on jatkuvasti opiskelijoita johtuen opiskelupaikkojen läheisyydestä.

Simon palvelukoti

Simon palvelukoti on osa Meri-Lapin Hoiva Oy:n tuottamia palveluita. Palvelukoti tarjoaa asumispalveluita ja päivätoimintaa mielenterveys- ja päihdekuntoutujille ja kehitysvammaisille ihmisille. Alueella asuu 47 asiakasta. Asiakkaiden ikäjakauma on 20-89 vuotta, keski-ikä 53 vuotta. Asiakkaista naisia on 12 ja miehiä 35. He osallistuvat päivä-/ työtoimintaan oman vointinsa ja kuntonsa mukaan.

Simon palvelukoti tarjoaa asumispalveluita moniportaisen mallin mukaisesti. Moniportaisen asumismallin pohjalta asumisjärjestelyihin puuttuminen on mahdollista välittömästi, mikäli asukkaan voinnissa tapahtuu olennaisia muutoksia. Asukas voi muuttaa kuntouduttuaan kevyemmän tuen piiriin ja myös päinvastoin, jos hänen tilanteensa huononee ja tarvitseekin enemmän tukea, tuetumpaan asumiseen.

Palvelukoti sijaitsee rauhallisella paikalla jokirantamaisemassa. Simon terveyskeskus sijaitsee ihan lähituntumassa ja muut palvelut kävelymatkan päässä. Palvelukodin päärakennuksessa on 4 osastoa. Lisäksi talon läheisessä rivitalossa sijaitsee pienryhmäkoti Puhto, joka tarjoaa tehostettua palveluasumista henkilöille, joilla on sairaalabakteeritartunta. Toisen puolen rivitalosta muodostaa tukikoti Pilvi, joka tarjoaa tehostettua palveluasumista kehitysvammaisille henkilöille. Tukiasunnot sijaitsevat läheisissä rivitaloissa.

Päärakennuksessa asiakkailta on käytössään yhden hengen huoneet, joissa ei ole omia wc-, peseytymis-, eikä keittiötiloja. Osastoilla on käytettävissä yhteiset oleskelutilat. Läheisissä rivitaloissa sijaitsevilla tukiasunnoilla on asukkailla pienet keittiöt.

Palvelukodissa tehdään arjen palvelusuunnitelma asukkaalle vuosittain. Varsinaiset palvelusuunnitelmat tehdään palvelun ostavan kunnan toimesta. Asukkaiden sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä kannustetaan ja tuetaan, heillä on mahdollisuus kotilomiin sekä vapaa-ajantoimintoihin ja retkiin. Talo avustaa kuljetuksissa tarvittaessa (oma auto).

Asiakkaiden yksilöllisyys ja itsemääräämisoikeus pyritään turvaamaan omilla huoneilla, pienellä ryhmäkoolla ja palvelusuunnitelmien ajantasaistamisella. Asukkaalla on mahdollisuus tutustua häntä koskevaan raportointiin ja hoitotietoihin Hilkka-ohjelmassa. Asukasta kuullaan ja hänen tahtoaan kunnioitetaan häntä koskevissa asioissa.

Yhteisöllisyyttä rakennetaan osassa yksiköitä käytössä olevilla yhteisöpala-vereilla. Arkipäivisin toimii miesten työtoimintaryhmä sekä naisten käsityö/puutarharyhmä. Kaikille talon asukkaille avoin jumpparyhmä on kaksi kertaa viikossa sekä musiikkiryhmä kaksi kertaa kuukaudessa. Hevostalleilla koontuu myös heppakerho.

Palvelukodin asukkailla on maksusitoumukset paikalliselle Simon terveys- asemalle perusterveydenhuollon ja laboratorion palveluiden osalta. Erikois- sairaanhoito järjestetään asukkaan kotikunnan osoittamassa paikassa. Palvelukodissa käy ostopalvelulääkäri kuukausittain (palvelusta ei veloiteta asukasta). Näytteidenotto laboratorioon tapahtuu omana toimintana talon sairaanhoitajan toimesta.

Simon palvelukodin henkilökuntaa ovat vastaava ohjaaja, palveluohjaaja, työtoiminnan ohjaaja, 17 ohjaajaa, 1 ohjaaja/ sairaanhoitaja, 5 hoitajaa ja 5 opiskelijaa. Ulkopuolinen työnohjaaja käy talossa 4-5 kertaa vuodessa tarpeen mukaan. Henkilökohtaisista koulutussuunnitelmista sovitaan työntekijöiden kanssa vuosittain kehityskeskustelujen yhteydessä. Sijaisten saata- vuus on hyvä.

Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin erityispoliklinikka

Erytispoliklinikka järjestää, tuottaa ja kehittää kehitysvammaisten lasten ja nuorten erityispalveluja yhteistyössä kunnan perusterveydenhuollon, sosiaalitoimen ja muiden toimijoiden kanssa. Toiminnan tarkoituksena on että, kehitysvammaiset asiakkaat saavat tarvitsemansa erityispalvelut tasa-arvoisesti muiden kuntalaisten kanssa lähipalveluina.

Erytispoliklinikan asiakkaaksi tullaan kunnan kehitysvammahuollon kautta. Toiminta painottuu lasten ja nuorten kanssa tehtävään työhön, erityisesti alle 22-vuotiaisiin. Toiminnan tavoitteena on mahdollisimman itsenäinen ja oma- toiminen kehitysvammaisen aikuinen sekä hyvinvoiva ja toimintakykyinen perhe. Asiakkaalle tarjotaan laadukkaat, oikein kohdennetut tutkimus- ja kuntoutuspalvelut. Painopiste on polikliinisissa palveluissa.

Asiakkaan ja hänen omaisensa ja muiden yhteistyötahojen kanssa laaditaan kuntoutussuunnitelma niistä palveluista ja tukitoimista, joita kehitysvammaisen henkilö ja perhe tarvitsevat selviytyäkseen arjessa. Yhteistyötä tehdään perhe- ja verkostokeskeisesti. Erityispoliklinikalla on vastaava lääkäri ja moniammatillinen työryhmä, joka toimii asiakkaan tarpeiden mukaisesti.

Erityispoliklinikan palveluohjaaja auttaa ja neuvoo kehitysvammaisuuteen liittyvissä pulmatilanteissa, ohjaa asiakasta ja perhettä tarvittaviin palveluihin, toimii linkkinä kunnan ja erikoissairaanhoidon välillä, toimii yhteistyölinkkinä perheiden ja viranomaisverkostojen kanssa ja auttaa konsultaatiossa sekä erityistilanteissa.

Kolpeneen palvelukeskus

Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä toimii Lapin läänin erityishuoltopiirinä, joka vastaa kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa määrätystä palveluista, mikäli kunnat eivät voi niitä järjestää. Rovaniemellä sijaitseva Kolpeneen palvelukeskus tuottaa palveluja kehitysvammaisille, monivammaisille ja autistisille henkilöille. Palveluja ovat mm. tutkimis- ja kuntoutuspalvelut, mielenterveyden tuki- ja kriisipalvelut, yhteisöllinen, kuntoutumista tukeva asuminen ja hoito sekä vammaispalveluina toteutettavat tulkkipalvelut ja kuntoutusohjaus. Palvelukeskuksessa toimii myös vaikeavammaisten peruskoulu Myllärin koulu, ammattiopisto Luovin ylläpitämä yksikkö sekä Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikkö.

Palvelujen ja kuntayhtymän toiminnan tavoitteista ja palveluista päätetään yleisellä tasolla kuntayhtymän jäsenkuntien edustajista muodostuvan valtuuston hyväksymässä talousarviossa. Yksilötasolla palveluista ja tavoitteista sovitaan kunnan edustajien, asiakkaan ja hänen perheensä kanssa tehtävässä erityishuolto-ohjelmassa. (www.kolpene.fi)

Vuonna 2011 laitoshoidossa oli kolme keminmaalaista kehitysvammaista asiakasta.

7. Asumista tukevat muut palvelut Keminmaassa

Keminmaassa järjestetään **päivä- ja työtoimintaa** Mäntykeskuksessa. Mäntykeskuksessa vammaiset henkilöt voivat tehdä omaan työkykyynsä sopeutettua työtoimintaa, valmentautua työhön tai pitää yllä säännöllistä päivärytmiä osallistumalla päivätoimintaan. Mäntykeskus järjestää myös avotyötoimintaa.

Mäntykeskuksen tekstiiliosastolla valmistetaan mattoja ja muita kudonnan tuotteita. **Puutyöosastolla** valmistetaan erilaisia puutuotteita.

Päivätoimintaosastolla järjestetään toimintaa vaikeammin vammaisille henkilöille. Päiväohjelmaan kuuluu erilaista viriketoimintaa, kuten askartelu, leipominen, maalaus, liikunta yms. Tavoitteena on osallistujien hyvinvoinnista huolehtiminen.

Kehitysvammaisten työtoiminnassa on vuoden 2011 aikana ollut 25 vakituista asiakasta. Lisäksi työtoiminnassa on ollut asiakkaana työharjoittelua suorittavia, nuoria kehitysvammaisia henkilöitä, jotka siirtyvät Mäntykeskuksen asiakkaiksi tulevana vuosina. Kehitysvammaisten päivätoiminnassa on vuonna 2011 ollut 10 vakituista asiakasta.

Työtoiminnassa on aktiivisesti kehitetty etenkin nuorille sopivia työtoiminnan muotoja sekä tehty työtä sopivien avotyökohteiden löytämiseksi. Toimintaa työ- ja päivätoiminnassa on kehitetty entistä vahvemmin asiakkaiden omien toiveiden ja tarpeiden pohjalta yksilöllisten työ- ja päivätoiminnan suunnitelmien avulla.

Vapaa-ajantoiminnat tapahtuvat päivätoiminnan yhteydessä sekä Mäntykeskuksessa että Mäntykodilla. Mäntykodilta järjestetään paljon asiakkaiden toiveista lähtevää, ulospäin suuntautuvaa toimintaa esim. retkiä, teatterireisuja, käydään lätkäpeleissä ja elokuvissa.

Kivalojen seutuopisto on Keminmaan, Simon ja Tervolan kuntien ylläpitämä vapaan sivistystyön oppilaitos, joka tarjoaa harrastamisen ja elinikäisen oppimisen mahdollisuuksia sopimuskuntien kuntalaisille sekä muille kiinnostuneille (www.keminmaa.fi). Keminmaalaiset kehitysvammaiset henkilöt käyttävät Kivalojen seutuopiston tarjoamia harrastusmahdollisuuksia.

Kemin Seudun Kehitysvammaisten Tuki ry:n toiminta on hiljaista, koska toimijat ovat jo vuosia toimineet yhdistyksessä ja kaipaavat nuorta väkeä aktiivoimaan toimintaa. Toimintaa vuosien varrella on järjestetty esim. kokousten, virkistystoiminnan ja yhteisten retkien muodossa.

Vammaisneuvosto on Keminmaan kunnanhallituksen asettama yhteistyöelin, jossa ovat mukana vammaisten, heidän omaistensa, vammaisjärjestöjen ja kunnan edustajat. Neuvostoon kuuluu toimikaudella 2010-2011 puheenjohtajan ja sihteerin lisäksi yhdeksän jäsentä. Vammaisneuvosto edistää vammaisen henkilön osallistumista tasa-arvoisuutta ja integroitumista yhteiskuntaan tekemällä aloitteita ja antamalla lausuntoja vammaisia koskevista asioista. Keminmaan vammaisneuvosto on esim. selvittänyt kunnan mahdollisuutta hoitaa palkanmaksu henkilökohtaisille avustajille työnantajan puolesta.

Keminmaan seurakunnan diakoniatyöntekijä käy kerran kuukaudessa pitämässä hartaustilaisuuden toimintakeskuksen tiloissa. Sunnuntai-kerho toimii kerran kuukaudessa seurakunnan tiloissa. Kehitysvammaisten ihmisten kirkkopyhä järjestetään yhteistyössä lähialueiden seurakuntien kanssa kerran vuodessa. Kesäisin seurakunta järjestää alle 25-vuotiaille kehitysvammaisille henkilöille kohdennetun nuorten leirin.

Vuotuiselle kehitysvammaisten ihmisten Lapin leirille valitaan aina erikseen kuntakohtaisesti 3-4 osallistujaa. Kerran vuodessa seurakunta järjestää kaikille kunnan kehitysvammaisille henkilöille yhteisen retken.

8. Tarve-projektin tulokset

Haastattelut toteutettiin 21.3. – 14.4.2012 17 kehitysvammaiselle henkilölle (ikäjakauma 13–41 vuotta), heidän omaisilleen tai lähityöntekijöille. Omaisista oli mukana 11 haastattelussa. Suoraan omaiselle tehtiin kaksi haastattelua ja yksi lähityöntekijöille, koska asiakkaat eivät ymmärtäneet haastattelun tarkoitusta tai eivät kyenneet itse millään tavoin ilmaisemaan vastauksiaan kysymyksiin. Kolmea haastattelua täydensi myöhemmin lähityöntekijä. Ilman omaisia tehtiin neljä haastattelua.

Haastatteluun osallistuneista 11 asui Keminmaassa ja 6 muilla paikkakunnilla, joihin kuuluvat opiskelupaikkakunnilla asuvat henkilöt tai ostopalvelujen piirissä olevat henkilöt.

8.1 Yksilöllinen palvelusuunnittelu

Erityishuolto-ohjelmien teosta kaikki omaiset eivät olleet tietoisia. Lähes kaikki olivat sitä mieltä, että sitä ei oltu tehty tai se oli tehty vuosia sitten. Palvelusuunnitelmat olivat ajan tasalla ja niiden mukaisesti palveluihin oltiin pääosin tyytyväisiä. Palvelusuunnittelupalaveriinkin liittyen esitettiin toive, että niihin osallistuisi aina mahdollisimman kattavasti asiakkaan palveluihin liittyvät osapuolet, jotta asiat tulisivat kuulluiksi mahdollisimman yhdenmuotoisina ja monipuolisesti. Esille nousi ajatus siitä, että kehitysvammaisen asumiseen liittyvien eri suunnitelmien yhdistäminen olisi järkevää sekä ajan- että rahansäästön vuoksi. Näin kaikki asianosaiset kuulisivat toistensa huomioiduiksi ja ne tulisivat paremmin huomioituiksi. Suunnitelmia toivottiin tehtäväksi enemmän asiakkaan näkökulmasta ja asiakkaan vuoksi; ei sen takia, kun vaan pitää tehdä. Itse palvelukokonaisuuden hahmottamisessa oli usealla haastatellulla vaikeuksia, ei esimerkiksi kyetty mieltämään, mitä palveluja on käytössä.

Kehitysvammaisten palveluiden suunnitelmallisuus yleensäkin koettiin hyödylliseksi. Sen avuin perhe saa tietoa palveluista ja samalla mielipiteet kohtaavat. Tärkeää on todellakin huomioida se, että asiakkaalta itseltään ja omaisilta saa parhaimman ja ajankohtaisimman tiedon asiakkaan asioista.

8.2 Avun tarpeet tulevaisuudessa

Haastatelluista henkilöistä viisi oli tällä hetkellä opiskelemassa. Suurin osa Keminmaassa asuvista asui lähellä kuntakeskusta (noin kolmen kilometrin säteellä). Lapsuudenkodissaan asui yhdeksän haastatelluista omaisen tai

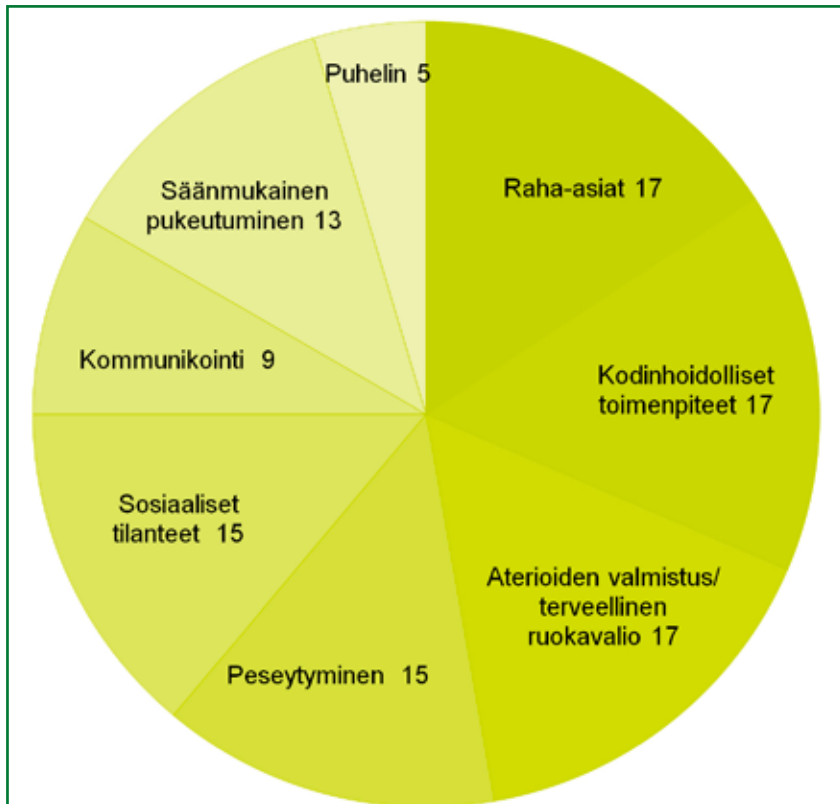
omaisten kanssa. Yksi asui palvelukodissa, yksi ryhmäkodissa, kaksi tuki-asunnossa ja neljä asui koulun yhteydessä olevassa asuntolassa sekä viikonloppuisin ja loma-aikoina lapsuuden kodissa.

Selvityksen perusteella 13 henkilöä tulee tarvitsemaan lähivuosina uudentyyppistä asumisen ratkaisua. Muutokset tulevat johtumaan siitä, että nuoret päättävät opintojaan ja kokeilevat jo omia siipiään itsenäistymisen suuntaan esim. opiskelija-asuntolassa tai siitä, että vanhempien tilanteet tulevat muuttamaan ikääntymisestä tai muusta elämäntilanteen muutoksesta johtuen. Tullevina vuosina ympärivuorokautista apua ja ohjausta tarvitsee haastatelluista kuusi, joista yksi henkilö asuu palvelukodissa ja yksi ryhmäkodissa.

Tavoiteasuminen/tulevat asumisen tukitarpeet	Ympäri- vuorokau- tinen hoito/ hoiva	Säännöllinen, ympäri- vuoro- kautinen apu/ tuki/ ohjaus	Säännöllinen, päi- vittäinen avun tarve	Vähäinen/ säännöllinen avun tarve	Vähäinen avun tarve
3 vuoden marginaalilla	1	4	9	1	
5 vuoden marginaalilla	1				1
Huomioita:	Henkilöt asuvat vielä lap- suudenko- dissaan	Henkilöt asuvat joko ryhmäkodis- sa, kunnan ostopalvelui- den piirissä tai lapsuu- denkodissa		Asumis- palvelut kunnan ostopal- veluissa	Hen- kilö asuu vielä lap- suu- den- kodi- ssaan

Taulukko 1. Tulevat asumisen tukitarpeet.

Nuorilla kehitysvammaisilla henkilöillä oli selkeä tarve omalle yksityisyydelle ja sen toteutumiselle, haluttiin jopa omaa omakotitaloakin. Vanhemmat puolestaan korostivat turvallisuuden merkitystä lapsensa asumisessa. Tästä syystä monet vanhemmat kokevat, että asumisessa ympärivuorokauden saatavilla oleva apu on välttämätöntä. Juuri turvallisuuden vuoksi myös yhteisöllisyyden merkitys korostui. Ystävien lähellä olemisen tärkeys korostui myös kehitysvammaisten henkilöiden vastauksissa.

Taulukko 2. Avuntarve päivittäisissä toimissa.

Haastateltavat tarvitsevat kaikki ohjausta tai apua päivittäisissä toimissaan kukin omalla tavallaan. Eniten tukea tarvitaan raha-asioiden hoitamisessa. Kaikki haastateltavat (17 henkilöä) tarvitsevat jossain määrin apua raha-asioidensa hoidossa. Raha-asiat hoituvat yleensä vanhempien tai edunvalvojan toimesta. Rahaan liittyvä ongelma oli ymmärtämättömyys rahan arvosta. Toisaalta panostaminen oman rahan käytön opetteluun oli vähäistä; aktiivinen ohjaaminen puuttui. Haastatelluista neljä henkilöä joko hoiti kauppasioita itseksensäkin tai heillä oli oma pankkikortti jossain muodossa käytössään.

Kodinhoidossa (mm. siivous, pyykinpesu) tarvitsivat kaikki jossain määrin apua. (17 henkilöä) Kymmenen haastateltua tarvitsi joko toisen henkilön suorittamaan toimenpiteet tai paljon apua ja tukea toimenpiteiden suorittamisessa. Ohjauksen avulla pärjäsi seitsemän haastateltua. Kodinhoidossa oli myös sellainen leima, että perhe oli tottunut siihen, että äiti on henkilö, joka hoitelee nämä toimenpiteet. Näin mahdollisuuksia kodinhoidollisten toimien harjoittamiseen ei ollut tarjolla. Vaadittaessa osallistumaan tai antamalla niitä mahdollisuuksia, nämä tehtävät onnistuisivat ohjauksen avulla useammaltakin jossain määrin. Samoin oli aterioiden valmistuksen suhteen; mahdollisuuksia kokeilla ja harjoittaa toimintoja ei välttämättä oltu tarjottu arjessa. Aterioiden valmistuksessa kaikki (17 henkilöä) haastatellut tarvitsivat jon-

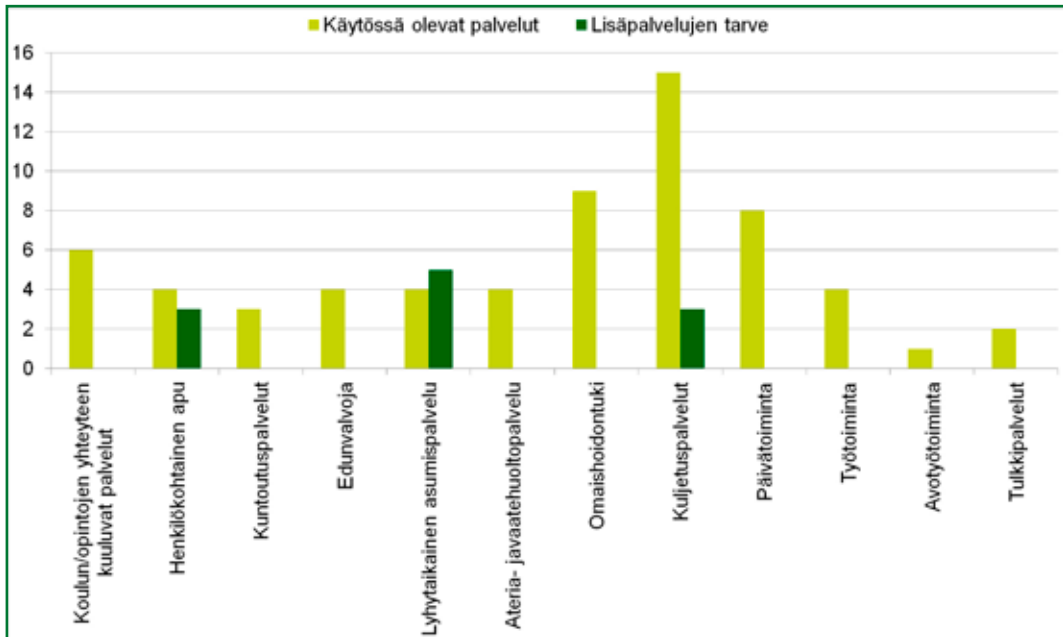
kin verran ohjausta. Peseytymisestä selviää itsenäisesti kaksi haastateltua, kymmenen henkilöä tarvitsee viimeistelyn jossain muodossa ja 5 henkilöä tarvitsee paljon apua peseytymisessä.

Sosiaalisissa tilanteissa tarvitsi apua 15 henkilöä. Se, että näin moni tarvitsee sosiaalisissa tilanteissa ohjausta ja tukea, voi johtua siitä, että he ovat kotona asuessaan tottuneet siihen, että kotiväki kuljettaa harrastuksiin. Kodin ulkopuoliset harrastukset ovat näin olleet vanhempien varassa. Kommunikoinnissa tarvitsi jonkinasteista apua yhdeksän haastatelluista, näistä kolme henkilöä ei kommunikoinut puheella.

Säänmukaisessa pukeutumisessa tarvitsee apua 13 haastateltua. Yleensä oli niin, että pukeutuminen oli liian vähäistä sään huomioiden. Puhelinta osaa käyttää 12 haastateltua. Puhelinta käytetään lähinnä vastaamiseen/ soittamiseen tai pelaamiseen. Usealla se on käytössä kotiväen tarkistussoittoja varten. Tietokonetta käyttää jossain määrin 11 haastateltua. Lähinnä sitä käytetään pelaamiseen ja elokuvien katseluun. Nettiä käytettiin vähäisessä määrin, mutta yleisesti sen koettiin lisäävän henkilöiden sosiaalista vuorovaikutusta.

Monella haastatelluista oli harrastuksia, mutta yleinen toive oli, että monipuolista tarjontaa haluttaisiin lisää. Myös asumisyksiköiden tarjoamaa toimintaa haluttiin monipuolisemmaksi. Liikunnan lisääminen koettiin erittäin tärkeäksi asiaksi. Harrastusryhmiä oli toisaalta lopetettu alhaisen osallistujamäärän vuoksi. Tämä voi johtua siitä, että vanhemmat ovat väsyneitä harrastuksissa kuljettamiseen. Henkilökohtainen apu ja kuljetuspalvelut mahdollistaisi monen haastatellun aktiivisen vapaa-ajan toiminnan.

Johtopäätöksenä voi todeta, että ohjauksen ja avun tarve on suuri. Tämä tulisi huomioida palveluita suunniteltaessa. Kuitenkin hyvällä ohjaavalla ja kuntouttavalla sekä aikaa antavalla työotteella ja asumisvalmennuksella avuntarvetta voi monen asiakkaan kohdalla keventää. Palvelut tulee suunnitella ja toteuttaa asiakkaan valmiuksien kehittymisen näkökulmasta niin, että esimerkiksi muuton jälkeen alkuvaiheessa on tarjolla intensiivistä tukea, jota voidaan asumistaitojen vahvistuessa keventää. Näin samalla vahvistetaan asiakkaan itseohjautuvuutta ja valmiuksia selvittää itsenäisemmin.

Taulukko 3. Nykyiset palvelut ja niiden tarpeet.

Koulun tai opintojen yhteydessä olevia palveluja käytti kuusi henkilöä. Henkilökohtaista apua sai neljä henkilöä. Kolme henkilöä tarvitsee henkilökohtaista apua harrastuksiin ja vapaa-ajan viettoon. Kuntoutuspalveluja käytti kolme henkilöä ja virallinen edunvalvoja oli neljällä henkilöllä. Lyhytaikaista asumispalvelua käytti neljä henkilöä. Lyhytaikaista asumispalvelua tarvitsisi lisäksi viisi henkilöä. Ateria- ja vaatehuoltopalveluja käytti neljä henkilöä. Tähän eivät sisälly kotona asuvien palvelut. Omaishoidontukea saatiin yhdeksässä perheessä. Kuljetuspalveluita käytti 15 asiakasta ja lisätarvetta oli kolmella henkilöllä. Päivätoiminnassa kävi kahdeksan ja työtoiminnassa neljä henkilöä. Yksi haastatelluista osallistui avotyötoimintaan. Tulkkipalveluita oli myönnetty kahdelle henkilölle.

8.3 Pohdintaa

Omaisilta tulleen palautteen mukaan tiedottamiseen kehitysvammapalveluista haluttiin kiinnitettävän enemmän huomiota kunnassa. Omaiset halusivat lisää tiedottamista sekä henkilökohtaisissa asioissa että yleisesti kunnan palveluihin liittyvissä asioissa esim. henkilökohtainen apu. Harrastusmahdollisuuksia haluttiin lisää kehitysvammaisille ihmisille. Toisaalta harrastusryhmiä on lopetettu alhaisen käyttäjämäärän vuoksi. Perheissä nousi esille yksilöllisten harrastusten tärkeys kehitysvammaisen nuorten elämässä. On tärkeää, että on virikkeitä elämässä ja omia toimintoja, joihin saa itsenäisesti lähteä. Suuri osa vanhemmista on tottunut vuosien varrella siihen, että

heidän tehtävänä on kuljettaa lastaan harrastuksiin. Vanhemmat kuitenkin tarvitsevat myös omaa vapaa-aikaa ja myös ikääntyminen rajoittaa mahdollisuuksia osallistua aktiivisesti aikuistuvien ja jo aikuisten lasten harrastuksiin. Vammaispalvelulain mukainen henkilökohtainen apu, tukihenkilötoiminta ja riittävät kuljetuspalvelut ovat palvelun järjestäjän keinoja mahdollistaa asiakkaiden osallistuminen ja aktiivinen toiminta omassa yhteisössään.

Lyhytaikaisen asumisen paikkoja haluttiin lisätä ja laatua tarjontaan. On tärkeää, että myös tilapäisasumisessa huomioidaan viihtyisiä ja kaikin puolin toimiva ympäristö, jossa on huomioitu palvelua käyttävän asiakkaan yksilölliset tarpeet.

Asiakkaan yksilölliset tarpeet haluttiin huomioidavan myös fyysisen liikkumisen suhteen. Liikkuminen ryhmänä ei aina ole yksilön kannalta toimiva järjestely. Asumispalveluyksiköissä arkea on usein se, että asiakas ei pääse yleisiin palveluihin esim. kauppaan, ellei koko porukka lähde. Asiakkaiden tuen tarpeiden vaihteluihin asumispalveluyksiköissä tulisi myös vastata lisäämällä tukea vaihtelevissa tilanteissa henkilölle kotiin sen sijaan, että vaihdetaan asuntoa.

Kunnassa tulisi miettiä, millaisia harrastusmahdollisuuksia tarjotaan kehitysvammaisille ihmisille. Ovatko kehitysvammaiset ihmiset yleensä omana ryhmänä harrastamassa vai huomioidaanko todella yksilölliset tarpeet myös harrastusmahdollisuuksien suhteen? Tärkeää olisi myös pohtia, onko palvelurakenteissa seikkoja, jotka estävät yksilölliset ratkaisut ja millaista on eri hallintokuntien välinen yhteistyö. Kehitysvammaiset kuntalaisethan käyttävät myös muita kunnan tarjoamia palveluita.

Järjestettäessä palveluita kunnan kehitysvammaisille asukkaille, tulisi kunnassa miettiä ja asettaa suunnitelmallisia tavoitteita koskien kehitysvammaisten ihmisten palveluja ja asuntotarjontaa. Tässä yhteydessä tulee huomioida vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO) toimenpidesuosituksia sekä palvelujen järjestämisen laatusuosituksia.

Asunnon sijainnin merkitystä kehitysvammaisen ihmisen elämässä ei pidä vähätellä. Myös kehitysvammaisen ihmisen mieltää ympäristönsä kauneusarvoja ja asuntonsa sijainnin muuhun asuntokantaan nähden. On tärkeää, että yleiset palvelut ovat kohtuudella jokaisen saavutettavissa ja että asunnon sijainnilla ei estetä kehitysvammaisen ihmisen sosiaalisten suhteiden luomista ja ylläpitämistä. Asuntojen tai päivän toimintojen syrjäisellä sijainnilla ei edistetä kehitysvammaisten ihmisten osallisuutta yhteiskunnassa.

Asumisen tulee perustua perus- ja ihmisoikeuksille, se mahdollistaa yhtäläisen osallistumisen, henkilön omien toiveiden mukaisen asunnon ja yksilöllisen tuen asumiseen perustuen käyttäjälähtöisen tuen arviointiin. Nykyiset isot yksiköt/asuntokeskittymät eivät vastaa asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin riittävästi. Usein asunnot eivät vastaa yleisiä asunnon tunnuspiirteitä (oma eteinen, keittiö, kylpyhuone, oleskelutilasta eriytetty makuutila, henkilökohdalliset lisäsäilytystilat, parveke tai piha-alue sekä riittävät viestintäyhteydet). Laatutavoitteiden toteutuminen edellyttää, että tulevat asukkaat tiedetään ainakin jossain määrin, ennen kuin aloitetaan varsinainen asuntojen suunnittelu ja heidän avun ja tuen tarpeensa kartoitetaan vertailukelpoisella ja luotettavalla tavalla.

Palvelujen rakenteen muuttuminen pienempiin yksiköihin/yksilöllisiin palveluihin, henkilökohtaisen avun sekä ohjauksen tehokas yhteensovittaminen ja erillisten tukiasuntojen sijoittaminen tavalliseen asuntokantaan vahvistavat asiakkaiden yksilöllisyyttä ja kehittävät palvelujärjestelmää joustavammaksi.

Haastatteluista kävi ilmi myös se, kuinka kiinteät ovat lapsuudenkodissa asuvan kehitysvammaisen ihmisen ja hänen perheensä jäsenten väliset suhteet. Kotona ollaan totuttu tiettyihin malleihin esim. kodinhoidossa. Haastattelujen perusteella vanhemmat huolehtivat suurelta osin arjen toimista. Kuitenkin olisi tärkeää myös lapsuuden kodissa antaa osallistumisen ja tekemisen mahdollisuuksia kehitysvammaiselle perheenjäsenelle. Näin annetaan kehitysvammaiselle henkilölle kehittymisen mahdollisuuksia ja autetaan saavuttamaan oma hallittavuus asioihin ja toimiin. On tärkeää huomioida myös se puoli asiassa, että mitä enemmän ihmisen puolesta tehdään asioita, sitä vähemmän hänellä on itsenäisyyttä.

Vanhemmat myös haluavat olla varmoja siitä, että heidän itsenäistyvän lapsensa asuminen on kotoa muuton jälkeen kaikin puolin turvallista. Ympäri-vuorokauden saatavilla oleva apu koetaan usein välttämättömänä, vaikka kehitysvammaisella henkilöllä itsellään olisi halua ja valmiuksiakin asua myös itsenäisemmin. Ulkoisen turvallisuuden maksimointi rajoittaa aina väistämättä ihmisen itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta. Ulkoisen turvallisuuden varmistamisen lisäksi tulisi huomioida, että turvallisuudentunne on jokaisella meistä yksilöllinen, sisäinen kokemus. Jos turvallisuus yhdistetään liikaa tuen tarpeeseen, syntyy helposti puolesta tekemistä ja valvontaa jopa siinä määrin, että sillä estetään henkilön omatoimisuus.

Turvallisuuden kokemuksesta synnyttää se, että ihminen saa riittävät, tarpeen mukaiset palvelut oikea-aikaisesti. Palvelujen joustomahdollisuus esimerkiksi palvelutarpeen vaihdellessa takaa turvallisuuden tunnetta. Yksilöllisessä palvelusuunnittelussa tulisikin pohtia asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti

ja pitkällä tähtäimellä niin, että tavoitteena on ihmisen mahdollisimman itsenäinen ja omannäköinen elämä. Palveluvalikoimasta tulee löytyä erilaisia ratkaisuja, jotka vahvistavat itsenäisen elämän valmiuksia, esim. asumisvalmennus ja henkilökohtainen apu.

Sisäistä turvallisuuden kokemusta voidaan myös lisätä vahvistamalla yksilön arjen taitoja, sosiaalisia valmiuksia ja kykyä arvioida ja kohdata normaaliin elämään kuuluvia riskejä ja kokemuksia. Yhteisöllisyys, jota ihminen ei ole itse voinut valita, ei ratkaise koettuja turvallisuushaasteita.

Reijo Lehto.

9. Toimenpidesuosituksia

Seuraavat toimenpidesuositukset kehitysvamma palveluiden kehittämiseksi perustuvat Keminmaan Tarve-projektissa esille tulleisiin palvelutarpeisiin sekä ohjausryhmässä syntyneeseen keskusteluun.

1. Toteutetaan ja kehitetään yksilöllistä palvelusuunnittelua.

Yksilöllisten tarpeiden kunnioittaminen ja niiden huomioiminen nousi esille haastattelujen yhteydessä kartoitettaessa asiakkaiden ja perheiden haluamia palveluja. Palveluja järjestettäessä tulee yhdistää monipuolisesti erilaisia järjestämistapoja yksilöllisten tarpeiden mukaan. Henkilökohtaisen avun toteuttaminen avustajapalvelumallilla on tehokas tapa toteuttaa yksilölliset palvelut. Näin asiakas voi aidosti valita missä ja kenen kanssa asuu. ”Asumisen polku”-mallin kehittäminen ja toteuttaminen: jokaisen asiakkaan palvelusuunnitelmaan kirjataan itsenäistä elämää tukevat palvelut elämän eri vaiheissa.

2. Tuotteistetaan asumisvalmennusmalli osana lyhytaikaista asumis-palvelua.

Lyhytaikaista asumispalvelua kehitetään tavoitteelliseksi lisäämään ja ylläpitämään asumisen taitoja. Toiminnan tulee vastata asiakkaiden tarpeisiin, koska asumisjaksot voivat vaihdella kestoiltaan ja muodoiltaan. Asumisvalmennuksessa käytettävien asuntojen tulee olla tavallisia asuntoja, jossa voi harjoitella arjen taitoja ja henkilöstön ohjauksellisesti suuntautunutta, jotta heillä on valmiudet opastaa asiakkaita. Tuotteistamisessa voidaan hyödyntää esimerkiksi Kehitysvammaisten Palvelusäätiön kehittämiä asumisvalmennusmalleja.

3. Laaditaan kehitysvamma palvelujen kokonaisvaltainen suunnitelma osana kunnan hyvinvointipalvelujen palvelustrategiaa.

Strategiatyössä luodaan ja kehitetään uusia toimivia palvelumalleja ja -käytäntöjä kunnan kehitysvamma palveluihin. Niiden avulla mahdollistetaan hyvien, toimivien palvelujen toteuttaminen kunnassa. Huomioidaan strategiatyössä **asiakkaiden, omaisten, palvelujen järjestäjän ja eri hallintokuntien välisen yhteistyön kehittäminen**. Palvelujärjestelmän kehittäminen vaatii palvelujen järjestäjän, muiden hallintokuntien, omaisten ja asiakkaiden välistä yhteistyötä. Järjestämällä asiakkaille ja omaisille tilaisuuksia antaa palautetta ja kertoa näkemyksiään palvelujen kehittämisestä, vahvistetaan asiakkaiden osallisuutta. Kehitysvamma palveluissa synnytetään vuoropuhelua asiakkaan suuntaan työvälineenä. Toiminta on tavoitteellista ja sitä seurataan. Kehitysvammaiset ihmiset tulee huomioida kunnan kaikkien palvelujen täysivaltaisina käyttäjinä ja tehdä yhteistyötä sen toteutumiseksi.

4. Kehitetään kehitysvammaisten ihmisten yksilöllisiä, mielekkään vapaa-ajan toiminnan mahdollisuuksia.

Palvelut tulee organisoida niin, että kehitysvammaiset ihmiset voivat osallistua yleiseen harrastus- ja vapaa-ajantoimintaan. Yhteistyö vapaa-ajan palvelujen järjestäjien kesken, esteettömyys sekä henkilökohtainen apu ja riittävät kuljetuspalvelut ovat keinoja mahdollistaa yksilöllinen vapaa-aika. Yksilöllisten toiveiden huomioiminen harrastusten suhteen, niin pitkälle kuin se on mahdollista.

5. Huomioidaan kehitysvammaisten ihmisten asumisratkaisuissa asumisen ja palvelujen järjestämisen laatusuositukset.

Keminmaalla on suunnitteilla uudisrakentamista, kartoituksen perusteella tarvitsijoita on 13 henkilöä. Asuntojen suunnittelussa ja palvelujen järjestämisessä on **huolehdittava, että asuminen ja siihen liittyvät palvelut vastaavat palvelujen järjestämisen laatusuosituksia. Ryhmäkoti ei ole ratkaisu tulevaan asumiseen, koska haastatelluilla henkilöillä on hyvin eritasoisia tuen tarpeita.** Haastateltujen joukossa on henkilöitä, jotka voivat asua itsenäisesti tavallisessa asuntokannassa, kunhan saavat riittävät palvelut ja tuen. Osa haastatelluista puolestaan tarvitsee intensiivistä, ympäri vuorokauden saatavilla olevaa apua.

6. Viritetään asiakkaiden ja omaisten omaehtoista ja aktiivista toimintaa.

Kehitysvammaisten Tukiliiton paikallisyhdistyksen toiminta on hiipunut. Tuki-yhdistyksen ja myös Me Itse ry:n toiminta tulisi paikkakunnalla saada käyntiin. Luomalla asiakkaille ja omaisille mahdollisuuksia osallistua palvelujen kehittämiseen, kehitysvammapalvelut voi myös omalta osaltaan virittää asiakkaiden ja omaisten aktiivista toimintaa ja lisätä vaikuttamismahdollisuuksia.

Lähteet

Ahola, Sanna & Konttinen, Juha-Pekka 2010. Palveluasumisen järjestäminen. Assistentti.info. INFO sarja nro 10.

Assistentti.info 2012. Henkilökohtainen apu. Mitä se on? Opas.

Heini, Annina 2011. Kortit pöytään. Vammaisten henkilöiden asuminen ja ihmisoikeudet –juridisia lähtökohtia. Vammaisten ihmisoikeudet asumisessa (VIA) –projekti. Vammaisten ihmisoikeuskeskus.

Kotiranta, Pirjo-Liisa 2008. Asumiseen laatua informaatio-ohjauksella. Arviointia vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuosituksen vaikutuksista kunnissa. Raportteja 31/2008. Stakes, Helsinki.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2010. Asiakkuus sosiaalityössä. Oy Yliopistokustannus, Helsinki.

Pohjola, Anneli 2010. Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa: Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli. Asiakkuus sosiaalityössä. Oy Yliopistokustannus, Helsinki, 19-74.

Puhakka, Anneli (toim.) 2011. Yksi naapureista. Esimerkkejä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta. Kehitysvammaliitto, ForssaPrint.

STM 2003: Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:4. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen kuntaliitto, Helsinki.

Internetsivustot:

Lainsäädäntö www.finlex.fi
Suomen perustuslaki (731/1999)
Sosiaalihuoltolaki (710/ 1982)
Kansanterveyslaki (66/1972)
Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/ 1987)
Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/ 1977)

www.perhehoitoliitto.fi Luettu 21.3.2012

www.keminmaa.fi Luettu 5.3.2012, 27.3.2012

www.sosiaaliportti.fi Luettu 8.3.2012, 26.3.2012

www.kvtl.fi Luettu 8.3.2012, 26.3.2012

www.kvank.fi Luettu 20.3.2012

www.verneri.net Luettu 26.3.2012

www.ihmisoikeudet.net Luettu 26.3.2012

www.stm.fi Luettu 26.3.2012

www.ara.fi Luettu 29.3.2012

www.ymparisto.fi. Ympäristöministeriön raportteja 1/2011. Luettu 29.3.2012

www.kvps.fi. Luettu 29.3.2012

Henkilökohtaiset keskustelut

Hirvaskoski, Minna, vastaava ohjaaja, Simon palvelukoti. Henkilökohtainen keskustelu 19.3.2012

Jylhänkangas, Merja, vastaava ohjaaja, Mäntykoti. Henkilökohtainen keskustelu 23.3.2012

Kempainen, Päivi, Keminmaan vuokra-asunnot Oy. Henkilökohtainen keskustelu 23.3.2012

Mällinen, Aarne, puheenjohtaja, Kemin Seudun Kehitysvammaisten Tuki ry, puhelinkeskustelu 28.3.2012

Parviainen, Seija, perusturvajohtaja, Keminmaan kunta. Henkilökohtainen keskustelu 22.3.2012

Puskala, Liisa, johtaja, KVPS Tukena Oy, Pohjantähden palvelukoti. Henkilökohtainen keskustelu 22.3.2012

Sipola, Ulla, diakoniatyöntekijä, Keminmaan seurakunta. Puhelinhaastattelu 3.4.2012

Suopajarvi, Seppo, rehtori, Kivalojen Seutuopisto. Henkilökohtainen keskustelu 27.4.2012

Urpunen, Taina, palveluohjaaja, L-PKS. Henkilökohtainen keskustelu 26.3.2012

Liitteet

Liite 1. Asumispalvelusäätiö ASPAn asuntojen hankinta sekä kahden oven ja hajautetun asumisen mallit

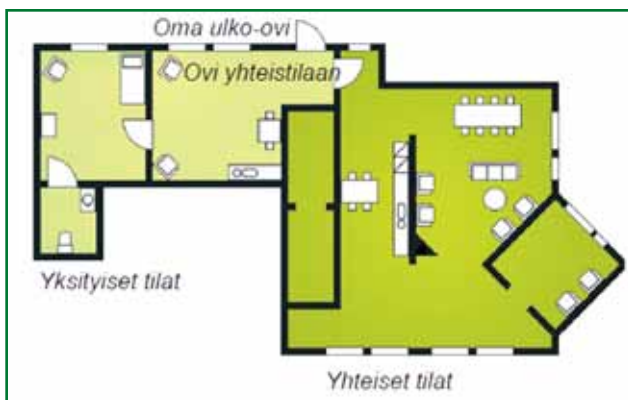
Asumispalvelusäätiö ASPAssa sekä rakennutetaan ja peruskorjataan vanhoja asuntoja Valtion asuntorahaston (ARA) avustuksella ja korkotukilainalla, että hankitaan asuntoja normaalista asuntokannasta RAYn osarahoituksella. ASPAssa toteutetaan kehitysvammaisten asumisen laatusuosituksia niin, että asukkailla on asunnon kriteerit täyttävät henkilökohtaiset tilat sekä oma ulko-ovi.

Asumispalvelusäätiö ASPAn asunnot vuokrataan 18–65-vuotiaille vammaisille ihmisille ja mielenterveyskuntoutujille, jotka tarvitsevat asumisessaan tukea. Aukkaat voivat hakea yleistä asumistukea vuokratuluihin. ASPAn omistamiin asuntoihin vuokralainen voi saada asumispalveluja ASPA Palvelut Oy:ltä tai joltain muulta palveluntuottajalta, kunnan omana palveluna tai henkilökohtaisen avun turvin. Enemmän tukea tarvitseville asukkaille hyvä vaihtoehto on kahden-oven asunto (kuva 1), jossa tuki voi olla hyvinkin tiivistä. Vähemmän tukea tarvitsevat voivat asua hajautetusti normaalissa asuntokannassa ja saada palvelut palveluytimeistä (kuva 2).

Kahden oven periaate

Asumispalvelusäätiö ASPA on kehittänyt kahden oven periaatteen, joka tarjoaa tiiviimmän asuntoryhmän asukkaalle mahdollisuuden valita itselleen sopivasti yhteisöllisyyttä ja yksityisyyttä. Periaatetta on alettu toteuttaa ASPAn toiminnassa 2000-luvun alussa.

Kahden oven asunnossa on ulko-ovi, josta asukas ja hänen vieraansa voivat kulkea tapaamatta ryhmän muita asukkaita tai palveluntuottajan henkilökuntaa. Näin turvataan asukkaan oikeus yksityisyyteen. Asunnon toinen ovi johtaa suoraan ryhmän yhteistilaan, joka toimii asukkaiden kohtauspaikkana ja henkilökunnan tukikohtana.

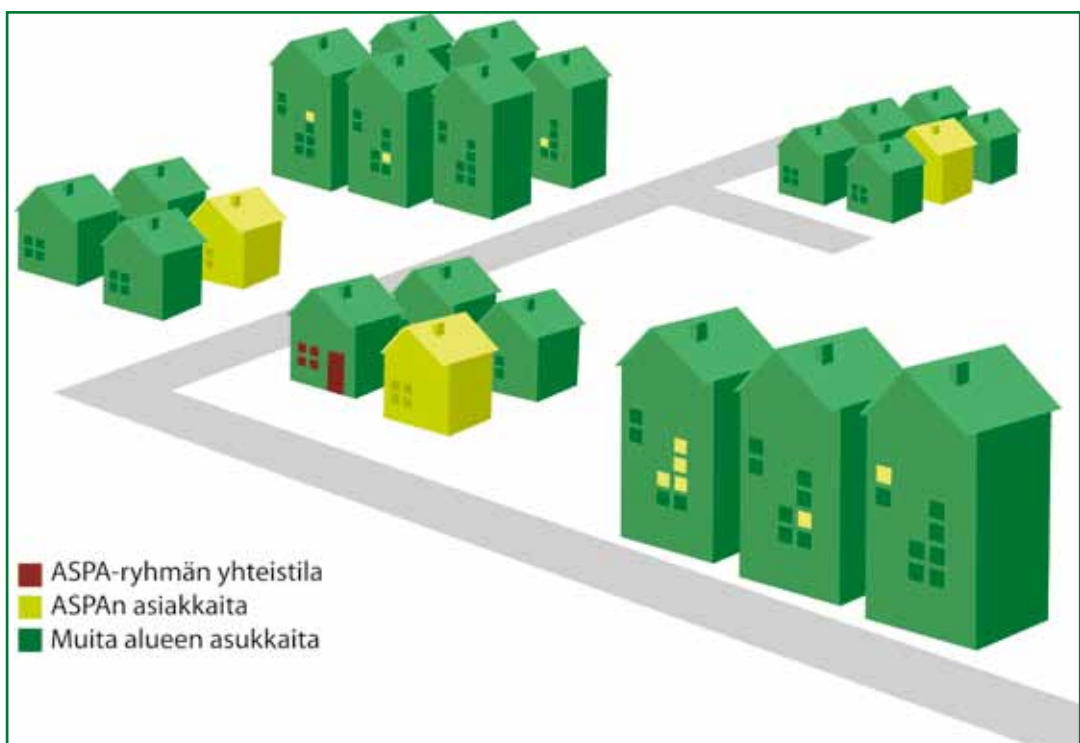
Kuva 1. Esimerkki kahden oven periaatteella toteutetusta ratkaisusta.

Hajautetun asumisen malli

Hajautetun asumisen malli on tapa yhdistää asuminen normaalissa asuntokannassa ja riittävät palvelut asumisessaan tukea tarvitseville ihmisille. Mallin keskiössä on asumispalveluryhmä. Asumispalveluryhmän muodostavat asiakkaiden asunnot (kuvassa keltaiset ikkunat) ja erillinen huoneisto (punaiset ikkunat), joka toimii palveluhenkilökunnan tukikohtana sekä asukkaiden yhteistilana. Yhteistilan tarkoitus on edistää asukkaiden keskinäisiä sosiaalisia suhteita ja vertaistukea.

Asunnot ja yhteistila sijaitsevat tavallisessa asuinympäristössä ja asunnot ovat vuokra- tai omistusasuntoja. Asumismuoto ja ryhmän asuntojen lukumäärä vaihtelevat asiakkaiden tarpeiden mukaan. Peruseriaatteena on, että asuntoryhmä pysyy riittävän pienenä ja rakeisena muun asutuksen keskellä.

Asunnot voivat sijaita kaupungissa tai kyläkeskuksessa. Siihen, kuinka lähellä toisiaan asunnot sijaitsevat, vaikuttaa yksikön asukkaiden avuntarve. Ympäri vuorokautisesti paljon apua tarvitsevien asunnot sijaitsevat lähellä toisiaan ja yhteistila esimerkiksi samassa kerrostalossa kuin asunnot, sillä palvelut on järjestettävä lyhyellä odotusajalla ja joustavasti. Jos palvelut saadaan kutsulaitteella, asiakkaan on pystyttävä itse arvioimaan, milloin hän tarvitsee apua.

Kuva 2. ASPAn hajautetun asumisen malli.

Liite 2. Keminmaan kunnan omien ja ostopalveluyksiköiden kuvaukset

Asumisyksikkö Mäntykoti

Omistaja	Keminmaan kunta
Yhteystiedot	Harjuntausta 1 94400 Keminmaa Vastaava ohjaaja Merja Jylhänkangas Puh. 040 673 6556, hoitajat 040 704 3146 S-posti mäntykoti@keminmaa.fi
Perustamisvuosi	2002
Fyysinen rakenne	Ryhmäkoti , jossa 10 asuntoa vakituiseen käyttöön ja 1 tilapäisasunto • yhteinen oleskelu-/ruokailutila
Kohderyhmä	Kehitysvammaiset henkilöt
Asiakkaita	10
Henkilökunta	Asumispalveluyksikön vastaava ohjaaja, ja 8 hoitajaa • arkisin aamuvuorossa 2 hoitajaa sekä • iltaisin 3 hoitajaa • viikonloppuisin aamu- ja iltavuorossa 2 ohjaajaa • yövuorossa 1 hoitaja
Maksut	Asiakkaiden itse maksettavia: • vuokra • ateriamaksu (vain ruoka-ainekulut) • ylläpitomaksu
Erityispiirteet	Toiminta-ajatus: Mäntykoti on turvallinen, terveellinen ja viihtyisä, sosiaalisesti toimiva ja aktiivinen koti, jossa asiakkailla on mahdollisuus elää arkea, asua ja harrastaa omien tarpeiden ja toiveiden pohjalta.

Laurilan kotiparit

Omistaja	Keminmaan kunta
Yhteystiedot	Harjuntaustantie 2 94400 Keminmaa Keminmaan vuokra-asunnot Oy Päivi Kemppainen Puh. 0400 126 614
Perustamisvuosi	1994
Fyysinen rakenne	Rivitalo, jossa 6 huoneistoa (5 kpl 41 m ² ja 1 kpl 57 m ²), omat varastotilat ja erillinen saunaosasto
Kohderyhmä	Kehitysvammaiset ihmiset
Maksut	Vuokran (391,04 – 535,80 €) lisäksi asiakas maksaa käyttösähkön
Erityispiirteet	Tavallisia vuokrahuoneistoja, joissa asukkailla on mah- dollisuus Mäntykodin tukipalveluihin

KVPS Tukena Oy Pohjantähden palvelukoti

Omistaja	KVPS Tukena Oy
Yhteystiedot	Lehtokatu 39 94100 Kemi Yksikön johtaja Puh. 020 771 3595 S-posti liisa.puskala@tukena.fi
Perustamisvuosi	1996
Fyysinen rakenne	Palvelukoti, jossa viisi solua, 18 kpl yksiöitä ja 4 kpl kaksioita
Kohderyhmä	Kehitysvammaiset, vaikea- ja monivammaiset, paljon apua ja tukea tarvitsevat ihmiset
Asiakkaita	23
Henkilökunta	Asumispalveluyksikön johtaja, 21 palvelukotiohjaajaa, joista kaksi vastaavaa <ul style="list-style-type: none">• arkisin aamuvuorossa 8 palvelukotiohjaajaa sekä• iltaisin 5 palvelukotiohjaajaa• viikonloppuisin aamu- ja iltavuorossa 4-5 palvelukotiohjaajaa• yövuorossa 1 palvelukotiohjaaja
Maksut	Kuntaosuus neuvotellaan aina erikseen asiakkaan avun ja tuen tarpeen mukaan. Kunnan maksamaan päivähintaan kuuluu palveluasuminen ja päivätoiminta. Asiakas maksaa vuokran neliöiden mukaan (asukkaat ovat vuokralaisia Kehitysvammaisten Palvelusäätiölle) sekä sähkö- ja vesimaksun, ylläpitomaksun ja materiaali-osuuden ruoan hinnasta.
Erytispiirteet	Toiminta-ajatus: Pohjantähden palvelukoti tuottaa ja kehittää palveluita kehitysvammaisille ja erityistä tukea tarvitseville ihmisille oman palveluvalikon ja alueellisen tarpeen pohjalta yhteistyössä kuntien ja muiden toimijoiden kanssa.

Simon palvelukoti

Omistaja	Meri-Lapin Hoiva Oy
Yhteystiedot	Varkkermontie 6, 95200 Simo Vastaava ohjaaja, puh. 045 138 0933 S-posti: simonpalvelukoti@pp.inet.fi
Perustamisvuosi	2009
Fyysinen rakenne	Palvelukoti, jossa 4 osastoa. Lisäksi talon viereisissä rivitaloissa pienryhmäkoti Puhto ja Tukikoti Pilvi sekä asunnot tukiasukkaille. Palvelukodissa suurin osa yhden hengen huoneita (ei omia wc- ja hygieniatiloja).
Kohderyhmä	Mielenterveys- ja päihdekuntoutujat sekä kehitysvammaiset ihmiset
Asiakkaita	47
Henkilökunta	Vastaava ohjaaja, palveluohjaaja, työtoiminnan ohjaaja, 17 ohjaajaa, 5 hoitajaa, 1 ohjaaja/sairaanhoitaja, 5 lähihoitaja/oppisopimusopiskelijaa <ul style="list-style-type: none">• arkisin aamuvuorossa Simpassa 2 työntekijää, Ryydmanissä + työtoiminnan ohjaaja (viikolla), Kaapossa 1, Pätmänissä 2, Puhtossa/Pilvessä 2+1 (palv.ohj.) sekä vastaava ohjaaja arkisin 8-16• iltaisin sama määrä (työtoiminnan ohjaaja, palveluohjaaja)• viikonloppuisin sama määrä• yövuorossa 2 työntekijää
Maksut	Kuntaosuus neuvotellaan aina erikseen (30-200 €/vrk). Kunnan maksamaan päivähintaan kuuluu palveluasuminen ja työ-/päivätoiminta. Asiakas maksaa itse henkilökohtaiset hygieniatarvikkeet, lääkkeet ja hoitotarvikkeet. Vuokrat 259-470 €/kk. Päärakennuksessa vuokraan kuuluu vesi, sähkö ja lämmitys. Ryhmäkoti Puhtossa ja Tukikoti Pilvessä vesimaksu peritään erikseen. Tukiasukkaat maksavat käyttösähkön erikseen.
Erytispiirteet	Toimintaperiaate: Moniportaisen asumismallin pohjalta asumisjärjestelyihin puuttuminen mahdollista mikäli asukkaan voinnissa tapahtuu olennaisia muutoksia.

Asumispalvelusäätiö ASPA edistää eri tavoin
vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien
mahdollisuuksia itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään.

”Kokonainen koti”

Kehitysvammaisten ihmisten asumisen palvelujen
Tarve-projekti Ylitorniolla

Kehittyvää erityisryhmien asumista

Asumispalvelusäätiö ASPA on yleishyödyllinen säätiö, joka edistää vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien mahdollisuuksia asua ja elää itsenäisesti tavallisessa asuinympäristössä. Säätiön toiminta-alue on koko maa.

Säätiö kehittää yksilöllistä, laadukasta ja turvallista asumista sekä pyrkii yleisesti vaikuttamaan asuntojen ja koko yhdyskuntarakenteen suunnitteluun ja rakentamiseen tasaveroisesti kaikille yhteiskunnan jäsenille soveltuviksi.

Säätiö hankkii ja rakennuttaa asuntoja, kehittää asumisen palveluita sekä tuottaa ja välittää tietoa erityisryhmien asumisesta. Säätiö omistaa asumispalveluita tuottavan ASPA Palvelut Oy:n.

Tarve-projekteilla kartoitetaan vammaisten ihmisten tai mielenterveyskuntoutujien asumiseen liittyviä palvelutarpeita. Kartoituksessa selvitetään rajatun, kohdennetun asiakasryhmän palvelutarpeet yhdessä kunnassa tai yhteistoiminta-alueella. Projektit toteutetaan yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja asiakkaiden kanssa Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Projekteista julkaistut raportit löytyvät pdf-muodossa osoitteesta www.aspa.fi.

ASPA-kartoituksia 4/2012
Tarja Jussila
ISBN 978-952-5680-79-9
ISSN 1797-335X (painettu)
ISSN 1797-3368 (pdf)

Painopaikka: SOLVER Palvelut Oy

Kuvitus:

Etukansi Anneli Yrjänheikki, sisäsivut Jukka Pokka, Anni Karekivi ja Toivo Huhta

Valokuvat: Tarja Jussila

Tiivistelmä

”Kokonainen koti”

Kehitysvammaisten ihmisten asumisen palvelujen Tarve-projekti Ylitornionla

Tekijä: Asumispalvelusäätiö ASPA/Tarja Jussila

Vuosi: 2012

Ylitornion Tarve-projektin tavoitteena oli selvittää kahdenkymmenen kehitysvammaisen kuntalaisen asumisen palvelutarpeet ja toiveet. Selvityksen tuloksia on tarkoitus hyödyntää Ylitornion kunnan kehitysvammahuollon kehittämisessä sekä asiakkaiden yksilöllisen palvelusuunnittelun tukena. Selvityksen perusteella saadaan tietoa käytännön toimien pohjaksi. Haastattelulla selvitettiin tämän hetken tilanne asumisen ja siihen liittyvien palveluiden suhteen sekä kehitysvammaisten ihmisten yksilölliset tulevaisuuden tarpeet ja toiveet asumiseen liittyvistä palveluista.

Haastattelut toteutettiin 20 kehitysvammaisen henkilön kanssa heidän kodeissaan. Mukana haastatteluissa oli asiakkaiden lähityöntekijöitä tai omaisia. Kartoituksen tulokset edustavat kohdennetun ryhmän palvelutarpeita kaikkiaan kunnassa asuvan 48 kehitysvammaisen ihmisen joukosta.

Haastatelluista oli naisia 8 ja miehiä 12. Suurin osa haastatelluista asuu vielä lapsuudenkodeissaan vanhempien kanssa ja osa itsenäisesti lapsuudenkodissaan tai omassa asunnossaan. Selvityksessä kuvataan myös Ylitornion kunnan itse tuottamat ja ostopalveluna hankkimat asumispalvelut, koulutus- sekä vapaa-ajan palvelut.

Raportin nimi ” Kokonainen koti” viittaa siihen, että kehitysvammaisella ihmisellä on vammastaan riippumatta oikeus omaan, kokonaiseen kotiin pelkän huoneen sijasta. Kokonaisella kodilla tarkoitetaan nimenomaan asumisen laatusuosituksen mukaista asuntoa, omaa ja yksilöllisten toiveiden mukaista kotia.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	6
1.1 Ylitornion kunta ja kehitysvammahuolto	7
1.2 Tarve-projektin tausta ja tavoitteet	8
1.3 Tarve-projektin toteutus	8
2. Asumisen palveluihin liittyvää lainsäädäntöä	10
2.1 Suomen perustuslaki	10
2.2 Sosiaalihuoltolaki	10
2.3 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista	11
2.4 Vammaispalvelulaki	11
2.5 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta eli kehitysvammalaki	12
3. Ihmisoikeussopimukset ja vammaispoliittiset ohjelmat	13
3.1 YK:n ihmisoikeussopimus	13
3.2 Suomen vammaispoliittinen ohjelma (VAMPO) vuosiksi 2010-2015	14
4. Palvelujen järjestämiseen liittyviä käsitteitä	15
4.1 Asumiseen liittyvät käsitteet	15
4.2 Palvelujen ja tukitoimien suunnittelu	17
4.3 Palvelujen toteutus	20
5. Laatuksiteerit kehitysvammaisten ihmisten palveluille	25
5.1 Vammaisten ihmisten asumispalvelujen laatusuositus	25
5.2 Yksilöllisen tuen laatuksiteerit	26
5.3 Asuntojen rakentamisen laatusuositukset vuosiksi 2010-2017	27
5.4 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA)	28
6. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen palvelut Ylitorniolla	29
6.1 Ylitornion kunnan itse tuottamat asumispalvelut	29
6.2 Ostopalvelut	30
7. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutus Ylitorniolla	33
8. Asumista tukevat muut palvelut Ylitorniolla	36
9. Tarve-projektin tulokset	40
9.1 Yksilöllinen palvelusuunnittelu	40
9.2 Asuntolan ja päivätoiminnan eriyttäminen	41
9.3 Avun tarpeet tulevaisuudessa	41
9.4 Pohdintaa	44
10. Toimenpidesuosituksia	48
Lähteet	52
Liitteet	53

1. Johdanto

Oma koti on yksi elämän tärkeimpiä asioita. Asumiseen ja omaan kotiin liittyvät kysymykset tulevat ajankohtaisiksi viimeistään silloin, kun on aika muuttaa pois lapsuudenkodista.

Itsenäistyminen on suuri muutos elämässä sekä muuttajalle että läheisille. Silloin on tärkeää saada sellaista tietoa ja käytännön kokemusta, joka auttaa koko perhettä sopeutumaan muutokseen. Lapsuudenkodista itsenäistyminen vaatii aikaa ja kypsyttelystä kaikilta perheenjäseniltä. Muutto saattaa tulla ajankohtaiseksi esimerkiksi peruskoulun jälkeisten jatko-opintoihin siirryttäessä.

Itsenäistymisen myötä myös elinympäristö usein muuttuu, koska oma asunto on useasti jossain muualla kuin lapsuudenkodin vieressä. Varhainen suunnittelu tarjoaa valmistautumisaikaa tuleviin muutoksiin ennen varsinaisten käytännön askelten ottamista. Ennakoivalla suunnittelulla voidaan useasti välttää liian nopeasti eteen tulevat ratkaisut. Ajoissa aloitettu asumisen suunnittelu helpottaa myös palveluita järjestävien kuntien työtä. Kun tulevista tarpeista tiedetään hyvissä ajoin, on palveluiden oikea-aikainen toteuttaminen helpompaa. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010) Kohdentamalla oikeat palvelut oikealle ryhmälle puolestaan parannetaan palveluiden laatua.

Kehitysvammaisten ihmisten asumisessa painotetaan yhä enemmän yksilöllisyyttä. On tärkeää, että uusi koti vastaa omia toiveita ja tarpeita. On myös muistettava se tosiasia, että jos elämäntilanne muuttuu, voi asumismuodon tarve muuttua. Myös kehitysvammaisilla ihmisillä tulee olla oikeus vaihtaa asuntoa niin halutessaan.

Asumisen yksilöllisyys haastaa perinteisen ajattelun kehitysvammaisten ihmisten asumisesta. Asumispalveluja suunniteltaessa tulee erottaa toisistaan asunto ja asumiseen tarvittava tuki. Asunto on ihmisen tarpeiden mukainen koti, jossa asuminen mahdollistuu yksilöllisen tuen ja riittävien palvelujen avulla. Asunto, palvelut ja tuki ovat kokonaisuus, jonka avulla kehitysvammaisen henkilö kykenee elämään itse määrittelemäänsä hyvää ja mielekästä elämää.

Kehitysvammaisten asumisen ei tule olla ”täyden palvelun” palvelukotien rakentamista ja samankaltaisia tukiratkaisuja kaikille asukkaille. Tärkeintä on löytää kullekin henkilölle sopiva asunto ja suunnitella palvelut ja tukiverkosto vastaamaan hänen tarpeitaan ja toiveitaan.

Suomessa on siirrytty laitospainotteisuudesta kohti yksilöllistä asumista sosiaali- ja terveysministeriön selvitystyön myötä (Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen, Pitkäaikaisesta laitosasumisesta kohti yksilöllisempiä asumisratkaisuja, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:73). Valtioneuvosto julkisti tammikuussa 2010 ohjelman kehitysvammaisten henkilöiden asumisesta ja laitoshoidon hajauttamisesta. Tämä ohjelma vahvistaa entisestään asumisen suunnittelun yksilöllisyyttä.

Asumisen yksilöllisyyden taustalla on myös YK:n ihmisoikeussopimus vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista. Sopimuksen mukaisesti vammaisilla ihmisillä tulee olla oikeus valita missä ja kenen kanssa he asuvat. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010)

1.1 Ylitornion kunta ja kehitysvammahuolto

Ylitornion kunta sijaitsee napapiirillä ja Ruotsin rajalla. Rajanaapureita ovat Övertorneå, Tornio, Rovaniemi, Pello ja Tervola. Läheiset Övertorneån ja Ylitornion kuntakeskukset muodostavat yhdessä Torniolaakson kaupunkitasoisen palvelukeskuksen.

Kunnan pinta-ala on 2212,7 km², josta sisävesiä on 183,6 km². Asukkaita kunnassa on 4619. Ylitornion kylät ovat Närkki (Aavasaksa), Alkkula (keskusta), Armassaari, Nuotioranta, Kainuunkylä, Pekanpää, Väystäjä, Kuivakangas, Kauliranta, Tengeliö, Etelä-Portimo, Törmäsjärvi, Kantomaanpää, Mellakoski, Lohijärvi, Pessalompolo, Raanujärvi ja Meltosjärvi.

Suurimpia työnantajia ovat J&J Lakkapää Oy, YBT Oy ja Kotihaltia Ay.

Toiminta-ajatuksen mukaan Ylitorniolla toteutettavan kehitysvammahuollon tarkoituksena on edistää ja tukea kehitysvammaisten ihmisten ja heidän perheidensä hyvinvointia ohjaamalla heitä käyttämään ensisijaisesti normaali-palveluja ja tarjoamalla laadukkaita erityispalveluja kotikunnassa.

Tavoitteena on tarjota jokaiselle asiakkaalle yksilöllistä ja kehittävää työtä ja toimintaa, tukea sekä ohjausta oman elämän suunnitteluun ja itse ohjaamiseen. Päämäärä on mahdollisuus itsenäiseen ja tasa-arvoiseen elämään omassa elinympäristössä. Kehitysvammahuollon palveluihin kuuluvat Ojainvoinion asumisyksikkö (asuntola), kotihoidon ohjaus, Jokipajun päiväkeskus, perhehoito, ja laitoshoido. (www.ylitornio.fi). Tällä hetkellä perhehoidossa ei ole yhtään kehitysvammaista asiakasta.

1.2 Tarve-projektin tausta ja tavoitteet

Asumispalvelusäätiö ASPA on toteuttanut Tarve-projektin yhteistyössä Ylitornion kunnan ja Ylitornion Kehitysvammaisten Tuki ry:n kanssa. Projekti käynnistettiin kunnan ja tukiyhdistyksen hakemuksesta, koska kunnassa tarvitaan kehitysvammaisille ihmisille lisää asuntoja sekä heidän palvelujensa kehittämistä. Kunnassa on perheitä, joissa nuoret kehitysvammaiset lopettelevat opintojaan ja toisaalta jo ikääntyviä kehitysvammaisia, jotka yhä asuvat lapsuudenkodeissaan. Nykyiset, jo olemassa olevat asunnot eivät puolestaan vastaa tämän päivän asumisen tarpeisiin eivätkä ole nykyisten laatusuosituksen mukaisia. Tarve-projektilla haluttiin saada tarkempaa tietoa kohderyhmän yksilölliseen asumiseen liittyvistä tarpeista käytännön toimien tueksi.

Tarve-projektin tavoitteena oli:

- kerätä ja tuottaa tietoa Ylitornion kehitysvammahuollon nykyisestä palvelutarjonnasta ja kehittämistarpeista yhteistyötahojen käyttöön palvelujärjestelmän kehittämiseksi
- kartoittaa kehitysvammaisten ihmisten yksilölliset tarpeet ja toiveet asumisen palveluiden ja fyysisen asuinympäristön osalta käytännön toimien tueksi
- tuottaa kehitysvammaisten ihmisten palvelutarpeita kokonaisuutena kuvaava raportti asiakkaiden, viranhaltijoiden, luottamushenkilöiden, palvelujen järjestäjien ja tuottajien sekä järjestöjen käyttöön.

1.3 Tarve-projektin toteutus

Ylitornion Tarve-projekti toteutettiin 2.5 - 31.8.2012. Kunnan kehitysvammahuolto valitsi kartoitukseen 20 kehitysvammaista asiakastaan, joilla arvioitiin olevan asumisessaan muutostarpeita tulevaisuudessa. Kehitysvammahuolto pyysi asiakkailta luvat henkilökohtaisten haastattelujen toteuttamiseen.

Projektille koottiin ohjausryhmä, johon kutsuttiin asiakkaiden edustaja, Ylitornion Kehitysvammaisten Tuki ry:n edustajina Antti ja Aila Lehtonen, perusturvajohtaja Eeva Leukumaa, vammaispalveluiden ohjaaja Anna-Maija Rautio, perusturvalautakunnasta Maija Körkkö ja Katja Tuukkanen, kehitysvammahuollon työntekijöiden edustaja Sirkka-Liisa Leskinen sekä ASPAsta kehittämissuunnittelija Päivi Huuskonen ja projektivastaava Tarja Jussila.

Ohjausryhmä sopi projektin etenemisestä, tavoitteista, jatkotoimenpiteistä sekä yleisestä tiedottamisesta kokoontuessaan ensimmäisen kerran 16.5.2012.

Projektivastaava haastatteli kohderyhmän asiakkaat henkilökohtaisesti. Haastattelujen perusteella tehdyt henkilökohtaiset palvelutarvekartoitukset toimitettiin haastatelluille itselleen sekä heidän luvallaan kunnan kehitysvammahuoltoon käytettäväksi tukena palvelusuunnittelussa.

Ylitornion Tarve-projekti oli esillä hyvin mediassa, aiheesta tekivät jutun sekä Pohjolan sanomien toimittaja että paikallisen Tornionlaakso-lehden toimittaja. Seuraavassa vaiheessa haastattelujen tulokset koottiin tilastomuotoon ja niistä saatuja alustavia tuloksia esiteltiin ohjausryhmän toisessa kokoontumisessa 23.8.2012. Kokouksessa koottiin myös toimenpidesuosituksia selvityksessä esille tulleiden tarpeiden perusteella. Vilkasta keskustelua herätti kunnan kehitysvammaisten asiakkaiden nykyisen asumisen tilanne sekä mahdolliset tulevaisuuden ratkaisut asumisen ja palveluiden suhteen. Ohjausryhmässä sovittiin ohjausryhmän työskentelyn jatkamisesta palvelujen kehittämisryhmänä projektin päätyttyä sekä projektin tulosten tiedottamisesta kunnan hallinnossa ja yleisesti.

2. Asumisen palveluihin liittyvää lainsäädäntöä

Asumisesta ja siihen liittyvistä palveluista säädetään useissa eri laeissa. Yhteistä näissä laeissa on se, että niissä kaikissa korostuu **asiakslähtöisyys, itsemääräämisoikeus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo**. Yksilölliset tarpeet, toiveet ja asiakkaan etu tulee huomioida palveluja järjestettäessä.

2.1 Suomen perustuslaki

Suomen perustuslain mukaan ovat kaikki ihmiset yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Jokaisella on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen eikä ketään saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Jokaisella Suomen kansalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Lain mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet ja edistettävä väestön terveyttä. Lisäksi julkisen vallan on edistettävä jokaisen oikeutta omaan asuntoon ja tuettava asumisen omatoimista järjestämistä. (Suomen perustuslaki 731/1999)

2.2 Sosiaalihuoltolaki

Sosiaalihuollon tarkoitus on edistää ja ylläpitää yksityisen henkilön, perheen sekä yhteisön sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä. Kunnan on sosiaalihuoltolain mukaan huolehdittava sosiaalipalvelujen järjestämisestä asiakkailleen. Tällaisia sosiaalipalveluita ovat sosiaalityö, kotipalvelut, kasvatus- ja perheneuvonta, asumispalvelut, perhehoito ja laitoshoido. Kunnan on myös huolehdittava kehitysvammaisten erityishuollosta. Palvelut tulee järjestää niin vammaiselle henkilölle kuin muillekin kuntalaisille ensisijaisesti sosiaalihuoltolain sekä kansanterveyslain (66/1972) säädösten mukaisesti.

Asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä ja niitä myönnetään henkilöille, jotka tarvitsevat erityisestä syystä apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä. Kunnan tehtävänä on kehitysvammaisten erityishuollon, vammaisuuden perusteella järjestettävien palvelujen ja tukitoimien sekä omaishoidon tuen järjestäminen. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982)

2.3 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyn lain tarkoitus on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Asiakkaalla on oikeus saada hyvää kohtelua sekä laadukasta sosiaalihuoltoa. Asiakasta tulee kohdella loukkaamatta hänen ihmisarvoaan ja vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioittaen. Asiakkaan toiveet, mielipide ja yksilölliset tarpeet on huomioitava toteutettaessa sosiaalipalveluita. Laissa määrätään laatimaan palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Suunnitelma laaditaan yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa ja ensisijaisesti huomioiden asiakkaan toiveet sekä mielipide. Jos täysi-ikäinen henkilö ei kykene itse esim. sairauden, toimintakyvyn vajavuuden tai muun syyn vuoksi osallistumaan tai vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun, on hänen tahtonsa selvitettävä hänen omaisensa, läheisensä tai laillisen edustajan kanssa. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000)

Tilanteissa, joissa henkilö ei saa tarvitsemiaan palveluja yleislainsäädännön kautta, turvataan erityispalvelut lain vaikeavammaisille järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) ja lain kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977) mukaan.

2.4 Vammaispalvelulaki

Vammaispalvelulain mukaan kunnalla on vastuu palvelujen ja tukitoimien järjestämisestä. Kunnan tulee huolehtia siitä, että vammaisille henkilöille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään laajuudeltaan sekä sisällöltään sellaisina kuin kunnan tarve vaatii. Näitä palvelu- ja tukitoimia järjestettäessä **on huomioitava asiakkaan yksilöllinen avun tarve.**

Palvelu- ja tukitoimia suunniteltaessa on ilman aiheetonta viivytystä laadittava palvelusuunnitelma siten, kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 7 §:ssä säädetään. Tämän lain mukaisia palveluita ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun vammainen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt tukitointa tai palvelua koskevan hakemuksen. Poikkeuksena tästä voi olla käsittelyajan pitkittyminen jonkin erityisen syyn vuoksi. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987)

Vammaispalveluja myönnettäessä toimivat ensisijaisina lakeina yleislait, mm. sosiaalihuoltolaki ja kansanterveyslaki. Jos yleislakien perusteella ei saada tarvittavia palveluja järjestettyä riittävästi, tulevat sovellettaviksi erityislait, joista ensisijainen on vammaispalvelulaki. Mikäli vammaispalvelulain mukaiset palvelut eivät ole sopivia tai riittäviä, on asiakkaalla oikeus saada kehitysvammalain mukaisia palveluita. (www.kvtl.fi)

2.5 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta eli kehitysvammalaki

Kehitysvammalaisissa säädetään erityishuollon antamisesta henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vamman tai vian vuoksi ja joka muun lain nojalla ei voi saada tarvitsemiaan palveluita. Erityishuollon tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja huolenpito. Erityishuoltoon kuuluvia palveluita ovat tutkimus, terveydenhuolto, kuntoutus ja ohjaus sekä toiminnallinen valmennus, asumisen ja työtoiminnan järjestäminen, yksilöllinen hoito ja huolenpito, henkilökohtaisten apuvälineiden järjestäminen, perheenjäsenen tai muun läheisen henkilön ohjaus ja neuvonta, kehityshäiriöiden ehkäisy sekä tiedottaminen erityishuoltopalveluista. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977)

Jokainen kehitysvammainen henkilö on oikeutettu saamaan tarvittavat asumispalvelut kehitysvammalain perusteella erityishuollona, ellei niitä voida järjestää vammaispalvelulain nojalla. Asumispalveluihin on oikeutettu myös lievästi kehitysvammainen henkilö silloin, kun hän tarvitsee apua ja tukea asumisessaan. (www.kvtl.fi)

3. Ihmisoikeussopimukset ja vammaispoliittiset ohjelmat

3.1 YK:n ihmisoikeussopimus

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisella julistuksella on ollut suuri merkitys kehitettäessä kansainvälisiä ihmisoikeusnormeja. Julistus hyväksyttiin vuonna 1948 Yhdistyneiden kansakuntien yleisistunnossa ja se on kansainvälisten ihmisoikeuksien perusta. Julistuksessa on 30 artiklaa ja siinä vahvistetaan kaikkien ihmisten tasa-arvo, vapaus ja oikeudet. Tunnusmerkkejä ihmisoikeuksille ovat yleisyys, luovuttamattomuus ja perustavuus. Ihmisoikeudet koskevat kaikkia ihmisiä kaikkialla maailmassa ja ne ovat synnynnäisiä oikeuksia.

Ihmisoikeuksien julistuksen vaikutusvalta on suuri, vaikka se ei ole laillisesti sitova. Se on antanut pohjaa useille myöhemmin solmituille kansainvälisille julistuksille ja sopimuksille.

YK:n yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous hyväksyi yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista 13.12.2006. Suomi on allekirjoittanut sopimuksen 30.3.2007. Sopimuksen ratifiointi eli lopullinen voimaansaattaminen edellyttää vielä muutoksia Suomen lainsäädännössä. Yleissopimuksen mukaan vammaisille henkilöille kuuluvat samat oikeudet ja yhdenvertainen kohtelu kuin muillekin ihmisille. Käytännön tasolla oikeuksien toteutumista parannetaan ja pyritään vahvistamaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia nauttia kaikista ihmisoikeuksista.

Vammaisten syrjintä on kielletty

Vammaisten ihmisten on saatava tietoa ymmärrettävässä muodossa oikeuksista ja velvoitteista. Erilaiset tukitoimet eivät ole syrjintää, jos ne auttavat vammaisia yhdenvertaisuuteen. (www.stm.fi)

3.2 Suomen vammaispoliittinen ohjelma (VAMPO) vuosiksi 2010- 2015

Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa (VAMPO) hallitus turvaa vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisen aseman yhteiskunnassa puuttamalla epäkohtiin korjaus- ja kehittämistoimenpitein. Kestävää ja vastuullista vammaispolitiikkaa tavoitellaan linjaamalla lähivuosien (2010-2015) konkreettiset vammaispoliittiset toimenpiteet sekä yhteiskunnalliset kehityskulut. Ohjelman toimenpiteet muodostavat kokonaisuuden, jossa kehitetään kaikkia politiikan lohkoja vammaisten ihmisten oikeuksien, vapauksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Ohjelma on jaettu 14 vammaispoliittisesti merkittävään sisältöalueeseen ja siinä on 122 konkreettista toimenpidettä epäkohtien poistamiseksi. Nämä toimenpiteet liittyvät elämän eri osa-alueisiin, kuten: itsenäinen elämä, yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen, liikkuminen, koulutus, työ, terveydenhuolto, kuntoutus, liikennepalvelut, kulttuuri, vapaa-aika sekä turvallisuus ja koskemattomuus.

Vammaispoliittisen ohjelman toimenpiteillä varmistetaan seuraavat tavoitteet:

1. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointiin edellyttämien säädösmuutosten valmistelu ja voimaansaattaminen.
2. Vammaisten henkilöiden sosioekonomisen aseman parantaminen ja köyhyyden torjuminen.
3. Eriyispalvelujen ja tukitoimien saatavuuden varmistaminen ja laadun parantaminen.
4. Yhteiskunnan esteettömyyden vahvistaminen ja lisääminen.
5. Vammaistutkimuksen vahvistaminen tietopohjaa lisäämällä sekä kehittämällä laadukkaita ja monipuolisia menetelmiä vammaispolitiikan toteuttamiseksi. (www.stm.fi)

Me Itse ry

Me Itse ry on vuonna 1999 perustettu kehitysvammaisten ihmisten oma yhdistys, joka puolustaa heidän omia oikeuksiaan ja tukee osallistumista yhteiskunnan toimintaan tasavertaisina kansalaisina. Lapin alajaosto on perustettu 18.11.2011 Rovaniemellä. Alajaoston sihteeri ja yksi jäsenistä valittiin Ylitorniolta.

Me Itse ry:n keskeisiä tavoitteita ovat: omien oikeuksien tunnistaminen, toiminta oikeuksien puolesta, vajaavaltaisuudesta itsemääräämiseen ja hyvä elämä muiden joukossa. Me Itse ry:ssä on esitetty myös kannanottoja kehitysvammaisten henkilöiden asumiseen liittyen mm. *mistä hyvä asuminen muodostuu sekä asumispalvelut ihmisoikeuksien mittarina.* (www.kvtl.fi)

4. Palvelujen järjestämiseen liittyviä käsitteitä

Jokaisella ihmisellä tulisi olla oikeus asua oikeassa asunnossa tavallisessa asuinympäristössä. Kuitenkin keskeisillä paikoilla sijaitsevat asunnot suunnitellaan suurimmaksi osaksi ei-vammaisille ihmisille. Vammaisten ihmisten asuminen tulisi järjestää niin, että fyysisellä ja palvelu-ympäristöllä mahdollistetaan itsenäinen asuminen ja eläminen. (Heini 2011) Palvelut ja tukitoimet tulee järjestää tukemaan vammaisten henkilöiden omatoimista suoriutumista elämässään (Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 18.9.1987/759).

4.1 Asumiseen liittyvät käsitteet

Hyvä **asunto** on omannäköinen, yksityinen ja turvallinen paikka, jossa asukas voi itse päättää tai olla mukana päätöksenteossa sekä vaikuttamassa asioihin. Kenelläkään ei ole lupaa tulla toisen ihmisen kotiin ilman tämän lupaa omalla avaimella tai koputtamatta. Asunto voi sijaita yksittäisenä asuntona normaalissa asuinympäristössä siten, että sinne järjestetään asukkaan tarvitsema apu ja tuki. Asunto voi olla myös osa asuntoryhmää tai sijaita ryhmäkodissa. Asuntojen tulee täyttää yleiset asuntojen tunnuspiirteet.

Asunnossa on

- oma avain, postilaatikko tai -luukku, ovikello, oma nimi ovesa
- oma eteinen
- keittiö tai keittiönurkkaus
- kylpyhuone
- makuuhuone tai makuualkovi
- olohuone tai oleskelutila
- henkilökohtaiset säilytystilat, mahdolliset lisäsäilytystilat apuvälineille
- parveke tai piha-alue sekä riittävät viestintäyhteydet, jotka mahdollistavat sosiaali- ja turvatekniikan.

Asunnon on oltava pohjaratkaisultaan toimiva ja muunneltavissa asukkaan tarpeiden mukaan. Esteettömässä ja turvallisessa asunnossa

- ovet ovat tarpeeksi leveät ja helposti avautuvat
- ei ole liian suuria tasoeroja, eikä kynnyksiä hankaloittamassa liikkumista
- tiloissa on mahdollisesti tarvittavia lisäkaiteita
- keittiökalusteet ovat asianmukaiset eikä tarvitse kurotella
- pesutilat ovat tarpeeksi tilavat, jotta asukas ja avustava työntekijä voivat toimia turvallisesti
- piha-alue on esteetön ja turvallinen sekä tiloissa ja pihalla on riittävä valaistus. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, 2010)

Palveluasuminen on subjektiivinen oikeus vaikeavammaiselle henkilölle. Vammaispalvelulain mukaan kunta on velvollinen järjestämään vaikeavammaiselle henkilölle palveluasumisen. Palveluun oikeutettuna vaikeavammaisena pidetään henkilöä, joka vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsee jatkuvaluonteisesti toisen henkilön apua selviytyäkseen päivittäisistä toiminnoista. Palveluasumista haetaan hakemuksella kunnan sosiaalitoimesta. (www.kvtl.fi)

Palveluasumisen kuuluessa subjektiivisiin oikeuksiin, ei kunta voi määrärahojen puutteeseen vedoten evätä palveluita. Kunnan on taloudellisesta tilanteesta riippumatta taattava nämä palvelut niille kuntalaisille, jotka täyttävät laissa määritellyt myöntämisperusteet. Asiakkaalla puolestaan on aina **oikeus saada kirjallinen päätös** häntä koskevassa vammaispalveluasiassa mukaan luettuna ne asiat, jotka koskevat palveluasumisen sisältöä ja järjestämistavan valintaa.

Vammaispalvelulaissa on myös rajauksia; kunnalla ei ole erityistä velvollisuutta palveluasumisen järjestämiseen, jos hyvin vaikea- tai monivammaisen henkilön huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein. Tällöin henkilö tarvitsee **vaativaa sairaanhoidollista** ja monialaista erityisosaamista vaativaa hoitoa jatkuvaluonteisesti. Samoin on tilanteissa, joissa henkilö on jo palvelu- tai hoidontarpeensa vuoksi **perustellusti laitoshoidossa**. (Ahola & Konttinen 2010)

Kehitysvammaisen henkilön yksilöllinen asuminen mahdollistuu normaalissa asuinympäristössä siten, että henkilö voi valita itse asuntonsa ja sen, kenen kanssa hän asuu. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, 2010)

Lyhytaikainen asumispalvelu eli tilapäishoito on palvelua, joka vastaa lyhytaikaiseen hoidontarpeeseen. palvelu voidaan järjestää henkilön kodissa, perhehoitona tai lyhytaikaisina jaksoina asumisyksikössä. Lyhytaikaista asumispalvelua järjestetään omaishoitajan vapaiden aikana tai muutoin perheen jaksamisen tueksi. Kehitysvammaisilla henkilöillä on oikeus lyhytaikaiseen asumispalveluun kehitysvammalain mukaan ja se on erityishuoltoa. Lyhytaikaisen asumispalvelun tarve tulee mainita erityishuolto-ohjelmassa, mutta maininta ei voi olla edellytys lyhytaikaisen asumispalvelun järjestämiselle. Lyhytaikaisesta asumispalvelusta voidaan periä maksu ylläpitokustannuksista, mutta ei itse hoidosta aiheutuvia kustannuksia, ellei kyseessä ole alle 16-vuotiaalle annettava osittainen ylläpito. (www.kvtl.fi)

Asumisen tukipalvelut ovat maksuttomia. Sekä vammaispalvelulain että kehitysvammalain perusteella järjestettävät asumisen tukipalvelut, joita

henkilö tarvitsee selviytyäkseen jokapäiväisestä elämästä, ovat maksuttomia asiakkaalle. Kehitysvammainen henkilö maksaa itse asumiseensa liittyvät normaalit menot eli ylläpidon. Ylläpitoa ovat kaikki tavanomaiset menot kuten vuokra, pesuaineet, vesi ja sähkö. Erilaisten palveluiden ja tukitoimien kustannuksista vastaa kunta. (Tukiviesti 1/2012)

4.2 Palvelujen ja tukitoimien suunnittelu

Palvelusuunnittelussa kannattaa miettiä kehitysvammaisen henkilön tulevaisuutta hänen vahvuuksiensa kautta. Mitä hän osaa, missä hän on hyvä ja mitä hän tahtoo oppia sekä mihin hän tarvitsee tukea voidakseen elää elämänsä haluamallaan tavalla. Uuden elämänvaiheen lähestyessä on hyvä pohtia, millaisista tekemisistä ja asioista oma arkielämä muodostuu. Pohtiminen auttaa selvittämään tuen tarpeita ja auttaa myös asumisen sekä tuen suunnittelussa. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, 2010)

Subjekttiivinen oikeus

Vammaispalvelulaissa säädetään, että **kunnilla on ehdoton velvollisuus tarjota tiettyjä palveluita ja tukitoimia** eli asiakkaalla on subjekttiivinen oikeus näihin palveluihin ja tukitoimiin, jos hän täyttää asetuksessa määritellyt vaikeavammaisuuden kriteerit. Tällöin hänen on saatava anomansa etuus sosiaalitoimen määrärahatilanteesta huolimatta. Kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisia palveluja ja tukitoimia ovat kuljetuspalvelut, palveluasuminen, henkilökohtainen apu, päivätoiminta, asunnon muutostyöt sekä asuntoon kuuluvat laitteet ja välineet. (www.verneri.net)

Vammaisuus/vaikeavammaisuus

Vammaispalvelulaissa vaikeavammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Näitä ovat asuminen, opiskelu, työ, harrastukset, työssä käyminen, asiointi, liikkuminen, yhteiskunnallinen osallistuminen ja vapaa-ajan toiminnot. **Vaikeavammaisuus määritellään aina suhteessa näihin toimintoihin tai palvelun tarpeeseen.**

Toimintakyky

Toimintakyky liittyy käsitteenä laajasti ihmisen hyvinvointiin ja sillä **tarkoitaan sitä, miten henkilö selviytyy välttämättömistä päivittäisen elämän toiminnoista siinä ympäristössä, jossa hän elää**. Toimintakyvyn arviointi on osa asiakkaan palvelusuunnittelua. Arvioitaessa toimintakykyä tulee huomioida toimintakyvyn eri ulottuvuudet: fyysinen, psyykinen, kognitiivinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä asuin- ja elinympäristöön liittyvät tekijät. Vammaisen henkilön oma arvio toimintakyvystään on yhteydessä mm. hänen terveydentilaansa, mahdollisiin sairauksiinsa, toiveisiinsa sekä tekijöihin, jotka haittaavat päivittäisistä perustoimista suoriutumisessa. Tällaisia ovat esimerkiksi arjen askareet, työ, opiskelu ja vapaa-aika. Nämä kaikki tulee huomioida, että saadaan tarpeeksi kattava käsitys henkilön toimintakyvystä hänen palvelutarpeidensa selvittämiseksi.

Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus liittyy olennaisesti palvelujen järjestämiseen. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa, että kehitysvammaisella henkilöllä on oikeus esittää mielipiteensä ja toiveensa häntä itseään koskevissa asioissa. Hänelle on annettava osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuus omien palvelujensa suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä huomioitava hänen yksilöllinen avun tarpeensa. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987)

Esteettömyysperiaate

Periaate, jonka mukaisesti rakennetun ympäristön, tuotteiden ja palvelujen tulee olla mahdollisimman toimivia, helppokäyttöisiä sekä helposti saavutettavia. Perinteisesti esteettömyys on liitetty rakennettuun ympäristöön, mutta viime aikoina on käsite laajentunut kattamaan myös palvelujen, viestinnän ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen esteettömyyden.

Yhteiskunnan esteettömyys vähentää erityisratkaisujen tarvetta vammaisille ihmisille. Esteettömyys voi olla esimerkiksi fyysistä, sosiaalista tai taloudellista. Esteettömyyteen liittyvät myös asenteet.

Fyysisellä esteettömyydellä tarkoitetaan ympäristön, infrastruktuurin sekä käytössä olevien laitteiden, ohjelmistojen ja palvelujen hyvää saavutettavuutta ja käytettävyyttä.

Sosiaalisella esteettömyydellä tarkoitetaan eri väestöryhmiin kuuluvien henkilöiden yhtäläisiä mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa.

Taloudellisella esteettömyydellä tarkoitetaan henkilön riittäviä mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa hänen omasta taloudellisesta tilanteestaan riippumatta.

Palvelusuunnitelma ja erityishuolto-ohjelma

Palvelusuunnitelman avulla asiakas ja sosiaaliviranomainen suunnittelevat yhdessä kirjallisesti asiakkaan palveluja. Palvelusuunnittelu on prosessi, jossa asiakkaan toimintakyvyn ja palvelutarpeen arvioinnin perusteella suunnitellaan asiakkaan yksilölliset palvelut, jotka kirjataan palvelusuunnitelmaan. Palvelusuunnitelmaa voidaan ja on syytä tarkistaa ajoittain. Suunnitelma on edellytys sille, että palveluja voi hakea. **Palvelusuunnitelmasta käyvät ilmi asiakkaan yksilölliseen toimintakykyyn, elämäntilanteeseen ja palvelutarpeeseen liittyvät asiat, joilla on merkitystä palvelujen sisällöstä, järjestämistavasta ja määrästä päätettäessä.** Henkilökohtaisen avun osalta kirjataan avun tarve, määrä ja järjestämistapa. Palvelujen tulee luoda vammaiselle ihmiselle edellytykset elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Tavoitteena on poistaa ja ehkäistä vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. (Assistentti.info)

Osa kehitysvammaisen henkilön tarvitsemista palveluista järjestetään kehitysvammaisen erityishuoltona ja myös tämä kirjataan palvelusuunnitelmaan. Erityishuoltona järjestettävistä palveluista laaditaan erillinen päätösasiakirja, **erityishuolto-ohjelma (Eho).**

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta ei rajaa mitään palvelumuotoa pois eikä toisaalta sido olemassa olevien kehitysvammapalvelujen käyttöön. Erityishuoltona voidaan antaa myös yksilöllistä apua, hoivaa ja tukea. Erityishuollon palvelut ovat asiakkaalle pääsääntöisesti maksuttomia. (www.sosiaaliportti.fi)

4.3 Palvelujen toteutus

Henkilökohtainen apu

Henkilökohtainen apu on vaikeavammaiselle ihmiselle tarkoitettu vammaispalvelulakiin perustuva palvelu, jossa henkilökohtaisen avun käyttäjä on vaikeavammaisen ihminen ja henkilökohtaisen avun toteuttaja on työntekijä eli henkilökohtainen avustaja. Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vaikeavammaista ihmistä omien valintojensa toteuttamisessa sekä kotona että kodin ulkopuolella. Henkilökohtaista apua myöntää vaikeavammaiselle ihmiselle oman kunnan sosiaalitoimi.

Vaikeavammaisena pidetään henkilöä, joka tarvitsee pitkäaikaisen tai etenevän vamman tai sairauden vuoksi välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua seuraavissa toiminnoissa: päivittäiset toimet (pukeutuminen, liikkuminen, henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtiminen, vaate- ja ruokahuolto, kodin siivous, tiedon hankinta, käsittely sekä asiointi), opiskeleminen ja työ sekä harrastukset, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteiskunnallinen osallistuminen. (Assistentti.info)

Edellytyksenä henkilökohtaisen avun saamiselle on, että vaikeavammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa. Puheen tuottamisen ja ymmärtämisen vaikeudet eivät ole sinällään henkilökohtaisen avun myöntämisen este. Asiakasta tulee kuulla riittävällä ammattitaidolla ja asiakas voi halutessaan pyytää apua kommunikointiin läheisiltään. Omat tarpeet voi ilmaista myös erilaisia apuvälineitä tai vaihtoehtoisia kommunikointimenetelmiä käyttäen. (www.verneri.net)

Henkilökohtaisen avun peruserä on, että vammaisen ihminen itse päättää siitä, mitä, missä ja milloin sekä miten hän saa henkilökohtaista apua ja kuka häntä avustaa. Työhön, opiskeluun ja jokapäiväiseen selviytymiseen on henkilökohtaista apua järjestettävä tarvittava määrä kuukaudessa, tämän lisäksi on henkilökohtaista apua järjestettävä harrastuksiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämiseen vähintään 30 tuntia kuukaudessa. Myöntämiskriteerit täyttyvällä vaikeavammaisella henkilöllä on palveluun subjektiivinen oikeus. (Assistentti.info)

Henkilökohtaista apua voidaan järjestää seuraavin tavoin:

1. Työnantajamalli: vaikeavammaisen henkilö toimii itse avustajan työnantajana. Tällöin kunta korvaa hänelle avustajan palkkaamisesta aiheutuvat kustannukset.
2. Palvelusetelimalli: kunta antaa vaikeavammaiselle henkilölle palvelusetelin avustajapalveluiden hankkimista varten ja hän ostaa sillä palvelun kunnan hyväksymältä sosiaalihuollon palveluntuottajalta.
3. Avustajapalvelumalli: kunta ostaa avustajapalvelut yksityiseltä tai julkiselta palveluntuottajalta tai tuottaa palvelut itse. (Assistentti.info)

Palveluseteli

Palvelusetelillä tarkoitetaan kunnan sosiaali- ja terveystalouden saajalle myöntämää sitoumusta korvata palvelujen tuottajan antaman palvelun kustannukset. Kunta määrää ennalta, mihin arvoon asti kustannukset korvataan. Tämä seteli voidaan toteuttaa eri kunnissa erilaisena. Se voi olla viranomaispäätös, painettu seteli, monistettu ostokuponki, pankkikortin tapainen sirukortti tms. sitoumuksen kohteena olevan maksun välittämiseen käytettävä ja asiakkaalle luovutettava todistus maksusitoumuksen olemassaolosta.

Asiakas itse valitsee haluamansa palveluntuottajan kunnan hyväksymisluetteloon merkittyjen palvelujen tuottajien joukosta. Asiakkaalla ei ole kuitenkaan oikeutta saada haluamaansa palvelua järjestettäväksi palvelusetelillä, vaan järjestämistavan valinta kuuluu kunnan päätösvaltaan. Kunta tekee päätökset palvelusetelin käyttöönotosta ja määrittää ne palvelut, joissa palveluseteliä käytetään. Asiakkaalla tai hänen edustajallaan on myös oikeus kieltäytyä tarjotusta palvelusetelistä. Tällöin kunnan tulee ohjata asiakas kunnan muilla tavoin järjestämien palvelujen piiriin. (www.kvtt.fi)

Omaishoito

on vammaisen tai sairaan henkilön hoidon ja huolenpidon järjestämistä kotiloissa joko omaisen tai muun läheisen henkilön avulla. Omaishoitajana voi toimia vain hoidettavan omaisen tai muu läheinen, joka suostuu hoitajaksi. Jos henkilö alentuneen toimintakyvyn, vamman, sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi tarvitsee hoitoa tai huolenpitoa kotona, voidaan myöntää omaishoidon tukea. Järjestämisvastuu on kunnalla, mutta tuki on määrärahasidonnaista eli siihen ei ole ehdotonta oikeutta. Kuitenkin kunnassa tu-

lee huolehtia siitä, että vammaisille ihmisille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Perhehoito

on henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Tavoitteena on antaa henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon sekä läheisiin ihmissuhteisiin. Perhehoidossa voi olla kehitysvammaisia lapsia ja aikuisia kehitysvammahuollon palveluna. Aikuisten perhehoidon kohdalla on tärkeää huomioida yhteisöllisyyden tarve, mutta turvattava on myös henkilön yksilöllisyyden tarpeet. Perhehoidon toteutus tapahtuu toimeksianto- tai ostopalvelusopimuksella. (www.perhehoitoliitto.fi)

Kuljetuspalvelut

Kuljetuspalveluilla turvataan vaikeimmin vammaisille henkilöille kohtuulliset liikkumismahdollisuudet samoin kustannuksin kuin muillekin kansalaisille. Kunnan on järjestettävä vammaispalvelulain mukaan vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen. Palvelu on subjektiivinen oikeus. Sosiaalilautakunta ei voi vedota määrärahoihin, vaan kunnan tulee myöntää palvelu riippumatta siitä, onko tähän asiaan varattu määrärahoja riittävästi.

Kuljetuspalveluja tulee myöntää vähintään 18 yhdensuuntaista matkaa asiointiin ja vapaa-aikaan sen lisäksi, että työ- ja opiskelumatkat korvataan vaikeavammaiselle kokonaisuudessaan. Kuljetuspalveluilla asuinkunnan alueella tarkoitetaan henkilön asuinkunnan alueella tapahtuvia kuljetuksia tai lähikuntiin ulottuvia kuljetuksia. Lähikunta voidaan määrittellä toiminnallisena lähikuntana, jolloin on otettava huomioon vammasta tai sairaudesta aiheutunut tarve sellaisiin palveluihin, joihin ei ole mahdollisuutta oman asuinkunnan alueella.

Kuljetuspalveluja järjestettäessä vaikeavammaisena henkilönä pidetään henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa ja joka ei vammansa tai sairautensa vuoksi voi käyttää julkisia joukkoliikennevälineitä ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia. Pelkkä lääkärinlausunto vaikeavammaisuudesta

ei ole riittävä peruste, vaan kuljetuspalveluita myönnettäessä on huomiota kiinnitettävä vammaisen henkilön omaan fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön (missä ovat harrastukset, palvelut jne.). Arvioitavana voi olla myös se, selviytyykö henkilö joukkoliikenteestä ilman kohtuuttomia vaikeuksia esim. etäisyys joukkoliikennepysäkille. (www.kvtl.fi)

Työ- ja päivätoimintaa

järjestetään työ-, toiminta- ja erilaisissa monitoimikeskuksissa. Työ- ja päivätoiminnan palveluissa mukana olevat ihmiset eivät ole työntekijöitä, vaan he ovat asiakkaita. He saavat työkyvyttömyyseläkettä ja osallistuvat kyseisiin toimintoihin huoltosuhteessa. Päivätoimintaa järjestetään työ- ja toimintakeskuksissa eniten tukea tarvitseville henkilöille. Päivätoiminnassa harjoitellaan jokapäiväisen elämän taitoja sekä vuorovaikutustaitoja, harjoitetaan luovaa toimintaa, ulkoilua, liikuntaa, opetusta, yksinkertaisia työtehtäviä ja virkistystoimintaa.

Kunnassa sosiaalitoimi järjestää työtoimintaa henkilöille, joilla ei ole edellytyksiä työsuhteeseen työhön. Tällainen tila ei ole henkilön kohdalla kuitenkaan välttämättä pysyvä tila. Kysymys on työllistymistä estävistä rakenteista ja asenteista yhteiskunnassa. Työtoiminoissa on suuri joukko kehitysvammaisia henkilöitä, joilla olisi edellytyksiä työsuhteeseen työhön, mutta palkkatöitä ei heille ole tarjolla. Kyse ei ole siis pelkästään yksilön edellytysten puutteesta.

Asenteiden ja rakenteiden tulisi kehittyä niin, että kehitysvammaisen henkilö kykenisi työllistymään normaaliin palkkatyöhön. Pieni palkkatulo ei estä eläkkeen saamista. Jos ansiot ovat suuremmat, voidaan eläke jättää lepäämään. Eläkkeen voi hakea takaisin, mikäli työ loppuu tai ansiot pienenevät. Tällä hetkellä monet kehitysvammaiset henkilöt suorittavat mukautetun ammatillisen perustutkinnon ja ohjautuvat kuitenkin sen jälkeen suoraan eläkkeel-

le. Kehitysvammaisten Tukiliiton arvioiden mukaan reilulla 3000 koulutetulla kehitysvammaisella ihmisellä olisi työkykyä sekä tahtoa tehdä palkkatyötä.

Työ- ja toimintakeskukset ovat yleensä kunnan tai kuntayhtymän ylläpidon alaisia. Kunta voi hankkia työtoiminnan myös ostopalveluna säätiöiltä. Työtoiminnan muodot ovat työtoiminta työkeskuksessa ja avotyötoiminta tavallisilla työpaikoilla kunnassa ja yrityksissä. Työ- ja päivätoimintaan osallistuville maksetaan työsuusrahaa, mikä on verotonta ja maksetaan eläkkeen lisäksi. Rahan suuruus on enimmillään 12 € päivässä. (www.kvtl.fi)

Jukka Pokka

5. Laatuksriterit kehitysvammaisten ihmisten palveluille

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta (www.kvank.fi) on julkaissut laatuksriterit koskien kehitysvammaisten ihmisten palveluita. Lähtökohtana on, että palveluiden tulee vastata kunkin ihmisen yksilöllisiin tarpeisiin. Tavoite on, että järjestetyt palvelut ja tuki mahdollistavat kehitysvammaiselle henkilölle hänen toiveitaan ja tarpeitaan vastaavan oman näköisen elämän.

Kehitysvammaisten ihmisten palvelut ovat laadukkaita, jos ne ovat yksilöllisiä, tarjoavat mahdollisuuden päättää omista asioistaan ja saada siihen tukea, turvaavat kunnioittavan kohtelun, ihmisoikeuksien toteutumisen ja mahdollisuuden olla mukana lähiyhteisön ja yhteiskunnan toiminnassa. (www.kvtl.fi)

5.1 Vammaisten ihmisten asumispalvelujen laatusuositus

Vammaisten henkilöiden asumisen ja palveluiden järjestämisen vastuu on kunnilla. Laatusuositukset toimivat tukivälineinä päätöksenteossa kunnille sekä viranhaltijoille ja ne sisältävät ohjeita palvelujen järjestämiseen.

Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus on julkaistu Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Suomen kuntaliiton toimesta vuonna 2003. Sen tavoite on tukea kuntia vammaisten henkilöiden asumisen ja asumispalveluiden kehittämässä. Tasa-arvo, yhdenvertaisuus, asiakaslähtöisyys ja asumisen monimuotoisuus ovat suosituksen lähtökohtina ja perustana.

Asumispalveluiden laatusuosituksessa asuminen ymmärretään ihmisen elämän perusasiaksi. Laatusuosituksen tarkoituksena on antaa kunnille tukea vammaisten kuntalaisten asumisen ja asumispalveluiden kehittämässä vastaamaan juuri heidän tarpeitaan.

Suosituksessa on näkemys siitä, että vammaisten ihmisten hyvät asumispalvelut edellyttävät ympäristön, asuntojen ja yleisten palvelujen esteettömyyttä ja käytettävyyttä.

Suositus koostuu viidestä osasta:

- Vammaisten ihmisten asumisen tarpeet mukaan kuntasuunnitelmaan
- Rakennettu ympäristö esteettömäksi ja toimivaksi
- Riittävästi esteettömiä ja toimivia asuntoja
- Yleiset palvelut kaikkien saavutettaviksi
- Yksilöllisillä palveluilla yhdenvertaisuuteen.

Suosituksen on kirjattuna kunkin osan kohdalta tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi sekä ohjeita seurannasta ja arvioinnista. Suositus antaa näkemyksiä, välineitä ja suuntia tukemaan päätöksentekoa. Laatusuosituksessa todetaan, että vammaisten ihmisten asumispalveluiden laadukas toteuttaminen edellyttää, että päätöksenteossa huomioidaan näiden ihmisten tarpeet. Tavoitealueiden toteutuminen puolestaan kunnassa kertoo siitä, miten vammaiset kuntalaiset huomioidaan niin, että saavutetaan päämääränä sellainen kunta, jossa asiakkaiden ja kuntalaisten kohtelu on tasa-arvoista — myös käytännön tasolla. (STM 2003)

5.2 Yksilöllisen tuen laatukriteerit

Yksilöllisen tuen laatukriteerien tarkoitus on tukea kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen mahdollistumista ja ihmisoikeuksien toteuttamista. Yksilöllinen asuminen lisääntyy, kun laitoksia puretaan edelleen. Laatukriteerit antavat kunnille välineitä konkretisoida, mitä laatu on käytännön tasolla kehitysvammaisten ihmisten palveluissa. Tämän toivotaan edistävän uusia, yksilöllisen tuen muotoja, joiden avulla kehitysvammaiset henkilöt saavat entistä paremmin mahdollisuuksia itsenäiseen, tuettuun asumiseen ja osallisuuteen kuntalaisina.

Yksilöllisen tuen laatukriteerit on määritelty Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnassa. Neuvottelukunnan jäsenyhteisöt ovat sitoutuneet laatusuosituksiin. Niissä painotetaan, että palvelut tulee järjestää vammaisen ihmisen yksilöllisen tuen tarpeen mukaisesti ja sellaisessa asunnossa, joka vastaa henkilön omia toiveita.

Asunto

- omien toiveiden mukainen asunto
- mahdollisuus valita, kenen kanssa ja missä asuu
- normaalin asunnon tunnuspiirteet
- asunto tavallisessa asuin-ympäristössä

Yksilöllinen tuki

- on yksilöllisesti suunniteltu, toteutettu ja hinnoiteltu (tietty diagnoosi ei johda automaattisesti tiettyihin palveluihin)
- on tarpeen mukaista, joustavaa ja henkilön itsensä valitsemaa
- perustuu käyttäjälähtöiseen tuen tarpeen arviointiin
- mahdollistaa kehittymisen ja oppimisen

Tuen voi sanoa olevan laadukasta, jos se on yksilöllistä, tarjoaa asiakkaalle mahdollisuuden päättää omista asioistaan ja saada siihen tukea, asiakasta kohdellaan kunnioittavasti, palvelut ovat riittäviä ja lainmukaisia, palvelut turvaavat ihmisoikeudet sekä mahdollisuuden olla mukana lähiyhteisön sekä yhteiskunnan toiminnassa. (www.kvank.fi)

5.3 Asuntojen rakentamisen laatusuositukset vuosiksi 2010 - 2017

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta on koonnut vuonna 2010 laatusuositukset koskien kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamista. Yksi lähtökohdista on näkemys tulevaisuuden asumisesta, joka perustuu perus- ja ihmisoikeuksille. Tämä näkemys mahdollistaa yhtäläisen osallistumisen, muodostuu asuntoratkaisusta ja siihen yhdistettävästä tuesta ja avusta sekä suunnitellaan yksilöllisesti kunnioittaen henkilön tarpeita ja toiveita. Laatusuositukset saavat puolestaan tukensa kansallisista ja kansainvälisistä sopimuksista ja linjauksista.

Avainasemassa uusien asuntojen rakentamisessa ja hankinnassa ovat nimenomaan kunnat, kuntayhtymät, järjestötaustaiset toimijat sekä yksityiset yhteisöt ja yritykset. Keskeinen tavoite on, että kunnissa on riittävästi esteettömiä ja toimivia asuntoja kehitysvammaisille kuntalaisille. Myös asumista tukevien palvelujen tulee olla toimivia ja niitä tulee olla riittävästi. Laatusuositus jakaantuu yleisiin periaatteisiin ja erillisiin suosituksiin, jotka koskevat henkilökohtaisia tiloja sekä yhteisiä tiloja.

Asuntojen tulee täyttää yleiset asunnon tunnuspiirteet, kuten: oma eteinen, keittiö/ keittiönurkkaus, kylpyhuone, oleskelutilasta eriytetty makuutila, henkilökohtaiset ja tarvittavat lisäsäilytystilat, parveke tai piha-alue sekä riittävät viestintäyhteydet sosiaali- ja turvatekniikan mahdollistamiseksi. **Huone ei ole asunto.**

Asuntojen rakentamisen lähtökohtana ovat kehitysvammaisten henkilöiden yksilölliset asumisen tarpeet. Tämän laatutavoitteen toteutuminen edellyttää, että tulevat asukkaat tiedetään ainakin jossain määrin ennen kuin aloitetaan varsinainen asuntojen suunnittelu. Tulevien asukkaiden avun ja tuen tarpeet tulee kartoittaa luotettavalla ja vertailukelpoisella tavalla. **Fyysisten tilojen täytyy olla esteettömät ja niissä tulee**

olla turvallista liikkua. Esteettömyyteen liittyy mm; että tiloissa ei ole liian suuria taso-eroja eikä kynnyksiä, jotka vaikeuttavat liikkumista, ovet ovat tarpeeksi leveät ja helposti avattavat, tiloissa on tarvittavat tukikaiteet, keittiökaluusteet ovat sopivalla korkeudella ja keittiölaitteissa on ajastimet sekä henkilökohtaiset pesutilat ovat tilavat ja riittävän varustellut niin, että niissä on turvallista toimia sekä piha-alue on esteetön ja turvallinen. **Rakentamisen lähtökohtana on asuntojen muunneltavuus tarpeen mukaan uusiin käyttötarkoituksiin.**

Lisäksi tärkeitä laatutavoitteita ovat **asuntojen keskeinen sijainti**, jolloin palveluiden, harrastusten ja päivätoiminnan/ työpaikan saavutettavuus on hyvä eikä erityisryhmien asumista keskitetä tietyille alueille. **Rakentamisohjelmassa tulee ottaa huomioon myös vaativaa sairaanhoitoa tarvitsevien kehitysvammaisten henkilöiden avun tarpeet asumisessa.** (www.kvps.fi)

5.4 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA)

Valtion asuntorahasto muuttui vuonna 2008 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskukseksi (ARA). ARA kuuluu ympäristöministeriön hallinnon alaan ja vastaa keskeisesti valtion asuntopolitiikan toimeenpanosta. ARA:n periaatteena on, että jokaisella on oikeus hyvään asumiseen. ARA myöntää asumiseen ja rakentamiseen liittyviä avustuksia, tukia ja takauksia; ohjaa ja valvoo ARA-asuntokannan käyttöä, tukee pienien ja keskituloisten talouksien ja erityisryhmien asunto-olojen parantamista.

ARA:n laatutavoitteiden mukaisesti asuntokannan tulee olla pitkäikäistä, toiminnallisesti, esteettisesti ja teknisesti kestävä. Sen tulee olla kestävä kehityksen periaatteiden mukaisen elämäntavan mahdollistavaa ja tasoltaan esimerkillistä muulle asuntorakentamiselle. Erityisryhmien asuntojen tulee olla kodikkaita, tarkoituksenmukaisia, esteettömiä ja pitkäikäisiä. Asuntojen tulee sijaita osana muuta asutusta ja tarjota asukkailleen mahdollisuus sosiaalisuuteen, integroitumiseen tukien samalla asukkaan omatoimisuutta ja kuntoutumista.

Periaatteensa mukaisesti ARA ei rahoita laitosmaisia kohteita. Eri erityisryhmien sijoittamista samaan kohteeseen ei hyväksytä ja ryhmäkotiyksikön osalta suositeltava koko on 5-10 asuntoa/asuinhuonetta. Tilaa tulisi asukas-kohtaisesti olla 40-50 neliometriä. Tähän on laskettu ryhmäkotitilat sekä asukkaan välittömiä tarpeita varten toteutettavat apu- ja yhteistilat. (www.ara.fi)

6. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen palvelut Ylitorniolla

Ylitornion kehitysvammahuollon palvelut ovat osa sosiaalitoimen tarjoamia hyvinvointipalveluja. Toiminta-ajatuksensa mukaan sosiaali- ja terveystoimi tarjoaa kuntalaisten tarpeita vastaavia hyvinvointipalveluja joustavasti ja kokonaisvaltaisesti. Toiminnan ydin on välittäminen, joka näkyy yksilöllisesti toteutettavien palvelujen laatussa. (www.ylitornio.fi)

Ylitorniolaisia kehitysvammaisia ihmisiä on kaikkiaan 48, joista noin 20 on tällä hetkellä palvelujen piirissä.

6.1 Ylitornion kunnan itse tuottamat asumispalvelut

Ojavainion asuntola

Ojavainion asuntola sijaitsee Ylitornion kuntakeskuksen lähituntumassa terveyskeskuksen naapurissa. Asuntolassa on 16 huonetta, joiden koot vaihtelevat välillä 8,1- 22,7m². Rakennus on rakennettu alun perin kunnan lääkäreiden virka-asunnoiksi 70-luvulla. Huoneita on pilkottu vuosien varrella väliseinillä, kun asiakaspaikkoja on tarvittu lisää. Asuntolassa on tällä hetkellä kolme huonetta tilapäisasumista varten. Tilapäisasumisen tarpeesta sovitaan vammaispalveluiden ohjaajan kanssa. Tällä hetkellä yksi asuntolan

huoneista on käyttökiellossa kosteusongelman vuoksi. Huoneet sijaitsevat rakennuksessa eri tasoissa ja solut yhdistyvät toisiinsa erilaisin ratkaisuin, esimerkiksi portailla. Huoneissa ei ole hälytyslaitteita. Huoneiden ovet aukeavat sisäänpäin, mikä on uhka paloturvallisuuden suhteen. Asukkailla ei ole huoneissa omia wc- tai peseytymistiloja.

Asuntolassa asukkaiden asuminen pyritään järjestämään mahdollisimman normaaliksi kotielämäksi. Asukkaat hoitavat kykyjensä mukaan päivittäisiä askareita työntekijöiden avustamana ja tukemana. Arkisin kaikki asukkaat siirtyvät viereiseen Jokipajun päiväkeskukseen joko työ- tai päivätoimintaan. Asuntolassa asuu asiakkaita, jotka tarvitsevat paljon apua ja tukea arjen toimissa. Asuntolassa on yövalvonta, jota tarvitsevat asukkaat on keskitetty asumaan talon samaan päätyyn. Ojavainion asuntolan henkilökunta on sama kuin Jokipajun päiväkeskuksessa. Työvuoroissa toimii 3 ohjaajaa, 1 työnjohtaja ja 4 hoitajaa, määräaikaisessa työsuhteessa on 2 hoitajaa ja kehitysvammahuollosta vastaa vammaispalveluiden ohjaaja. Työntekijät toimivat kolmivuorotyössä ja vaihtavat työpistettä Ojavainion asuntolan ja Jokipajun päiväkeskuksen välillä tarpeen ja työvuorosunnittelun mukaisesti. Vain asuntolan hoitajan työaika on määritelty kokonaan Ojavainion asuntolan puolelle. Aamuvuorossa työskentelee 3 hoitajaa (viikonloppuisin 2) ja iltavuorossa 2 hoitajaa, yövuorossa on 1 hoitaja. Henkilökunnalla ei ole varsinaisia sosiaalituloja asumisyksikössä.

Henkilökunta pesee asukkaiden vaatepyykin asumisyksikössä, pyyhe- ja liinavaatepyykin menee Kittilän pesulaan. Asukkaat hakevat lämpimät ateriat viereisen terveyskeskuksen keittiöltä. Viikonloppuisin henkilökunta valmistaa ateriat asumisyksikössä.

Ojavainion asuntolan asukkaat käyttävät kunnallista terveydenhuoltoa.

6.2 Ostopalvelut

Ylitornion kunta ostaa pitkäaikaisen asumisen palveluita KVPS Tukena Oy:n Pohjantähden palvelukodilta Kemissä. Tänä vuonna ostopalveluina hankittiin asumispalveluja yhdelle asiakkaalle. Kehitysvammaiset kuntalaiset saavat erikoissairaanhoidon palveluita Kolpeneen palvelukeskuksesta ja Länsi-Pohjan keskussairaalaista.

KVPS Tukena Oy Pohjantähden palvelukoti

Kemissä sijaitseva KVPS Tukena Oy Pohjantähden palvelukoti tuottaa asumispalveluita ja päivätoimintaa kehitysvammaisille ja erityistä tukea tarvitseville ihmisille. Palvelutoiminta perustuu Tukena Oy:n ja kuntien solmimiin ostopalvelusopimuksiin. Palvelukoti sijaitsee noin kilometrin päässä Kemien kaupungin keskustasta, joten yleiset palvelut ovat ihan lähituntumassa. Rakennus koostuu viidestä solusta, soluissa on 4 huonetta ja yhteiset solukohtaiset keittiötilat sekä yhteiset oleskelutilat. Osalla asukkaista on myös omat, huoneisiin sisältyvät keittiötilat.

Muita yhteisiä tiloja palvelukodissa ovat sauna, pesuhuone, takkahuone, kuntosali, valkoinen elämyshuone, ruokailutila ja erillinen askartelutila piharakennuksessa. Kaikissa huoneissa/ asunnoissa on omat wc-/kylpyhuonetilat.

Asumispalvelut sisältävät huoneen/asunnon sekä jokapäiväisessä elämässä tarvittavan avun, tuen ja ohjauksen. Asumispalvelut voivat sisältää apua, tukea ja ohjausta seuraavissa asioissa: kuntoutus- ja terveydenhuoltopalvelut, ateriapalvelut, puhtaudesta ja pukeutumisesta huolehtiminen, asiointi ja henkilökohtaisista asioista huolehtiminen, vaatehuolto ja asunnon siisteydestä huolehtiminen. Palvelukoti tuottaa myös yksilölliseen maksusitoumukseen tai ostopalvelusopimukseen perustuvaa tilapäisasumista. Asiakkaan kotikunta maksaa asumispalveluista kuntakorvauksen. Asiakas maksaa vuokran sekä sähkö-, vesi- ja ateriamaksun.

Palvelukodin asiakkaat ovat kehitysvammaisia ja erityistä tukea tarvitsevia, vaikea- ja monivammaisia ihmisiä. Aukkaita on 23, joista naisia on 10 ja miehiä 13. Aukkaat ovat iältään 26-70-vuotiaita. Keski-ikä on noin 45 vuot-

ta. Asiakkaiden yksilöllisyys otetaan huomioon jo toimintaa suunniteltaessa sekä reagoidaan yksilöllisten tarpeiden muuttumiseen. Yhteisöllisyys toteutuu palvelukodissa yhteisen tekemisen ja osallistumisen kautta. Yhteisen toiminnan tavoitteena on, että asiakas saa elämäänsä sisältöä, hänen tietonsa ja taitonsa pysyvät yllä ja lisääntyvät sekä hänen mahdollisuutensa toimia ja vaikuttaa ryhmässä lisääntyvät.

Asiakkaiden sukulaiset ja ystävät voivat vierailla palvelukodilla aina halutesaan ja tarvittaessa myös yöpymiseen on mahdollisuus.

Pohjantähden palvelukodin henkilökunta koostuu palveluyksikön johtajasta ja 21 palvelukotiohjaajasta, joista kaksi on vastaavaa palvelukotiohjaajaa (asuminen ja päivätoiminta). Arkisin työvuoroissa on aamuvuorossa 8 palvelukotiohjaajaa ja iltaisin 5. Viikonloppuisin aamu- ja iltavuoroissa on 4-5 palvelukotiohjaajaa ja yövuorossa on aina 1 palvelukotiohjaaja. Henkilökunta saa tarvittaessa työnohjausta ja vuosittain talousarvion yhteydessä tehdään henkilökunnan koulutussuunnitelmat.

Kolpeneen palvelukeskus

Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä toimii Lapin läänin erityishuoltopiirinä. Sen tehtävänä on vastata kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa määrätystä palveluista, mikäli kunnat eivät itse niitä voi järjestää. Kolpeneen palvelukeskus sijaitsee Rovaniemellä tuottaen palveluja kehitysvammaisille, monivammaisille ja autistisille henkilöille. Palveluja ovat mm. tutkimus-, ja kuntoutuspalvelut, mielenterveyden tuki- ja kriisipalvelut, yhteisöllinen, kuntoutumista tukeva asuminen ja hoito sekä vammaispalveluina toteutettavat tulkkipalvelut ja kuntoutusohjaus. Palvelukeskuksessa toimii myös vaikeavammaisten peruskoulu Myllärin koulu, ammattiopisto Luovin ylläpitämä yksikkö sekä Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikkö.

Kuntayhtymän jäsenkuntien edustajat muodostavat valtuuston, joka päättää yleisellä tasolla hyväksymässään talousarviossa palvelujen ja kuntayhtymän toiminnan tavoitteista ja palveluista. Yksilötasolla näistä palveluista ja tavoitteista sovitaan asiakkaan, hänen perheensä ja kunnan edustajien kanssa tehtävässä erityishuolto-ohjelmassa. (www.kolpene.fi)

Tänä vuonna laitoshoidossa on ollut kolme ylitorniolaista kehitysvammaista asiakasta. Yksi heistä on muuttanut Tarve-projektin aikana laitoksesta asumaan palvelukotiin.

7. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutus Ylitorniolla

Ylitorniolla on tarjolla koulutusta erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille **Ammattiopisto Luovin Ylitornion toimipisteessä ja Ylitornion kristillisellä opistolla**. Luovin Ylitornion toimipisteessä opiskellaan parhaillaan seuraaviin ammatteihin: kotitalousyrittäjä, puuseppä ja leipuri-kondiittori. Lisäksi yksikössä järjestetään valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta. Ylitornion toimipisteessä ei enää aloita uusia ryhmiä. Keväällä 2014 Ylitornion yksikkö lakkaa. (www.luovi.fi)

Ylitornion kristillinen opisto

Ylitornion kristillinen opisto on toimintaansa osittain valtionapua saava oppilaitos Tornionjokilaaksossa. Ylläpitäjä on Ylitornion kristillisen opiston kannatusyhdistys ry. Opisto järjestää kristillisessä hengessä kasvatus-, koulutus- ja kulttuuritoimintaa. Oppilaitos tarjoaa ammatillista koulutusta lastenohjaajiksi valmistuville. Oppilaitoksen tarjontaa on myös yhden lukuvuoden kestävä, yleissivistävä hoito- ja sosiaalialan linja, jossa opiskelijat saavat hyviä valmiuksia jatko-opintoja varten sosiaali- ja terveysalalle sekä kotiaavustajan pätevyyden. **Noin kolmasosa opiston toiminnasta on erityisopetusta**

lievästi kehitysvammaisille opiskelijoille. Rungas lyhytkurssitoiminta tukee opiston eri linjoilla tarjottavaa koulutusta. Lisäksi opistolla järjestetään eri alojen ammatillista täydennyskoulutusta sekä työvoimahallinnon ostamaa koulutusta.

Ylitornion kristillinen opisto on perustettu vuonna 1923. Alkuvuosina opisto toimi eri puolilla Ylitornion kylää, kunnes vuonna 1927 päärakennus valmistui. Toiminta-ajatuksensa mukaan opisto on koko toimintansa ajan pyrkinyt noudattamaan elävän kristillisyyden ja ajallisen sivistyksen vaalimista. Ensimmäinen oma asuntolarakennus valmistui vuonna 1950.

Anni Karekivi

Ylitornion kristillisen opiston **erityislinjat** ovat yleissivistäviä kansanopistolinjooja, jotka on tarkoitettu **itsenäistymisen tukemiseen ja siirtymävaiheeksi** perusopetuksesta toiselle asteelle. Tavoitteena on **opiskelijan yksilöllisen kasvun ja kehityksen edistäminen, opiskelijan ammatillisten jatko-opintomahdollisuuksien selkeytyminen sekä oman elämänhallinnan ja itsenäistymisen tukeminen.** Opiskelu on yksilöllistä opetusta ja ohjausta pienryhmissä. Opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämisestä koskeva suunnitelma (HOJKS) opintojen tueksi.

Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen tavoitteena on vahvistaa erityistukea tarvitsevien opiskelijoiden valmiuksia ammatilliseen koulutukseen, työhön sijoittumiseen ja oman elämän hallintaan. Koulutuksen tavoitteet pohjautuvat opetushallituksen määräykseen (9/011/2010) vammaisten opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opetussuunnitelman perusteista.

Valmentava I:n ja II:n opintojen tavoitteena on, että opiskelija selviytyy mahdollisimman itsenäisesti jokapäiväisessä elämässä. Opiskelija etsii yhdessä yhteistyötahojensa kanssa sopivan tavan osallistua työelämään sekä valmentautuu omien edellytystensä mukaan toimimaan työyhteisön jäsenenä. Opiskelijaa tuetaan ottamaan vastuuta omasta elämästään ja rohkaistaan luottamaan omiin kykyihinsä. Opiskelun aikana kartoitetaan opiskelijan tarvittavat tukitoimet ja kuntoutus. Toimintamaksu on 95,00 €/lukukausi. Opetus ja täysihoido ovat maksuttomia. Oppikirjat ja askartelu- sekä käsityötarvikkeet opiskelija maksaa itse.

Ilmaisuaineiden erityislinja on lukuvuoden kestävä linja erilaisista ja monipuolisista ilmaisumenetelmistä kiinnostuneille kehitysvammaisille nuorille ja aikuisille. Opetuksen tavoitteena on vahvistaa omaa minäkuvaa ilmaisun eri menetelmien avulla, tukea luovuuden ja itseilmaisun kasvua, edistää opiskelijan kokonaisvaltaista hyvinvointia sekä tuottaa ilmaisun iloa musiikin, kädentaitojen, esiintymisen ja liikunnan keinoin. Opintomaksu on 110 €/opintoviikko, joka sisältää opetus- ja materiaalikulut sekä täysihoidon. Opiskelijan on mahdollista saada opintoseteliavustus.

Koulutukseen haetaan opiston toimiston kautta tai erillisellä hakulomakkeella.

8. Asumista tukevat muut palvelut Ylitorniolla

Jokipajun päiväkeskus

Ylitornion Jokipajun päiväkeskus sijaitsee kuntakeskuksen lähituntumassa terveyskeskuksen vieressä lähellä yleisiä palveluja. Jokipajun päiväkeskus tarjoaa työ- ja päivätointia kehitysvammaisille sekä erityistä tukea tarvitseville kuntalaisille. Jokipajun päiväkeskuksen asiakkaita ovat kehitysvammaiset henkilöt, osatyökykyiset nuoret ja aikuiset, seniorit ja ikäihmiset sekä mielenterveys- ja päihdekuntoutujat. Pääasiassa päiväkeskuksen palveluiden käyttäjät ovat viereisen Ojavainion asuntolan asukkaita.

Asiakkaille tarjotaan päiväkeskuksessa ohjattua toimintaa, jossa tärkeintä ei ole tuotos vaan osallistuminen, yhteinen tekeminen ja sen kautta oppiminen sekä säännöllisen rytmin kokeminen. Ohjattu toiminta on viriketoimintaa ja aktiivista yhdessä toimimista.

Työtoiminta tapahtuu ohjaajien opastuksella. Työtoimintaa toteutetaan puu- ja metallipuolella, jossa valmistetaan pienimuotoisia tuotteita myyntiin sekä tehdään tilaustöitä tilaajien tarpeiden mukaan. Kutomon puolella valmistetaan mattoja poppanoita tilaustöinä ja myyntiin sekä myydään matonkuteita.

Toiminnassa tavoitteena on kehittää kehitysvammaisten henkilöiden toimintakykyä, ammattitaitoa sekä itsenäistä selviytymistä jokapäiväisistä toimin-

noista ja laajentaa kehitysvammaisten ihmisten elämänpiiriä sekä parantaa elämänlaatua.

Toimintamuotoja ovat palveluohjaus, elämäntaitojen harjoittaminen (esim. henkilökohtaisten asioiden hoitaminen, rahankäyttö, terveydenhoito ja sosiaalisten taitojen harjoittaminen), työelämä- ja opiskeluvälittäminen, työtoiminta eri muotoineen ja toteutuksineen, luovat toiminnot (musiikki, käden taidot, kirjallisuus, elokuvat ja sosiaalinen media) ja yhteisöllisiin tapahtumiin osallistuminen oppilaitosten, järjestöjen ja yritysten kanssa.

Jokipajun päiväkeskuksen henkilökunta koostuu vastaavasta ohjaajasta, yhdestä työnjohtajasta, kolmesta ohjaajasta ja neljästä hoitajasta. Sama henkilökunta osallistuu Ojavainion asuntolan työvuoroihin. Määräaikaisessa työssä on yksi hoitaja. Palkkatuella työllistettyjä pitkään työttömänä olleita henkilöitä on Jokipajussa kahdeksan. Heitä käytetään osin aputyöntekijöinä. Muutamat heistä tarvitsevat ohjausta ja tukea arjen toimintoihin sekä päästäkseen mukaan pitkän työttömyyskauden jälkeen.

Jokipajun päiväkeskuksessa toimii myös omaishoidon hoivaparkki ja ikäihmisille suunnattu Aapelin porinapirtti. Nämä kokoontuvat kerran viikossa torstaisin klo 9-15 välisenä aikana ja yhtä aikaisesti talon muun toiminnan kanssa. Toisinaan kotipalvelun puolelta on osallistunut toimintaan yksi työntekijä.

Rentukka

Rentukka on päihteetön päivätoimintakeskus, joka tarjoaa keskustelun ja kahvittelun lomassa tukea arjen hallintaan. Toiminta on kodinomaista ja asiakkailta on tiistaisin ja torstaisin mahdollisuus ruokailuun. Palvelun käyttäjiä ovat päihdekuntoutujat, työttömät, syrjäytyneet, mielenterveyskuntoutujat, eri riippuvaisuuksista kärsivät sekä yksinäiset henkilöt. Rentukka sijaitsee kunnan kerrostalon päätyasunnossa keskustan pohjoispäässä. Kunta ei peri vuokraa toiminnasta. Rentukka on avoinna arkipäivisin maanantaista torstaihin klo 8-14 ja perjantaisin 8-12. Rentukka kuuluu Ylitornion kehitysvammahuollon toiminnan piiriin. Mielenterveyskuntoutujista kolme henkilöä osallistuu ohjattuun työ- ja päivätoimintaan Jokipajussa.

Rentukan toiminnassa korostuu yhteisöllisyys ja toisista ihmisistä huolehtiminen (esim. jos joku henkilö on pois toiminnoista, aletaan kaivata ja kysellä perään). Aktiivikävijät ovat toiminnan kantavia voimia. Viikko aloitetaan aina yhteisöpalaverilla, jossa käsitellään tulevan viikon toiminnot. Vuonna 2011 Rentukassa tilastoitiin noin 300 käyntikertaa/kuukausi. Toiminnasta osoitetaan kunnalle vuosittain toimintakertomus.

Rentukan toiminnoissa on tavoitteena, että toiminta on asiakaslähtöistä; asiakkaiden toiveita ja haluja kysellään ja toimintaa toteutetaan sen mukaisesti. Seurakunta on mukana toiminnassa järjestäen retkimahdollisuuksia ja diakoniatyöntekijä käy kahden viikon välein pitämässä tarinaryhmää. Kunnan mielenterveystoimiston työntekijät käyvät säännöllisesti ja sosiaalityöntekijä noin kahden viikon välein.

Toiminnassa korostuu ehdoton päihteettömyys ja mahdollinen hoitoon ohjaaminen tapahtuu välittömästi asiakkaan tahdon mukaisesti. Vertaistuen merkitys korostuu ryhmässä ja sen merkitys on koettu todella tärkeäksi tueksi sopeutumisessa elämän muutoksiin.

Toimintaa rahoitetaan asiakkailta perittäviltä ruokailu- ja kahvimaksuilla. Niistä saatavilla tuotoilla ostetaan ateriatarvikkeet. Rentukassa on palkkatuella työllistetty yksi työntekijä, muutoin toiminnan kantava voima on vertaistuki.

Ylitornion Kehitysvammaisten Tuki ry:ssä on varsinaisia jäseniä 36, kannatusjäseniä 52 ja aktiivijäseniä kymmenkunta. Yhdistys kokoontuu yleensä Jokipajun päiväkeskuksessa. Toimintaa ovat esim. yhdistyksen tarjoama joulukuukautinen joulupäivällinen asuntolan väelle (Karemajalla), myyjäistoiminta, erilaisiin tilaisuuksiin ja messuille osallistuminen, arpojen myyminen.

Syyskokouksessa päätetään aina tulevasta toiminnasta. Yhdistys on aktiivisena mukana Kehitysvammaisten Tukiliiton toiminnassa. Yhdistyksestä on henkilöedustus Tukiliiton vaikuttamistoimikunnassa.

Meän opisto on Ylitornion ja Pellon kuntien yhteinen kansalaisopisto. Toimisto sijaitsee Ylitornion kunnantalon alakerrassa. Meän opiston harrastustarjontaan kuuluu syksystä alkaen Jokipajun päiväkeskustoiminnassa mukana oleville henkilöille liikuntaryhmä. Jumppa on osallistujille maksuton. Myös musiikkiryhmä on tarjolla halukkaille Jokipajun asiakkaille kerran viikossa. Kaikille avoimia Meän opiston tarjoamia harrastusmahdollisuuksia kehitysvammaiset ylitorniolaiset käyttävät niukasti.

Ylitornion seurakunnan diakoniatyöntekijä käy noin kerran kuukaudessa pitämässä Jokipajun päiväkeskuksessa hartaustilaisuuden, johon voivat osallistua myös kotona asuvat kehitysvammaiset henkilöt ja ikäihmiset. Yhteistä toimintaa lähikuntien seurakuntien kanssa on kehitysvammaisille henkilöille sekä heidän läheisilleen järjestettävä kevätretki ja osallistuminen Lapin alueen seurakuntien yhteisille leireille. Yhteistä toimintaa on myös kehitysvammaisten ihmisten kirkkopyhään osallistuminen lähialueen seurakuntien kanssa. Joka vuosi seurakunta järjestää kunnan kehitysvammaisille henkilöille tarkoitetun joulujuhlan seurakuntatalolla. Diakoniatyöntekijä tekee yhteistyötä myös alueen koulujen ja kotien kanssa.

Iltapäivätoimintaa tarjotaan nuorisotalolla kaikkina koulupäivinä. Toiminta on tarkoitettu kaikille 1-3-luokkalaisille ja 3-9-luokkalaisille erityisopetuksessa oleville. Kerhot ovat avoinna koulupäivinä klo 17.00 asti. Kerhoissa tarjotaan lapsille välipala. Kerhomaksu on 30 € 1-9 kertaa kuukaudessa käyville ja 50 € yli 10 kertaa kuukaudessa käyville. Tällä hetkellä **Meän Iltsikka** tarjoaa palveluja kehitysvammaisille peruskoululaisille aamu- ja iltapäivähoitona Jokipajun päiväkeskuksen tiloissa. Toiminta on eriytetty nuorisotalolta asiakkaiden toivomuksesta.

Nuorisotalolla voi muutenkin harrastaa, tavata kavereita, osallistua kursseille, kerhoihin, leireille, retkille ja muihin tapahtumiin. Ylitorniolla nuoret pääsevät itse vaikuttamaan nuorisotilansa toiminnan sisältöön. Myös kunnan kehitysvammaiset nuoret osallistuvat nuorisotalon toimintaan.

9. Tarve-projektin tulokset

Haastattelut Ylitorniolla toteutettiin 28.5 - 25.6.2012 välisellä ajalla. Haastateltavia oli 20 ja heidän ikäjakaumansa oli 11-71 vuotta. Omaisia oli mukana 14 haastattelussa, yhdessä haastattelussa oli läsnä lähityöntekijä ja kolme haastattelua tehtiin kokonaan omaisille henkilökohtaisista syistä. Haastattelujen jälkeen haastatteluja täydensivät joko omaiset tai lähityöntekijät paikalla tai puhelimitse. Omaista oli, että haastatellut vastasivat mielellään ja heiltä sai positiivista palautetta projektia kohtaan. Haastateltavat asuivat kaikki Ylitornion kunnassa.

9.1 Yksilöllinen palvelusuunnittelu

Vastausten perusteella erityishuolto-ohjelmia haastatelluille ei ollut juurikaan tehty eikä osalla heistä ollut tietoa, mikä se on. Samoin kaikkien haastattelujen palvelusuunnitelmat kaipaavat ajantasaistamista. Osittain niiden tekeminen on jo aloitettu, mutta niiden tarkoitusta ja merkitystä voisi täsmentää. Henkilökohtaisessa palvelusuunnitelmassa tulee koota yhdessä asiakkaan kanssa ne palvelut ja tukitoimet, joita hän tarvitsee tullakseen toimeen joka päivä. Palvelusuunnitelmassa tulee nimenomaan ilmetä asiakkaan yksilöllinen tilanne niiltä osin, kuin se vaikuttaa palveluista päättämiseen. Suunnitelmissa ei myöskään ole mitään mieltä, jos niitä tehdään vain systeemin ehdoilla.

Suunnitelmaan tulee kirjata asiakkaan tarvitsemat palvelut, joita asiakkaan tulee hakea. Palvelut eivät tule automaattisesti, vaan niiden hakeminen edellyttää myös asiakkaan ja omaisten aktiivisuutta. Suunnitelma sitoo kuntaa ja siitä poikkeava palvelu tai tukitoimi pitää perustella.

Haastateltavat haluavat enemmän kehitysvammaisten ihmisten palveluista ja oikeuksista tiedottamista. Haastatteluissa tuli esille, että monissa perheissä oli odotettu kehitysvammahuollon yhteydenottoa palvelutarpeiden selvittämiseksi. Toisaalta tässä ilmeni myös palveluiden käyttäjien ja omaisten omaa passiivisuutta hakea itse tietoa, olla aktiivinen ja ottaa yhteyksiä kehitysvammahuoltoon omien tai omaisen palvelujen järjestämiseksi.

Haastatteluissa nousi esille yksilöllisyyden kunnioittamisen ja huomioimisen tarve. Palveluja järjestettäessä on tärkeää, että huomioidaan asiakkaiden ja perheiden yksilölliset tarpeet. Yksilölliset tarpeet haastavat palveluiden järjestäjän kehittämään uusia palvelu- ja toimintamalleja, joissa voidaan räätälöidä asiakkaalle sopiva palvelu yhdistämällä erilaisia palvelujen järjestämistapoja (esim. palveluasumisen toteuttaminen vammaisen henkilön omassa kodissa henkilökohtaisen avun turvin).

9.2 Asuntolan ja päivätoiminnan eriyttäminen

Ylitornion kehitysvammahuollossa on käynnistynyt yhteistyössä Vaspa-hankkeen kanssa hankkeen muutosverstastyöskentely alkaen 1.9.2011. Muutosverstastyöskentelyssä on aiheena ollut Jokipajun päiväkeskuksen ja asumispalvelujen rakenteellinen uudistaminen. Tarkoituksena on ollut Jokipajun päiväkeskuksen ja Ojavainion asuntolan toimintojen eriyttäminen. Henkilökunta on säännöllisesti joka kuukausi kokoontunut yhdessä miettimään etenemistä ja aikataulutusta asian tiimoilta. Mukana muutosverstastyöskentelyssä Kemi-Tornion ammattikorkeakoululta ovat olleet Rauni Rätty ja Tuija Takkula.

Haastatteluissa monet asiakkaat ja perheet halusivat mielekästä ja tavoitteellista päivätoimintaa. Toteutuessaan päiväkeskuksen ja asumisen eriyttäminen tuo tavoitteellisuutta ja jatkuvuutta toiminnoille sekä mahdollistaa yksilöllisen asumisen ja päivätoiminnan suunnittelun.

9.3 Avun tarpeet tulevaisuudessa

Haastatelluista henkilöistä oli opiskelemassa seitsemän (näistä kaksi oli aloittamassa syksyllä opintojaan). Opiskelemassa olevista haastatelluista yksi asuu viikot opiskelupaikkakunnalla. Kolme henkilöä suorittaa vielä peruskouluaan. Lapsuudenkodissaan vanhempien tai omaisen kanssa asui 13 henkilöä ja kaksi henkilöä asui itsenäisesti lapsuudenkodissaan. Kaksi asui koulun yhteydessä olevassa asuntolassa sekä viikonloppuisin ja loma-aikoina lapsuudenkodissa. Yksi henkilö asui laitoksessa (vaihtoi projektin aikana palvelukotiin), yksi asuntolassa ja yksi normaalissa vuokra-asunnossa. Projektin loppuvaiheessa vielä yksi henkilö muutti lapsuudenkodistaan normaaliin vuokra-asuntoon.

Selvityksen perusteella 17 henkilöä tulee tarvitsemaan uudentyyppistä asumista lähivuosina. Muutokset tulevat johtumaan siitä, että nuoret päättävät opintojaan ja opittuaan itsenäisiä toimia jo opintojensa yhteydessä olevissa asumiskokeiluissa, he haluavat jatkaa itsenäistymistään ja kokeilla omien siipien kantavuutta. Tilanteet perheissä tulevat muuttumaan johtuen vanhempien ikääntymisestä tai muista elämäntilanteen muutoksista. Merkittävää on, että merkittävä osa (15) tulevaisuudessa asuntoa ja palveluja tarvitsevista haastatelluista tulee pärjäämään omassa asunnossa, kunhan heille järjestetään asumiseen riittävä ohjaus ja tuki. Tulevina vuosina palvelua, jossa on ohjaus ja apu saatavilla ympäri vuorokauden tarvitsee haastatelluista viisi. Näistä yksi asuu palvelukodissa.

Tavoite- asuminen/ tulevat asumisen tukitarpeet	Ympäri- vuorokau- tinen hoito/ hoiva	Säännöllinen, ympäri- vuorokau- tinen apu/ tuki/ohjaus	Säännöllinen, päi- vittäinen avun tarve	Vähäi- nen/ säännöllinen avun tarve	Vähäi- nen avun tarve
0-5 vuoden marginaalilla	2	3	7	2	6
Huomioita:				1 asuu itsenäi- sesti	3 asuu itse- näi- sesti

Taulukko 1. Tulevat asumisen tukitarpeet

Kaikki haastatellut tarvitsevat asumiseen liittyvien tukipalvelujen tarkistamista ja ajantasaistamista. Tärkeää on, että niidenkin henkilöiden kohdalla, jotka jo asuvat itsenäisesti, tarkistetaan palveluiden riittävyys ja henkilön pärjääminen kotona sekä kiinnitetään huomiota omaisten tilanteeseen ja jaksamiseen. Nuoren kotoa muuttajan kohdalla on myös erityisen tärkeää tarkistaa tukipalvelujen riittävyys ja huomioida tuen tarpeen mahdolliset vaihtelut, jotta voidaan ehkäistä esimerkiksi mahdollista syrjäytymistä.

Vanhemmat korostavat usein turvallisuuden merkitystä lapsensa asumisessa. Tämän vuoksi vanhemmat usein kokevat, että oma aikuistuva tai aikuinen lapsi tarvitsee asumisessaan ympärivuorokauden saatavilla olevaa apua, vaikka hänellä olisi valmiuksia pärjätä kevyemmällä tuella. Kuitenkin on tärkeää muistaa, että liika tuki rajoittaa henkilön itsenäistymistä ja itsemääräämisoikeutta.

Haastatelluista henkilöistä valtaosa osaa itse pyytää apua sitä tarvitessaan. Melkein kaikki haastateltavat tarvitsevat ohjausta ja apua päivittäisissä toimissa. Eniten apua tarvitaan aterioiden valmistamisessa. Suurin osa haastatelluista syö jonkun toisen valmistamaa ruokaa, vaikka he haluaisivatkin valmistaa ruokansa itse. Sopivan tuen turvin he voisivat harjoitella tätä taitoa ja hankkia lisäkokemusta asian suhteen. Useasti joudutaan turvautumaan valmisruokiin jo sen vuoksi, että ei ole saatavilla apua ja ohjausta ruoanvalmistukseen.

Raha-asiat hoituvat yleensä vanhempien tai edunvalvojan toimesta. Osalla nuorista on oma lompakko käytössään esimerkiksi retkillä. He voivat maksaa omat ostoksensa tällöin ohjatusti. Viisi

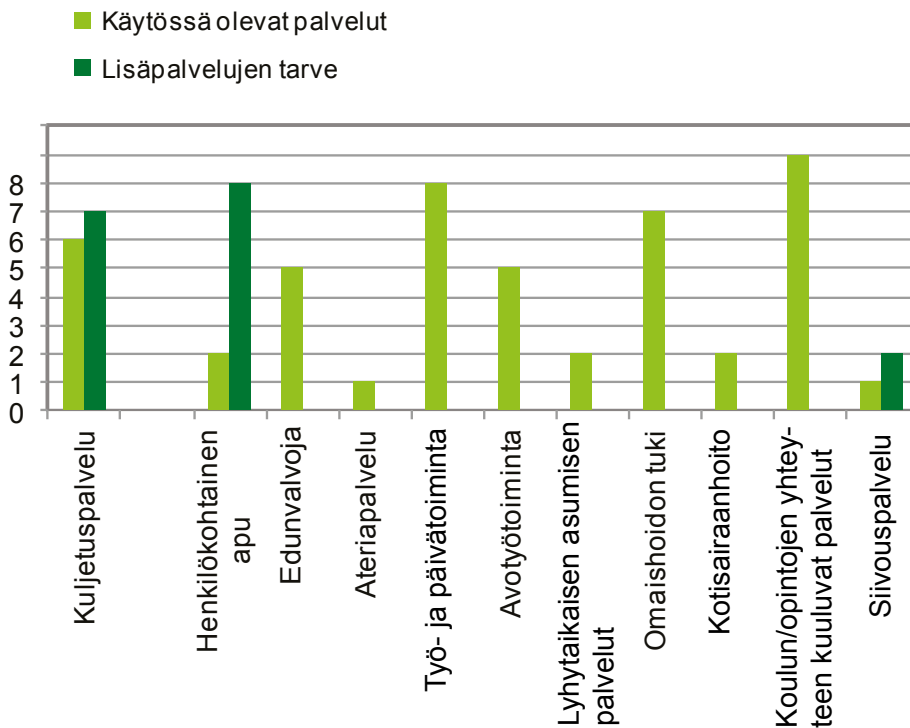
Taulukko 2. Avuntarve päivittäisissä toimissa

haastatelluista osaa hoitaa raha-asioitaan itsenäisesti ja heillä on oma pankkikortti käytössään. Kodin ulkopuolinen asiointi on hankalaa usealle jo pitkän kulkuyhteyden vuoksi. Moni tarvitsee kuljetuksen käyttääkseen julkisia palveluja ja on yleisesti totuttu siihen, että omainen hoitaa kuljetuksen. Näin ollen kokemuksia itsenäisesti liikkumisesta ei ole välttämättä saatu ollenkaan. Sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä tarvitsee tukea 11 henkilöä. Iäkkäämpien haastateltujen kohdalla ilmeni oman rauhan tärkeyden merkitys ja kyky hakeutua toisten ihmisten seuraan, niin halutessaan. Kommunikoinnissa tarvitsee jonkinasteista apua neljä haastatelluista ja neljä henkilöä ei kommunikoi puhumalla.

Kodinhoidossa (mm. siivous ja pyykinpesu) tarvitsee apua 15 haastateltua henkilöä. Useat olivat tottuneet siihen malliin, että perheessä äiti suorittaa nämä askareet. Edellyttämällä osallistumista ja sallimalla mahdollisuuksia, nämä tehtävät onnistuisivat useammalta henkilöltä jossain määrin. Säänmukaisessa pukeutumisessa ohjausta tarvitsee yhdeksän henkilöä. Peseytymisestä selviää itsenäisesti 12 henkilöä. Täysin toisen henkilön varassa pesujen suhteen oli kolme henkilöä, vähän apua tarvitsevia (esim. hiusten pesu) oli kaksi ja muistuttamista sekä ohjaamista tarvitsi kolme haastatelluista.

Oma puhelin oli käytössä 13 haastatelluista. Sitä käytetään yhteydenpidossa perheenjäseniin, sukulaisiin ja ystäviin sekä pelaamiseen. Kymmenen haastateltua käyttää tietokonetta jossain määrin (pelaaminen, netti).

Haastatellut tarvitsevat ohjausta ja apua eri tavoin ja eri asioissa elämänsä eri vaiheissa. Tämä tulee huomioida palveluja suunniteltaessa. Monen asiakkaan kohdalla kuitenkin on yhteistä se, että hyvällä suunnittelulla ja aikaa antavalla ohjauksella, voidaan avun tarvetta keventää ajan myötä. Mahdollisen muuton yhteydessä jokaiselle asiakkaalle tulee tarjota mahdollisimman intensiivinen tuki, jota voidaan asumisen taitojen karttuessa tarkistaa ja keventää. Näin samalla vahvistetaan asiakkaan itseohjautuvuutta ja itsenäisen elämän edellytyksiä.

Taulukko 3. Nykyiset palvelut ja niiden tarpeet

9.4 Pohdintaa

Haastatteluista tulleen palautteen mukaan tiedottamista kehitysvammaisten ihmisten palveluista, esimerkiksi kuljetuspalveluista, ja oikeuksista halutaan lisää. Palveluista ja päätöksistä tiedottaminen asianosaisille on ontunut, ja päätöksiä haetuista palveluista on jouduttu odottamaan kohtuuttomia aikoja (esim. tietoa omaishoidon tuesta odotettu lähes vuosi). Päätösten tekeminen vaatii tiettyä ripeyttä kunnassa, mutta toisaalta asiakkaalla on oikeus kysyä palvelusta ja tiedustella, mikäli prosessi venyy.

Palveluohjausta tulee kehittää: on tärkeää, että tuetaan asiakasta ja hänen perhettään hakeutumaan palvelujen piiriin. Asioista tiedottamisen ja vertaistuen merkitys kasvavat varsinkin silloin, kun asiakas ja hänen perheensä eivät syystä tai toisesta itse aktiivisesti hae tarvitsemiaan palveluja.

Haastateltavat toivovat, että asiakasta itseään kuunneltaisiin ja häntä kunnioitettaisiin ihmisenä. Kaikkea ei tarvitse kysyä omaisilta. Lähes kaikki haastatellut toivat julki jossain muodossa sen, kuinka tärkeinä he kokivat yksilöllisten tarpeidensa huomioimisen. Avotyössä olevat henkilöt kokivat ammattiyhpeyttä omaa työtään kohtaan ja he toivoivat, että joskus joku kehitysvammahuollosta kävisi katsomassa heitä työnsä ääressä.

Haastateltujen ikäjakauma oli laaja (11-71 vuotta). Näin ollen perheiden yksilölliset tilanteet korostuvat ja vaativat huomioimista. Säännöllistä lyhytaikaista asumispalvelua tarvitaan ja sitä tulee järjestää uusiin toimintaympäristöihin, ihmisiin ja muuttuvaan elämäntilanteeseen sopeutumiseksi. Tällä hetkellä perheissä koetaan, että sitä ei ole riittävästi ja tarjolla oleva nykyinen paikka (asuntola) ei tilojensa puolesta mahdollista laadukasta lyhytaikaista asumispalvelua. Asumisharjoittelua varsinkin nuorten kohdalla haluttaisiin ja käytettäisiin enemmän, jos olisi sopiva, laadukas paikka. Useassa perheessä oli myös koettu, että akuutissa tilanteessa ei ole ollut tarjolla asumispalvelua. Usein on täytyntä turvautua omiin ratkaisukeinoihin perheen sisäisin järjestelyin.

Nuoret kehitysvammaiset henkilöt kaipaavat ystävyysuhteita ja kavereita ympärille. Nuorten kuin myös muidenkin kohdalla on tärkeää saada kokeilla uusia asioita, saada samanikäistä seuraa ja olla mukana toiminnassa ja erilaisissa aktiviteeteissa. Omaiset kaipasivat kehitysvammaisille kuntalaisille ryhmämuotoisia, oman tason mukaisia harrastusmahdollisuuksia. Kuitenkin on tärkeää huomioida, että kehitysvammaisille henkilöille suunnatut, ryhmämuotoiset harrastukset väistämättä eriyttävät kehitysvammaiset ihmiset tavallisesta toiminnasta. Sen vuoksi kunnassa tulisikin pohtia, onko palvelurakenteissa asioita, jotka estävät kehitysvammaisia ihmisiä käyttämästä yleisiä palveluja ja miten toimii hallintokuntien välinen yhteistyö. Kehitysvammaisille kuntalaisille tulisi mahdollistaa ensisijaisesti normaalipalvelujen käyttö.

Kunnassa tulisi miettiä ja asettaa suunnitelmallisia tavoitteita koskien kehitysvammaisten ihmisten palveluita ja asuntotarjontaa. Onko tarkoituksenmukaista, että erilaisille asiakasryhmille (esimerkiksi kehitysvammaiset ihmiset ja vanhukset) tarjotaan samoja asuinpaikkoja ja palveluja? Erityisryhmien asuntojen keskittäminen samoilta alueille ei ole myöskään ARA:n linjauksen mukaista. Palvelujen osalta esimerkiksi kehitysvammaisten nuorten ja vanhusten kiinnostuksen kohteet ovat erityyppisiä, ja yhtenäiset palvelut

eivät välttämättä vastaa kenenkään tarpeisiin. Keskittymällä aidosti kunkin asiakasryhmän tarpeisiin, saadaan palvelut kohdennettua oikein. Tältä osin herättää pohdintaa esimerkiksi Jokipajun päiväkeskuksen toiminnan tarkoituksenmukaisuus kehitysvammaisten asiakkaiden kannalta. Huomiota on kiinnitettävä palvelujen järjestämisessä vammaispoliittisen ohjelman (VAM-PO) toimenpidesuosituksiin ja palvelujen järjestämisen laatusuosituksiin.

Toivo Huhta

On tärkeää, että yleiset palvelut ovat kohtuudella kaikkien saavutettavissa. Pitkien etäisyyksienkin päässä asuvan kehitysvammaisen henkilön tulee saavuttaa palvelut esim. kuljetuspalvelun turvin. Asunnon sijainnin ei tule estää kehitysvammaista ihmistä sosiaalisten suhteiden luomisessa ja niiden ylläpitämisessä. Uusien asuntojen järjestämisessä on huomioitava sijainti. Haastatelluista lähes kaikki haluavat, että kehitysvammaiset ihmiset asuvat muiden kansalaisten joukossa huomioiden turvallinen elinympäristö. Palvelujen haluttiin sijaitsevan lähellä. Osa haastateltavista haluaa asua kauempana kuntakeskuksesta. Hekin haluavat, että palvelujen saavuttaminen turvataan kuljetuspalvelun turvin.

Asuntolan ja päiväkeskuksen toiminta ovat Ylitorniolla kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Kaikki asuntolan asukkaat siirtyvät joka arkipäivä yhdessä henkilökunnan kanssa päiväkeskukseen. Käytännössä asukkaat ovat siis ympäri

vuorokauden keskenään yhdessä samojen työntekijöiden kanssa. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun kanssa meneillään olevalla muutosverstasyöskentelyllä asuntolan ja päiväkeskuksen toiminnot pyritään eriyttämään toisistaan. Muutosverstaan tavoitteen toteutuminen on erittäin tärkeää, jotta asiakkaat voivat elää mahdollisimman normaalia kotitöiden, työn ja vapaa-ajan rytmittämää elämää. Mahdollisuus käydä työssä tai työtoiminnassa kodin ulkopuolella tuo elämään mielekkyyttä. Toimintojen suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus toteutuvat, kun asumisyksiköllä ja päivä- ja työtoiminnalla on kummallakin oma henkilökuntansa. Tällä hetkellä sama henkilökunta kulkee asuntolan ja päiväkeskuksen välillä ja selkeät vastuualueet sekä toimenkuvat puuttuvat.

Henkilökunnan nimikkeet vaativat myös ajantasaistamista hoitajista ohjajiksi. Asuntolan asukkaat tarvitsevat ohjausta ja avustamista enemmän kuin hoitoa tai hoivaa, joten hoitaja nimike ei vastaa tehtäväkuva. Palveluiden ja tilojen nimet kaipaavat niin ikään päivittämistä ja selkiyttämistä. Palveluita käytetään nykyään yleisesti nimikettä kehitysvammahuolto, tosin joissain yhteyksissä puhutaan kehitysvammapalveluista. Kehitysvammapalvelut olisi asiakaslähtöisempi termi. Asuntola-nimike on vanhanaikainen ja on syytä muuttaa asumispalvelujen kehittämisen yhteydessä. Päiväkeskus-käsite on puolestaan harhaanjohtava, koska se ei viittaa millään tavoin palvelujen käyttäjäkuntaan. Käsitteitä ja nimikkeitä pohtiessa on tärkeää muistaa, että pelkästään nimikkeiden ja käsitteiden vaihtaminen ei riitä, vaan tarvitaan aitoa rakenteiden ja palvelujen asiakaslähtöistä kehittämistä.

Henkilökunnan ohjauksellista osaamista ja työtettä tulee vahvistaa. Myös paljon apua ja tukea tarvitsevien asukkaiden asumisen palvelujen tavoitteena tulee olla mahdollisimman itsenäisen ja asiakkaan omannäköisen elämän mahdollistaminen. Tähän on kiinnitetty huomiota myös muutosverstaan työskentelyssä. Hoidollinen työote, johon liittyy paljon kontrollia, ei anna asiakkaalle riittävästi mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä. Asukkaiden toimintamahdollisuuksia omassa kodissaan määrittävät vielä aika paljon asuntolan työkäytännöt ja -rutiinit. Asiakkaille tulisi luoda mahdollisuuksia vaikuttaa arjen osin jo rutinoituihin toimintoihin. Mielipiteiden kysyminen ei maksa mitään ja voi avartaa työntekijän päivää ihmeellisellä tavalla. Joki-pajun päiväkeskuksen ja Ojavainion asuntolan työntekijöiden toiminnassa kuitenkin välittyä kehitysvammaisista ihmisistä välittäminen ja yhteisen kehittämisen meininki on aistittavissa. Sellaiselta pohjalta muutosverstastyön vauhdittamana on hyvä kehittää toimintaa edelleen.

10. Toimenpidesuosituksia

Seuraavat toimenpidesuositukset Ylitornion kehitysvammapalveluiden kehittämiseksi perustuvat Ylitornion Tarve-projektissa esille tulleisiin tarpeisiin ja ohjausryhmäkeskusteluun:

1. Toteutetaan ja kehitetään asiakkaan yksilöllistä palvelusuunnittelua

Toteutetaan palvelusuunnittelua asiakkaiden yksilöllisyyttä kunnioittaen niin, että asiakas voi riittävien palvelujen turvin elää omannäköistään elämää. Palveluja järjestettäessä on tärkeää huomioida asiakkaiden ja perheiden yksilölliset tarpeet. Yksilölliset tarpeet haastavat palveluiden järjestäjää kehittämään uusia ja monipuolisia palvelumalleja, joissa voidaan yhdistellä erilaisia palvelun järjestämistapoja (esim. palveluasumisen toteuttaminen vammaisen henkilön omassa kodissa henkilökohtaisen avun turvin). Kaikki haastatellut henkilöt tarvitsevat asumiseen liittyvien tukipalvelujen ajantasaistamista ja tarkistamista, vaikka osa elääkin vielä normaalia lapsuus- tai nuoruusikänsä perheessä. Palveluohjausta tulee tehostaa niin, että asiakkaat saavat riittävästi tietoa haettavissa olevista palveluista ja tarvittaessa neuvontaa palvelujen hakemisessa.

2. Kehitysvammaisille asiakkaille tuotetaan lisää asumisen vaihtoehtoja

Haastatelluista 17 henkilöä tulee tarvitsemaan asunnon ja palvelut lähivuosina. Asiakkaiden tulee palvelujen järjestämisen laatusuositusten mukaisesti voida valita, missä ja kenen kanssa asuu. Asuntoja tullaan tarvitsemaan lisää, koska Ojavainion asuntola on jo nyt täysi eikä se nykyisellään vastaa asumisen laatusuosituksia. Asuntolan huoneet eivät ole asuntoja eikä asiakkaille ole omia wc- ja kylpyhuonetiloja. Asuntojen hankinnassa ja suunnittelussa tulee huolehtia siitä, että ne ovat laatusuositusten mukaisia oikeita asuntoja. Koska suurin osa uutta asumisratkaisua tarvitsevista haastatelluista tarvitsee asumisessaan apua säännöllisesti päivittäin tai vähemmän, suositellaan ensisijaisesti hankkimaan asiakkaille tavallisia asuntoja normaalista asuntokannasta. Jos päädytään rakentamaan asuntoryhmä ympärivuorokautista apua tarvitseville asiakkaille, se tulee niin ikään sijoittaa tavalliselle asuinalueella yleisten palvelujen läheisyyteen. Nykyinen asuntola tulee joko saneerata laatusuositusten mukaiseksi sekä tehdä pikaisesti kosteusvaurion vaatimat korjaukset tai poistaa asumiskäytöstä. Nykyisillä ratkaisuillaan asumisolosuhteet eivät vasta kehitysvammaisten ihmisten asumisen laatusuosituksia.

3. Asumisen palvelut järjestetään laatusuosituksen mukaisesti

Koska suurella osalla haastatelluista on valmiudet pärjätä omassa asunnossa riittävästi, yksilöllisillä tukipalveluilla, tulee resursseja varata kotiin tulevan tuen järjestämiseksi ja kehittää henkilökohtaista apua. Palveluja voidaan myös räätälöidä yhdistelemällä erilaisia palvelujen järjestämistapoja. Asuminen ja palvelut erotetaan laatusuosituksen mukaisesti toisistaan. Asiakkaan tulee saada tarvitsemansa palvelut asuntoon, jossa hän haluaa asua. Haastatelluilla henkilöillä on hyvin eritasoisia tuen tarpeita johtuen jo laajasta ikäjakaumasta. Tämä edellyttää palvelujen yksilöllistä suunnittelua ja toteutusta. Asiakkaiden on voitava vaikuttaa omien palvelujensa suunnitteluun. Jos ympärivuorokautista apua tarvitsevien asiakkaiden asuminen ja palvelut järjestetään asuntoryhmässä, tulee palvelut kuitenkin suunnitella ja järjestää yksilöllisten tarpeiden mukaan ja huolehtia siitä, ympärivuorokautinen apu ja tuki kohdentuu sitä tarvitseville asiakkaille.

4. Kehitetään lyhytaikaista asumispalvelua tavoitteelliseksi

Lyhytaikaista asumispalvelua kehitetään palvelusisällöltään niin, että sen tavoitteena on lisätä ja pitää yllä asiakkaiden asumisen ja itsenäisen elämän taitoja. Niin nuoret kuin vanhempiensa kanssa kotona asuvat kehitysvammaiset henkilöt hyötyvät tavoitteellisesta lyhytaikaisesta asumispalvelusta. Toiminnan tulee vastata asiakkaiden tarpeisiin ja sitä tulee olla tarjolla riittävästi. Ei ole tarkoituksenmukaista, että opintojaan päättävä nuori palaa vanhempien luo kotiin opittuaan koulun asuntolassa itsenäisiä toimia. Näitä taitoja tulee harjoitella ja pitää yllä. Paikkakunnalla on ollut käytäntönä, että kehitysvammaiset nuoret käyvät valmentavia kursseja ja asuvat oppilaitosten asuntolassa vuosiakin peräkkäin. Valmentavien kurssien jatkaminen vuodesta toiseen ei kuitenkaan ole pitkäjänteinen ratkaisu asumisen ja palvelujen järjestämisen haasteisiin. Suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus tulee ottaa mukaan nuoren elämän- ja asumisen polun rakentamisessa. Koulutuksen jälkeen kehitysvammaiselle nuorelle tulee olla tarjota pysyvä asunto, riittävä tuki ja mielekäästä tekemistä kuten nuoren ihmisen normaaliin kehityskaareen kuuluu.

Lyhytaikaisen asumispalvelun mallintamisessa voidaan hyödyntää esimerkiksi Kehitysvammaisten Palvelusäätiön kehittämiä asumisvalmennusmalleja.

5. Kehitetään ja tuetaan mielekkäitä ja yksilöllisiä vapaa-ajan toimintoja

Kunnassa tulee kehittää vapaa-ajan palvelujen tuottajien keskinäistä yhteistyötä, järjestää henkilökohtaista apua ja riittävästi kuljetuspalveluja kehitysvammaisten kuntalaisten yksilöllisen vapaa-ajan ja osallistumisen mahdollistamiseksi. Vapaa-ajan palvelujen järjestämisessä tulee kiinnittää huomiota siihen, että yleiset palvelut ovat fyysisesti ja sosiaalisesti esteettömiä.

6. Kehitetään palveluja verkostoyhteistyöllä

Tarve-projektin ohjausryhmä jatkaa toimintaansa kehitysvammaisten palvelujen kehittämissäryhmänä projektin päätyttyä. Asiakkaiden, omaisten, kehitysvammahuollon ja eri hallintokuntien yhteistyöllä selkiytetään kehitysvammaisten palvelujen rakenteita ja kehitetään uusia, toimivia palvelumalleja ja -käytäntöjä. Asiakkaat kutsutaan mukaan kehittämistyöhön omien asioidensa asiantuntijoina ja kunnan kaikkien palvelujen täysivaltaisina käyttäjinä.

7. Selkiytetään palvelurakennetta

Mielekkään elämänkokonaisuuden rakentamiseksi kehitysvammaisella ihmisellä tulee olla mahdollisuus eriyttää asuminen, työ ja vapaa-aika ja käydä työssä tai työ- ja päivätoiminnassa kodin ulkopuolella. Tästä syystä Ojavainon asuntolan ja Jokipajun päiväkeskuksen toiminta eriytetään. Toiminnot selkiytyvät kun päivä- ja työtoiminnassa sekä asumisyksikössä on oma henkilökuntansa. Toiminnan suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus toteutuvat kun työntekijät voivat keskittyä oman vastualueensa toteuttamiseen ja kehittämiseen. Henkilökuntaa tulee olla riittävästi sekä asumisen palveluissa että työ- ja päivätoiminnassa. Henkilökunnan ohjauksellista osaamista vahvistetaan. Henkilökunnan nimikkeet ja tehtäväkuvat selkiytetään sekä saatetaan palveluista ja toiminnoista käytettävät nimet ja käsitteet ajan tasalle (kehitysvammahuolto, päiväkeskus, asuntola jne.).

8. Tuetaan ja kehitetään asiakkaiden ja omaisten omaehtoista ja aktiivista toimintaa

Kunnassa toimii aktiivinen Kehitysvammaisten Tukiliiton paikallisyhdistys ja Me Itse Ry:n toiminnassa on mukana kunnan kehitysvammaisia henkilöitä. Luodaan asiakkaille ja omaisille mahdollisuuksia osallistua kehittämistyöhön

lisäämällä aktiivista yhteistyötä esimerkiksi järjestämällä yhteisiä tilaisuuksia ja luovuttamalla kokoontumistiloja yhdistysten käyttöön. Asiakkaiden ja omaisten yhdistykset sitoutetaan palvelujen kehittämisryhmän toimintaan.

Lähteet

Ahola, Sanna & Konttinen, Juha-Pekka 2010. Palveluasumisen järjestäminen. Assistentti.info.INFO sarja nro 10.

Assistentti.info 2012. Henkilökohtainen apu. Mitä se on? Opas.

Assistentti.info. Palvelusuunnitelma. Mikä se on? Opas.

Heini, Annina 2011. Kortit pöytään. Vammaisten henkilöiden asuminen ja ihmisoikeudet –juridisia lähtökohtia. Vammaisten ihmisoikeudet asumisessa (VIA) –projekti. Vammaisten ihmisoikeuskeskus.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2010. Omaa kotia kohti. Painohäme Oy, Ylöjärvi.

STM 2003. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:4. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen kuntaliitto, Helsinki.

Tukiviesti 1/2012. Sosiaaliturvaopas 2012.

Internetsivustot

Lainsäädäntö www.finlex.fi

Suomen perustuslaki (731/1999)
Sosiaalihuoltolaki (710/1982)

Kansanterveyslaki (66/1972)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977)

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)

Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (759/1987)

www.ara.fi. Luettu 13.8.2012

www.kolpene.fi. Luettu 13.8.2012

www.kvank.fi. Luettu 29.5.2012

www.kvtl.fi. Luettu 28.5.2012

www.luovi.fi. Luettu 22.8.2012

www.perhehoitoliitto.fi. Luettu 13.8.2012

www.sosiaaliportti.fi. Vammaispalvelujen käsikirja. Luettu 6.8.2012

www.stm.fi. Luettu 13.8.2012

www.verneri.net. Luettu 29.5.2012

www.yko.fi. Luettu 30.5.2012

www.ylitornio.fi. Luettu 25.5.2012

Henkilökohtaiset keskustelut

Eronen, Ritva, diakoniatyöntekijä, Ylitornion seurakunta. Puhelinkeskustelu 24.5.2012

Laitinen, Marja-Leena, Meän opisto, Ylitornio. Henkilökohtainen keskustelu 15.8.2012

Leskinen, Sirkka-Liisa, asuntolan hoitaja, Ylitornion kehitysvammahuolto. Henkilökohtainen keskustelu 9.5.2012

Puskala, Liisa, johtaja, KVPS tukena Oy, Pohjantähden palvelukoti. Puhelinkeskustelu 21.8.2012

Viiri, Maria, puheenjohtaja, Ylitornion Kehitysvammaisten Tuki ry. Henkilökohtainen keskustelu 8.6.2012

Vimpari, Maritta, rehtori, Ylitornion kristillinen opisto. Henkilökohtainen keskustelu 11.5.2012

Liitteet

Liite1. Asumispalvelusäätiö ASPAn asuntojen hankinta sekä kahden oven ja hajautetun asumisen mallit

Asumispalvelusäätiö ASPAssa sekä rakennutetaan ja peruskorjataan vanhoja asuntoja Valtion asuntorahaston (ARA) avustuksella ja korkotukilainalla, että hankitaan asuntoja normaalista asuntokannasta RAYn osarahoituksella. ASPAssa toteutetaan kehitysvammaisten asumisen laatusuosituksia niin, että asukkailla on asunnon kriteerit täyttävät henkilökohtaiset tilat sekä oma ulko-ovi.

Asumispalvelusäätiö ASPAn asunnot vuokrataan 18-65-vuotiaille vammaisille ihmisille ja mielenterveyskuntoutujille, jotka tarvitsevat asumisessaan tukea. Asukkaat voivat hakea yleistä asumistukea vuokratuluihin. ASPAn omistamiin asuntoihin vuokralainen voi saada asumispalveluja ASPA Palvelut Oy:ltä tai joltain muulta palveluntuottajalta, kunnan omana palveluna tai henkilökohtaisen avun turvin. Enemmän tukea tarvitseville asukkaille hyvä vaihtoehto on kahden oven asunto (kuva 1), jossa tuki voi olla hyvinkin tiivistä. Vähemmän tukea tarvitsevat voivat asua hajautetusti normaalissa asuntokannassa ja saada palvelut palveluytimeistä (kuva 2).

Kahden oven periaate

Asumispalvelusäätiö ASPA on kehittänyt kahden oven periaatteen, joka tarjoaa tiiviimmän asuntoryhmän asukkaalle mahdollisuuden valita itselleen sopivasti yhteisöllisyyttä ja yksityisyyttä. Periaatetta on alettu toteuttaa ASPAn toiminnassa 2000-luvun alussa.

Kahden oven asunnossa on ulko-ovi, josta asukas ja hänen vieraansa voivat kulkea tapaamatta ryhmän muita asukkaita tai palveluntuot-

Kuva 1. Kahden oven malli

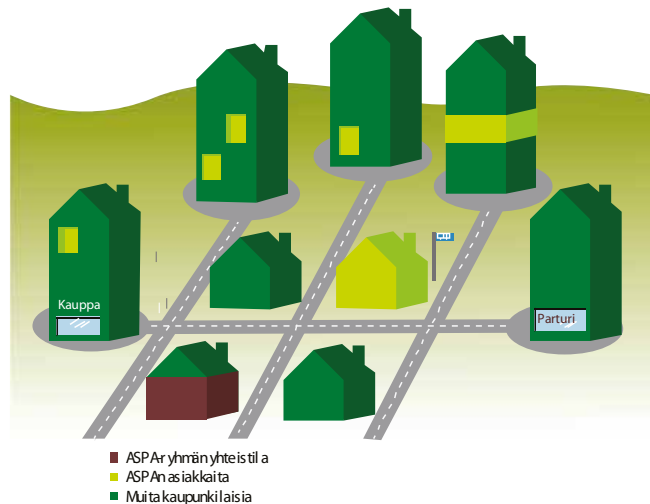
tajan henkilökuntaa. Näin turvataan asukkaan oikeus yksityisyyteen. Asunnon toinen ovi johtaa suoraan ryhmän yhteistilaan, joka toimii asukkaiden kohtauspaikkana ja henkilökunnan tukikohtana.

Hajautetun asumisen malli

Hajautetun asumisen malli on tapa yhdistää asuminen normaalissa asutuskannassa ja riittävät palvelut asumisessaan tukea tarvitseville ihmisille. Mallin keskiössä on asumispalveluryhmä. Asumispalveluryhmän muodostavat asiakkaiden asunnot (kuvassa keltaiset ikkunat) ja erillinen huoneisto (punaiset ikkunat), joka toimii palveluhenkilökunnan tukikohtana sekä asukkaiden yhteistilana. Yhteistilan tarkoitus on edistää asukkaiden keskinäisiä sosiaalisia suhteita ja vertaistukea.

Asunnot ja yhteistila sijaitsevat tavallisessa asuinympäristössä ja asunnot ovat vuokra- tai omistusasuntoja. Asumismuoto ja ryhmän asuntojen lukumäärä vaihtelevat asiakkaiden tarpeiden mukaan. Peruseriaatteena on, että asuntoryhmä pysyy riittävän pienenä ja rakeisena muun asutuksen keskellä.

Asunnot voivat sijaita kaupungissa tai kyläkeskuksessa. Siihen, kuinka lähellä toisiaan asunnot sijaitsevat, vaikuttaa yksikön asukkaiden avuntarve. Ympäri vuorokaudisesta paljon apua tarvitsevien asunnot sijaitsevat lähellä toisiaan ja yhteistila esimerkiksi samassa kerrostalossa kuin asunnot, sillä palvelut on järjestettävä lyhyellä odotusajalla ja joustavasti. Jos palvelut saadaan kutsulaitteella, asiakkaan on pystyttävä itse arvioimaan, milloin hän tarvitsee apua.

Kuva 2. Hajautetun asumisen malli

Liite 2. Ylitornion kunnan oman ja ostopalveluyksikön kuvaukset

Ojavainion asuntola

Omistaja	Ylitornion kunta
Yhteystiedot	Mellantie 6 95600 Ylitornio Asuntolan hoitaja Puh. 0400 212053 S-posti: sirkka-liisa.leskinen@ylitornio.fi
Perustamisvuosi	1984
Fyysinen rakenne	Asumisyksikkö, jossa on 3 erillistä palo-ovin eroteltua osastoa. Huoneita on 16, joiden koot vaihtelevat 8,1 - 22,7m ² . <ul style="list-style-type: none">• Yhteiset tilat: osastokohtaiset keittiö- ja oleskelutilat, sauna, kylpyhuone• 5 wc:tä, 1 kylpyhuone asukkaiden käytössä.
Kohderyhmä	Kehitysvammaiset ihmiset, jotka tarvitsevat paljon apua ja tukea asumisessaan.
Asiakkaita	11
Henkilökunta	Asuntolan hoitaja, 1 työnjohtaja, 3 ohjaajaa ja 4 hoitajaa, 2 määräaikaista hoitajaa <ul style="list-style-type: none">• Aamuvuorossa 3• Iltavuorossa 2 työntekijää• Viikonloppuisin aamuvuorossa 2, iltavuorossa 2• Yövuorossa aina 1 työntekijä
Maksut	Asiakas maksaa itse <ul style="list-style-type: none">• vuokran neliöiden mukaan• ateriamaksun• ylläpitomaksun (siivousaineet, wc-paperit yms.)• henkilökohtaisen hygienian tarvikkeet ja lääkkeet
Erityispiirteet	Toiminnassa korostuu yhteisöllisyys ja toisista huolehtiminen.

KVPS Tukena Oy, Pohjantähden palvelukoti

Omistaja	KVPS Tukena Oy
Yhteystiedot	Lehtokatu 39 94100 Kemi Yksikön johtaja Puh. 0207713596 S-posti liisa.puskala@tukena.fi
Perustamisvuosi	1996
Fyysinen rakenne	Palvelukoti, jossa viisi solua, 18 kpl yksiöitä ja 4 kpl kaksioita
Kohderyhmä	Kehitysvammaiset, vaikea- ja monivammaiset, paljon apua ja tukea tarvitsevat ihmiset
Asiakkaita	23
Henkilökunta	Asumispalveluyksikön johtaja, 21 palvelukotiohjaajaa, joista kaksi vastaavaa <ul style="list-style-type: none">• Arkisin aamuvuorossa 8 palvelukotiohjaajaa sekä• iltaisin 5 palvelukotiohjaajaa• Viikonloppuisin aamu- ja iltavuorossa 4-5 palvelukotiohjaajaa• Yövuorossa 1 palvelukotiohjaaja
Maksut	Kuntaosuus neuvotellaan aina erikseen asiakkaan avun ja tuen tarpeen mukaan. Kunnan maksamaan päivähintaan kuuluu palveluasuminen ja päivätoiminta. Asiakas maksaa vuokran nelioiden mukaan (asukkaat ovat vuokralaisia Kehitysvammaisten Palvelusäätiölle) sekä sähkö- ja vesimaksun, ylläpitomaksun ja materiaaliosuuden ruoan hinnasta.
Erytispiirteet	Toiminta-ajatus: Pohjantähden palvelukoti tuottaa ja kehittää palveluita kehitysvammaisille ja erityistä tukea tarvitseville ihmisille oman palveluvalikon ja alueellisen tarpeen pohjalta yhteistyössä kuntien ja muiden toimijoiden kanssa.

**Asumispalvelusäätiö ASPA edistää eri tavoin
vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien
mahdollisuuksia itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään.**

